

Šibenske izvozne dozvole iz 1642. i 1643. godine

Skelin, Ante

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:307326>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

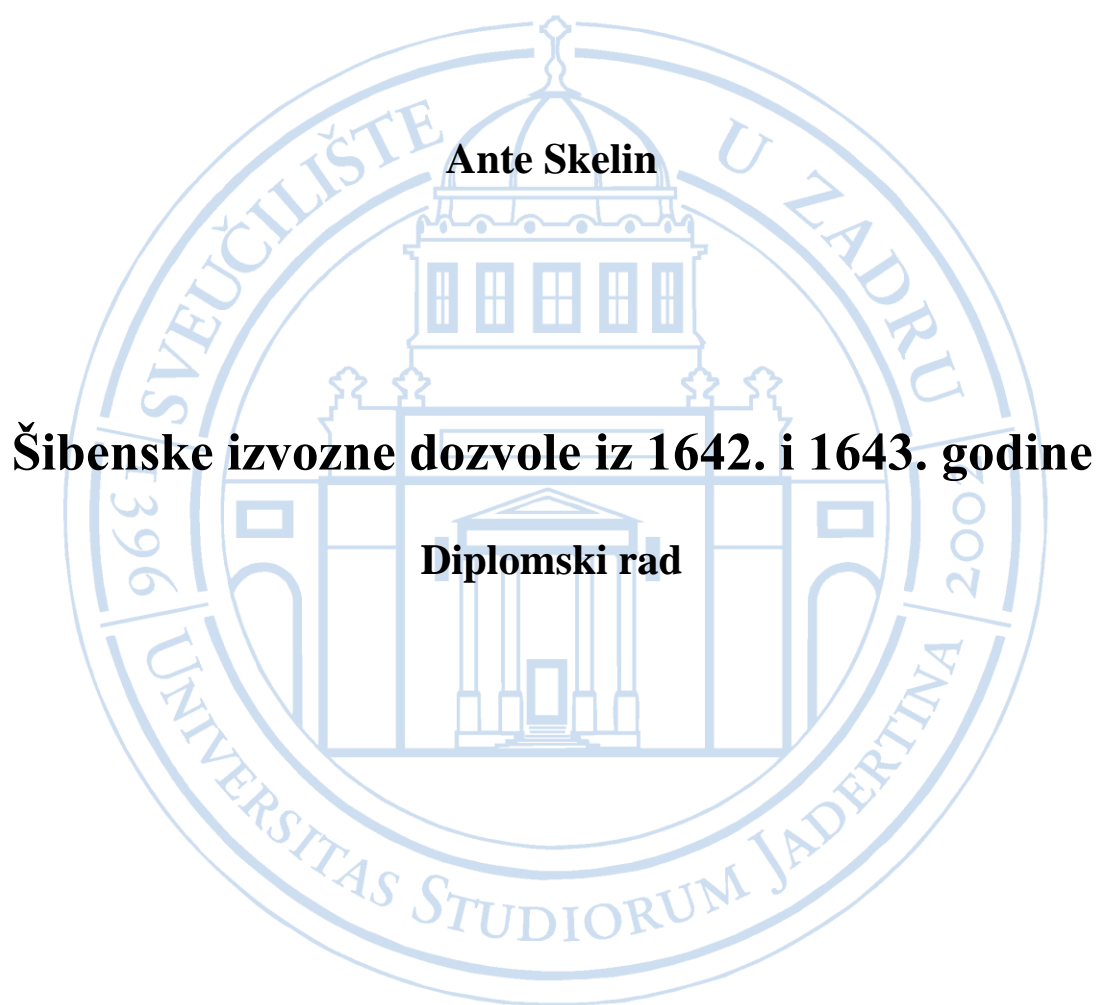

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij Povijesti (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij Povijesti (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Šibenske izvozne dozvole iz 1642. i 1643. godine

Diplomski rad

Student/ica:

Ante Skelin

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Kristijan Juran

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ante Skelin**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Šibenske izvozne dozvole iz 1642. i 1643. godine** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 24. rujan 2020.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Stanje istraženosti	5
2.1. Sustav uvozno-izvoznih dozvola	8
2.2. Izvozne dozvole u hrvatskoj historiografiji	10
3. Dalmacija u prvoj polovici 17. stoljeća s posebnim osvrtom na trgovinu.....	12
3.1. Politički kontekst	12
3.2. Dalmatinska trgovina prve polovice 17. stoljeća.....	15
3.3. Jadranska i istočnomediteranska makroperspektiva.....	26
4. Šibenik u prvoj polovici 17. stoljeća.....	30
5. Analiza šibenskih izvoznih dozvola iz 1642. i 1643. godine.....	45
5.1. Opći podaci.....	45
5.2. Mogućnost usporedbe.....	47
5.3. Godišnji, mjesečni i dnevni ritmovi izvoza	48
5.4. Izvozna odredišta	57
5.5. Izvoznici	62
5.6. Paruni.....	73
5.7. Izvozni artikli.....	77
5.8. Jamci.....	113
6. Zaključak.....	124
7. Sažetak	129
8. Summary	130
9. Popis šibenskih izvoznika iz 1642. i 1643. godine	131
10. Izvori	140
11. Literatura	140

1. Uvod

Trgovina Dalmacije u prvoj polovici 17. stoljeća, izuzev one koja je išla preko splitske skale, još uvijek nije temeljito obrađena u hrvatskoj historiografiji. Uz očiti nedostatak monografije koja bi sinkronijski obuhvatila mletačku pokrajinu u vrijeme njezina dugoga mira sa susjednim Osmanskim Carstvom, manjka i kraćih radova koji bi detaljnije prikazali trgovačku djelatnost u pojedinim komunama. Tek je nešto pisano o njihovoj trgovinskoj razmjeni s osmanskim zaleđem, no pomorska trgovina sa sjevernojadranskim i zapadnojadranskim lukama mnogo je slabije istražena. Za razliku od one iz prošla dva stoljeća, izvozna orijentacija dalmatinskih gradova prve polovice 17. stoljeća manje nam je poznata, tako da ne znamo s kojim je prekomorskim odredištima trgovina bila najintenzivnija. Je li *Sottovento* još uvijek odredište u koje je upućen veliki dio dalmatinskoga izvoza ili je pak trgovačka metropola u venecijanskoj laguni povratila svoj stari primat? Je li uslijed smanjenja raspoloživih poljoprivrednih površina došlo do kvalitativnoga pomaka u dalmatinskom izvozu, odnosno jesu li umjesto poljoprivrednih zastupljeniji postali „morlački“ proizvodi? To su samo neka od pitanja na koja domaća historiografija još nije dala jasne odgovore. Da bi sagledali barem jedan djelić dalmatinske pomorske trgovine, analizirali smo šibenske izvozne dozvole. Cilj ovoga rada je analizom izvoznih dozvola iz 1642. i 1643. godine pokušati rasvijetliti šibensku pomorsku trgovinu u godinama pred Kandijski rat. Detaljnije o izvoznim dozvolama kao povijesnom izvoru te o razlozima neistraženosti pomorske trgovine prve polovice 17. stoljeća, pisat ćemo u drugom poglavlju. Budući da je riječ o diplomskom radu, bavljenje ovom temom neće ostati ograničeno samo na dokumentarni prikaz sadržaja koje izvor nudi. Prvo, u trećem poglavlju, skicirat ćemo okvir u kojem se dalmatinska trgovina prve polovice 17. stoljeća odvijala te ćemo prikazati trgovinsku dinamiku u većim gradovima. Prvu polovicu 17. stoljeća na mletačko-osmanskome pograničju nemoguće je promatrati bez uvažavanja čitavoga sedmodesetljetnog mirnodopskog razdoblja započetog 1573., a

okončanog 1645./1646. godine. Zbog toga smo si ponekad dopustili izlet i u ranija desetljeća, no uvijek sa ciljem boljšeg rasvjetljavanja dalmatinske trgovine prve polovice 17. stoljeća. Gdje je bilo potrebe, kratko smo se osvrnuli na politički kontekst i stanje na granici koje je, zbog česte izloženosti provalama, katkad dolazilo do ruba snošljivosti. Ipak, to ne zasjenjuje gospodarsku i trgovinsku suradnju, glavno obilježje odnosa između Prejasne vlade i Visoke porte u ovom razdoblju. Trgovinska razmjena posebno je bila intenzivna tijekom nepunih triju desetljeća omeđenih Mirom u Madridu 1617. godine, kojim je uskočka opasnost svedena na minimum, te sve učestalijim pojavama prekograničnoga nasilja početkom 1640-ih godina koje će ubrzo zamijeniti otvoreni ratni sukob. Nakon što smo približili trgovinu s Osmanskim Carstvom, koja je unatoč lukama Obrovcu, Karinu i Makarskoj velikim dijelom ostala karavanska, u potpoglavlju „Jadranska i istočnomeditranska makroperspektiva“ osvrnut ćemo se na trgovinu Dalmacije sa zapadnojadranskom obalom, posebice s Venecijom. Raspravljat ćemo o izvoznj orijentaciji dalmatinskih komuna tijekom prve polovice 17. stoljeća koja u hrvatskoj historiografiji još nije detaljno istraživana. Posebnu pozornost obratit ćemo na možebitni utjecaj koji su na položaj Dalmacije u sklopu mletačke trgovinske politike na Jadranu imale političke i gospodarske silnice poput Madridskoga mira, promjene svjetskih puteva i oštre konkurencije trgovaca s europskoga sjevera.

Prelazeći s makrorazine na mikrorazinu, u četvrtom poglavlju s posebnom pažnjom govorit ćemo o gospodarstvu i trgovini Šibenika, ne zaobilazeći političke i socijalne aspekte. Premda je u godinama pred Kandijski rat Šibenik bio najnapučeniji grad Dalmacije, struktura njegova gospodarstva, uvozno-izvozna orijentacija te društvena svakodnevnica, nisu nam do u detalje poznate. Za razliku od uvodnoga dijela čiji se geografski okvir proteže nad čitavom mletačkom Dalmacijom, s pogledima preko Jadrana i osmanske granice, a vremenski nad razdobljem od početka 17. stoljeća do početka Kandijskoga rata, drugi dio rada mnogo je uže određen. U njemu govorimo o detaljima vezanim uz šibenski izvoz 1642. – 1643. godine, uz

tek povremene izlete u druga razdoblja i gradove radi vršenja usporedbe. Sve što smo o šibenskom izvozu napisali u petom poglavlju, doznali smo temeljem proučavanja arhivske građe, odnosno izvoznih dozvola vođenih od siječnja 1642. do kolovoza 1643. godine. Budući da sadržavaju niz kvantitativnih podataka (datum izvoza, odredište, vrsta i količina izvezene robe) vrlo pogodnih za statističku obradu, izvozne dozvole predstavljaju važan povijesni izvor koji omogućuje stvaranje pouzdane i utemeljene predodžbe o izvoznoj trgovini. Mletačka vlast uvela je izvozne dozvole zbog nadzora nad ostvarivanjem vlastite trgovinske politike koja je išla za usmjeravanjem dalmatinskoga izvoza prema venecijanskom tržištu, kao i zbog osnaživanja carinske kontrole.¹ Analizu šibenskih izvoznih dozvola podijelili smo u osam potpoglavlja. Nakon uvodnoga potpoglavlja u kojem donosimo opće podatke o izgledu i sadržaju izvoznih dozvola, slijedi potpoglavlje „Mogućnost usporedbe“. U njemu govorimo o mogućnosti usporedbe „naših“ podataka s podacima iz radova u kojima su analizirane druge izvozne dozvole. U ostatku analize toj usporedbi nećemo posvećivati samostalno potpoglavlje, već ćemo iduća potpoglavlja u kojima obrađujemo pojedine segmente iz izvoznih dozvola završiti usporedbom s odgovarajućim podacima iz drugih radova. Nakon toga, slijede potpoglavlja u kojima donosimo podatke o godišnjim, mjesečnim i dnevnim ritmovima šibenskoga izvoza te se osvrćemo na ujednačenost izvoznih odredišta. Potom se u petom i šestom potpoglavlju usredotočujemo na glavne nositelje pomorske trgovine, izvoznike i parune. Analizirali smo njihov broj, titule, porijeklo i druge pojedinosti, a dodatne podatke o najvažnijima među njima potražili smo u radovima Kristijana Jurana, Lovorke Čoralić i drugih autora koji su pisali o Šibenčanima 17. stoljeća. Budući da su izvozne dozvole napisane na mletačkom idiomu, prilikom rada na tim potpoglavljima susreli smo se s pitanjem u kojim slučajevima je opravdano prevoditi talijanske imenske oblike u hrvatske? Ne ulazeći u antroponomastičke rasprave, prevodili smo imenske oblike samo onih osoba čija

¹ J. Kolanović, 1979, str. 114.; S. F. Fabijanec, 2013, str. 146.

su imena na taj isti način već prevedena u konzultiranim radovima o šibenskoj povijesti prve polovice 17. stoljeća.² Sami ćemo se odvažiti prevesti i neke koje nismo pronašli u literaturi, no samo kad za to imamo jasnu potvrdu u vidu domaćega imena i prezimena.³ Imena i prezimena izvoznika koji se ne spominju u konzultiranoj literaturi i koja upućuju na strano porijeklo ostavit ćemo u njihovom izvornom obliku. Svjesni smo da ovakav način prevođenja i pisanja imenskih oblika podliježe kritici, tako da pri prvom spomenu u tekstu, uz svakoga izvoznika čije smo ime i prezime preveli, u zagradama donosimo izvorni oblik. Sljedeće, sedmo potpoglavlje, najduže je u čitavom radu, a u njemu smo analizirali izvozne artikle. Na početku ćemo ih svrstati u pripadajuće skupine, a potom za svakoga od njih navesti ukupnu izvezenu količinu, težinu ili duljinu. Te ćemo vrijednosti preračunavati u suvremenom metričkom sustavu, da bi analizu završili osvrćući se na artikle koji su se izvozili najviše i na trgovce koji su se specijalizirali za njihov izvoz. Konačno, analizu šibenskih izvoznih dozvola privest ćemo kraju potpoglavljem o jamcima, koji su navedeni na kraju svake od njih. Cjelokupnu analizu nastoje pratiti razni prilozi (grafovi, slike i tablice) koji omogućuju jednostavniji pregled opsežnih kvantitativnih podataka. Nakon zaključka, čitateljima ćemo priložiti popis šibenskih izvoznika iz 1642. i 1643. godine poredan abecednim redom, kojeg slijede izvori i literatura.

² Primjerice, poznatoga šibenskog trgovca *Lorenza Tettu* i mi smo pisali kao Lovru (K. Juran, 2018, str. 266, 269-270).

³ Na primjer, izvoznika upisanog kao *Roco Rochich* preveli smo oblikom Roko Rokić.

2. Stanje istraženosti

*Privredne prilike naših primorskih gradova u prošlosti vrlo su slabo poznate, osobito u XVII. i XVIII. stoljeću.*⁴

Rečenica koju je 1975. godine napisao zadarski povjesničar Šime Peričić kao da i dalje odzvanja svojom aktualnošću, barem glede neistraženosti trgovine dalmatinskih gradova u sedamnaestome stoljeću. Obilježeno Kandijskim (1645. – 1669.) i Morejskim ratom (1684. – 1699.), ono je u historiografiji dobro obrađeno iz perspektive vojnih i političkih,⁵ a donekle i migracijskih tema.⁶ Jednaka pažnja nije posvećena drugim fenomenima pa tako ni gospodarskim pitanjima, naročito pomorskoj trgovini kao jednoj od glavnih gospodarskih grana kojom su se stanovnici dalmatinskih gradova bavili. Uzevši to u obzir, teško bismo pogriješili s ocjenom da je trgovina Dalmacije u 17. stoljeću, pa tako i pred Kandijski rat, još uvijek *terra incognita*. Izuzetak predstavljaju radovi o splitskoj skali. Ipak, u njihovu fokusu

⁴ Š. Peričić, 1975, str. 187.

⁵ O Kandijskom i Morejskom ratu u Dalmaciji napisano je mnoštvo radova, a vrijedi istaknuti: F. Difnik, 1986, *Povijest kandijskog rata u Dalmaciji*, Split: Književni krug, 1986; G. Stanojević, 1970, *Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka*, Beograd, 1970; T. Mayhew, 2008, *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule. Contado di Zara 1645-1718*, Roma: Viella, 2008; D. Madunić, 2012, *Defensiones Dalmatiae: Governance and Logistics of the Venetian Defensive System in Dalmatia During the War Of Crete (1645. – 1669.)*, A Dissertation in History: Central European University: Budapest, 2012; J. Vrandečić, 2013, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Split: Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2013; N. Markulin, 2015, *Mletačka vojna organizacija u Dalmaciji i Boki od Morejskog rata (1684.-1699.) do Požarevačkog mira 1718.*, Doktorska disertacija: Sveučilište u Zadru, 2015.

⁶ Iako je migracijske teme u kontekstu dalmatinskoga sedamnaestog stoljeća u većini slučajeva teško odvojiti od vojnih, o njima su s većom pažnjom pisali: B. Desnica, 1950, *Istorija kotarskih uskoka*, Beograd: Naučna knjiga, 1950; L. Čoralić, 2001, *U gradu svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb: Golden Marketing, 2001; S. Bertoša, 2005, *Istočnojadranski prostor i kruženje ljudi: primjeri naseljavanja iz srednje Dalmacije u Puli (XVII.-XIX. stoljeće)*, *Croatica Christiana periodica*, god. 29, broj 55, Zagreb, 2005, str. 97-114.; B. Desnica, 2008, *Sabrana djela*, Zagreb: SKD Prosvjeta, 2008; K. Juran, 2015, *Morlaci u Šibeniku između Ciparskoga i Kandijskog rata (1570. – 1645.)*, *Povijesni prilozi*, god. 34, broj 49, Zagreb, 2015, str. 163-208.; K. Juran, 2016, *Stari i novi stanovnici Šibenika i njegovih predgrađa u drugoj polovici 17. i početkom 18. stoljeća*, Šibenik: Državni arhiv, 2016.

nisu samo trgovinski, nego i higijensko-zdravstveni te arhitektonsko-urbanistički aspekti.⁷ Podaci o trgovinskoj djelatnosti u drugim krajevima Dalmacije, zbog slabije istraženosti, mnogo su nam manje poznati. Kad je riječ o šibenskoj povijesti prve polovice 17. stoljeća, pažnja istraživača uglavnom je usmjerena na izgradnju fortifikacijskih objekata i obranu u Kandijskome ratu, a manje na gospodarske aspekte.⁸

Uz nedvojbenu važnost dvaju mletačko-osmanskih ratova kojima je preokrenut trend pomicanja osmanske granice dublje u dalmatinsku *terrafermu*, nesrazmjeru u historiografskim istraživanjima pogodovala je i slaba očuvanost građe gospodarske provenijencije koja je nastajala u dalmatinskim gradovima. To ne vrijedi samo za sedamnaesto stoljeće, već se s tim problemom manje-više susrećemo prilikom istraživanja gospodarske povijesti čitavoga razdoblja mletačke uprave. Iako je sva ta građa u jednome primjerku stizala u Veneciju,

⁷ O trgovini splitske skale u 17. stoljeću: G. Novak, 1957, *Povijest Splita II*, Split: Matica hrvatska, 1957; R. Paci, 1970, La scala di Spalato e la politica Veneziana in Adriatico, *Quaderni storici*, god. 5, broj 13, Bologna, 1970, str. 48-105.; V. Constantini, 2016, Il rinnovamento della politica economica veneziana nei Balcani visto dalle fonti ottomane (1578 – 1617), *Innovare nella storia economica: temi, metodi, fonti*, ur. A. Di Vittorio, Prato, 2016, str. 185-196. Higijensko-zdravstvenim aspektima funkcioniranja skale bavili su se: C. Fisković, 1963, Splitski lazaret i leprozorij, *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*, god. 3, broj 1-2, Beograd, 1963, str. 5-26.; D. Kečkemet, 1992, Splitski lazaret, *400 ljeta splitskog lazareta*, ur. M. Smoljanović, Split, 1992, str. 1-10. Arhitektonsko-urbanističke aspekte istraživali su: C. Fisković, 1953, Splitski lazaret, *Četiri priloga historiji grada Splita XVII i XVIII stoljeća*, ur. C. Fisković – L. Katić – Č. Čičin-Šain – D. Kečkemet, Split, 1953, str. 7-35.; S. Perojević, 2006, Nova saznanja o splitskom lazaretu iz nacrtu Napoliona Erauta, *Kulturna baština*, god. 33, broj 33, Split, 2006, str. 99-116.

⁸ O šibenskoj trgovini u prvoj polovici 17. stoljeća, ali i gospodarstvu općenito, napisano je vrlo malo radova: S. Traljić, 1975, Dva priloga povijesti šibenske trgovine sredinom XVII stoljeća, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti*, god. 14, broj 6, Zadar, 1975, str. 567-574.; K. Juran, 2015, Morlaci u Šibeniku između Ciparskoga i Kandijskog rata (1570. – 1645.), *Povijesni prilozi*, god. 34, broj 49, Zagreb, 2015, str. 163-208.; K. Juran, 2018, Trgovci, pomorci, obrtnici i medicinski djelatnici u Šibeniku od 1620. do 1630. godine, *Šibenik od prvog spomena. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "950 godina od prvog spomena Šibenika"*, ur. I. Kurelac, Šibenik, 2018, str. 263-299. Mnogo vrijednih podataka, na temelju statutarних odredbi, reformacija te mletačkih uputstava i izvještaja, može se pronaći u: G. Novak, 1976, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412.-1797. godine, *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, ur. Slavo Grubišić, Šibenik, 1976, str. 134-288.

Kolanović kaže da nije sačuvana u tamošnjemu Državnom arhivu.⁹ Pretpostavlja da je tijekom vremena jednostavno propala ili uništena jer je postala bespredmetna nakon što bi poslužila nadzoru i kontroli koje su nad upravom, prihodima i trgovinom dalmatinskih gradova provodili središnji financijski organi. S tim se slaže talijanski povjesničar Gino Luzzatto koji smatra da se ta građa s vremenom počela uništavati jer nije bilo prostora za njezinu pohranu.¹⁰ Zbog tog razloga, starija generacija hrvatskih povjesničara mahom se oslanjala na normativne akte i razne odredbe o ograničenjima trgovine koje je mletačka vlada donosila, stoga je teško mogla izbjeći površna i shematizirana uopćavanja.¹¹ Nadalje, gospodarstvo i trgovina mletačke Dalmacije u njihovim radovima zauzimali su periferni položaj,¹² a više su pažnje pridavali političkoj povijesti te državno-pravnim odnosima Venecije i dalmatinskih gradova. Iznimka su radovi Grge Novaka između dva svjetska rata.¹³ Tek poslije Drugoga svjetskog rata, uz pronalazak i istraživanje arhivske građe gospodarske provenijencije nastale u kancelarijama dalmatinskih gradova, posvetilo se više pažnje ekonomskim pitanjima te drukčijem vrednovanju gospodarskoga položaja Dalmacije kao dijela mletačkoga Pomorskog posjeda (*Stato da Mar*).¹⁴ U tu građu spadaju uvozno-izvozne dozvole (*Contralitterae*), knjige zakupa općinskih daća (*Datia et incantus*), knjige meštara (*Libri Messetarie*) te blagajničke knjige.¹⁵ U rasvjetljavanju gospodarske prošlosti Dalmacije uvozno-izvozne dozvole češće se koriste od 1970-ih godina. Iako očuvane samo za neke mjesece i godine, uvelike nam pomažu ispuniti praznine u poznavanju dometa i opsega dalmatinske trgovine, kao i društvene strukture trgovaca, stoga predstavljaju dragocjen povijesni izvor.

⁹ J. Kolanović, 1979, str. 79.

¹⁰ J. Kolanović, 1979, str. 79, 95.

¹¹ J. Kolanović, 1979, str. 63.; T. Raukar, 2000, str. 49.

¹² T. Raukar, 2000, str. 50.

¹³ G. Novak, 1921, *Split u svjetskom prometu*, Split: Hrvatska štamparija, 1921.; G. Novak, 1928, Quaternus izvoza iz Splita 1475.-1476. godine, *Starohrvatska prosvjeta*, god. 2, broj 1-2, Zagreb-Knin, 1928, str. 92-102.

¹⁴ T. Raukar, 1977, str. 205-207.

¹⁵ J. Kolanović, 1979, str. 95, 114.

2.1. Sustav uvozno-izvoznih dozvola

Širenjem mletačke vlasti duž istočnojadranske obale nakon 1409. godine, dalmatinski su gradovi postupno uključivani u državni sustav koji je sve periferne dijelove podredio političkim i ekonomskim zahtjevima središta. Ekonomska politika Mletačke Republike prema Dalmaciji imala je dva istaknuta obilježja. Prvo je bilo fiskalno, vezano uz utvrđivanje i praćenje visine prihoda koji su se u blagajne mletačkih komora slijevali iz raznih poreza, carina i zakupa.¹⁶ Drugo obilježje mletačke ekonomske politike bilo je osiguravanje gospodarske podloge središnjice, odnosno dovoljne količine sirovina za preradu u radionicama, namirnica za prehranu stanovništva i raznih artikala potrebnih za održavanje visoke razine trgovačkoga poslovanja u metropoli.¹⁷ Ono se provodilo donošenjem mjera koje su išle za tim da izvoz robe iz dalmatinskih gradova što više usmjere u Veneciju,¹⁸ a onaj sa stranim lukama, zapadnojadranskim i Dubrovnikom, ograniče ili zabrane.¹⁹ Uz to, Mlečani su nastojali u dalmatinskim gradovima osigurati tržište za svoje trgovce i njihovu robu, stoga nisu blagonaklono gledali na uvoz iz Hrvatskoga primorja s kojim su dalmatinski gradovi

¹⁶ T. Raukar, 1977, str. 211, 214.

¹⁷ Š. Peričić, 2016, str. 109.; T. Raukar, 1982, str. 56.

¹⁸ J. Kolanović, 1979, str. 68. Iako je mletačka vlada raznim mjerama pokušavala usmjeriti sav izvoz iz Dalmacije u glavni grad, primjerice 1425. godine zabranom izvoza sjeverno od najjužnijega istarskog rta Premanture koja je (navodno) trajno ostala na snazi, Kolanović je skloniji mišljenju da je izvoz iz dalmatinskih gradova u praksi uglavnom bio slobodan, barem u 15. stoljeću (J. Kolanović, 1979, str. 69, 108). Iznimku vidi jedino u zabrani izvoza pakline drugdje osim u Veneciju koja je uvedena 1440-ih godina zbog mletačke brodograđevne politike (J. Kolanović, 1979, str. 100).

¹⁹ J. Kolanović, 1979, str. 68. Središnje vlasti 1447. godine zabranile su izvoz iz Dalmacije u Ankonitanske Marke i Romagnu, a 1452. godine zabrana je ponovljena za Marke i uvedena za izvoz u Apuliju. Zbog pritiska iz dalmatinskih gradova te zbog straha od konkurencije dubrovačkih trgovaca, povučena je iste godine (J. Kolanović, 1979, str. 69). Ipak, Dubrovnik i zapadnojadranske luke trajno su ostale „trn u oku“ Mlečanima, pa i zato jer su to odredišta u koje su Dalmatinci stalno krijumčarili robu, stoga su zabrane trgovine s njima ponavljane i kasnije, primjerice 1563. godine (M. Knapton, 2007, str. 402).

imali tradicionalno dobre veze.²⁰ Nadzor nad ostvarivanjem ove trgovinske politike proveden je sustavom kontralitera ili uvozno-izvoznih dozvola. Sažimajući njihovu namjenu, Kolanović definira kontraliteru: „to je *dozvola* za uvoz robe u slučaju kad je Venecija ograničavala uvoz, zatim *potvrda* da se roba izvozi iz određenog mjesta (...), *pismeni dokaz* da se ne krijumčari robom i da je izvoznik, odnosno uvoznik naplatio sve propisane carine“.²¹ Carina se plaćala na svu izvezenu ili uvezenu robu i to u iznosu od tridesetine njene vrijednosti, stoga se u literaturi jednostavno naziva *trigesima*.²² Ubiranjem prihoda od te carine, središnja je vlast mogla planirati prihode koji su pristizali u njezinu blagajnu te vršiti raspodjelu sredstava sukladno potrebama i troškovima pojedinih dalmatinskih gradova.²³

Jedan od prvih spomena kontralitera u vezi s Dalmacijom nalazimo u uvjetima (kapitulima) pod kojima se Šibenik 1412. godine predaje Veneciji. U trećem kapitulu Mlečani dopuštaju izvoz vina iz Šibenika u Veneciju pod određenim povlasticama, no traže da izvoznici imaju potvrdu (kontraliteru) od kneza da je riječ o vinu sa šibenskoga područja te da navedu njegovu količinu.²⁴ Čini se da već dvije godine poslije Venecija širi nadzor kontraliterama i na preostalu robu. Naime, sindici koje je 1414. godine poslala u Dalmaciju ustanovili su da, pod krinkom izvoza u Veneciju, mnogi izvoze robu na druga odredišta. Stoga je donesena odredba da knežev kancelar svakome izvozniku mora izdati (izvoznju) dozvolu te da izvoznik mora imati jamca koji će jamčiti da će tu robu zaista izvesti u Veneciju.²⁵ Izvozne dozvole sadržavale su: ime i (najčešće) podrijetlo izvoznika, izvozno odredište, ime

²⁰ J. Kolanović, 1979, str. 106. Uvoz robe iz Hrvatskoga primorja (Rijeke, Bakra i Senja) bio je ograničen količinski. Uz kneževu dozvolu (kontraliteru), moglo se uvesti samo onoliko koliko je trebalo za potrebe grada i njegova distrikta. Najviše su se uvozili željezo i željezni proizvodi, a nešto manje drvo, platno i kože (Kolanović, 1979, str. 98, 108.; Š. Peričić, 2016, str. 129).

²¹ J. Kolanović, 1979, str. 97.

²² I. Pederin, 1990, str. 15.; Š. Peričić, 2016, str. 109. Dok se za izvoz robe u Veneciju plaćala samo tridesetina, za izvoz u druge gradove još se plaćala i carina toga grada (I. Pederin, 1990, str. 120).

²³ J. Kolanović, 1979, str. 101.

²⁴ J. Kolanović, 1979, str. 97.

²⁵ J. Kolanović, 1979, str. 97.

zapovjednika (ili vlasnika) broda, vrstu broda te vrstu i količinu robe koja se izvozi.²⁶ Jamac se obično ne javlja u svim izvoznim dozvolama, već samo u nekima i to na kraju. Što se tiče uvoznih dozvola, njihova formalna i sadržajna struktura vrlo je slična izvoznima te sadrži ime uvoznika, ime zapovjednika broda i tako dalje. Međutim, u uvoznim dozvolama izričito je navedeno da je knez dao dozvolu za uvoz.²⁷ Zbog tih šturih, ali vrijednih podataka, uvožno-izvožno dozvole ili kontralitere važan su izvor za istraživanje pomorske trgovine dalmatinskih gradova u kasnome srednjem i ranom novom vijeku. Možda je najveća njihova vrijednost što omogućuju da pogledamo dalje od raznih odredbi, uputa i ograničenja koje je mletačka vlada donosila, vidimo opseg i pravce uvozne i izvozne trgovine te način na koji se mletačka ekonomska politika provodila u praksi.

2.2. Izvozne dozvole u hrvatskoj historiografiji

Vjerojatno prvi koji se u hrvatskoj historiografiji služio izvoznim dozvolama kao povijesnim izvorom bio je Grga Novak u radu „Quaternus izvoza iz Splita 1475-1476 g.“.²⁸ Gotovo pedeset godina kasnije, Seid Traljić i Šime Peričić objavili su radove o šibenskoj trgovini u 17. i 18. stoljeću oslonivši se također na izvozne dozvole kao glavni izvor.²⁹ Zajedničko tim prvim radovima je što u njima nije pisano gotovo ništa o sustavu kontralitera i njegovoj svrsi u sklopu mletačke trgovinske politike, već su ograničeni na puko prezentiranje podataka iz analiziranih dozvola. Premda je riječ o jednoobraznoj građi koju nije teško statistički obraditi, prezentacija nije potkrijepljena nikakvim priložima koji bi omogućavali lakše praćenje opsežnih kvantitativnih podataka, izuzev nekoliko tabličnih u Peričićevu radu. Reducirana izlaganja slijedili su nedorečeni zaključci s malo pokušaja povezivanja iznesenih

²⁶ T. Raukar, 2000, str. 53.

²⁷ J. Kolanović, 1979, str. 105-106.

²⁸ G. Novak, 1928, str. 92-102.

²⁹ S. Traljić, 1975, str. 567-574.; Š. Peričić, 1975, str. 187-218.

podataka i suvremenih napora mletačke vlade za ostvarenjem različitih ekonomskih i trgovinskih interesa u tadašnjim političkim okolnostima. Nakon tih radova slijedi onaj Josipa Kolanovića „Izvori za povijest trgovine i pomorstva srednjovjekovnih dalmatinskih gradova s osobitim osvrtom na Šibenik (contralitterae)“.³⁰ Kolanović se vrlo detaljno osvrće na sustav kontralitera i njegovu ulogu u nadzoru i usmjeravanju dalmatinske trgovine te naglašava važnost kontralitera kao izvora kritizirajući starije generacije povjesničara koji se na njih nisu obazirali. Kao najvažnije, svojim modelom analize šibenskih uvozno-izvoznih dozvola 1441. – 1443. godine značajno je produbio dotadašnji način obrade te izlaganja podataka. Splitske primjerke kontralitera, sačuvane za više godišnjih intervala tijekom 15. i 16. stoljeća, detaljno je obradio Tomislav Raukar u radu „Jadranski gospodarski sustavi“ koristeći se sličnim analitičkim postupkom kao i Kolanović te povezujući dobivene podatke s onima iz notarskih knjiga.³¹ U novije vrijeme, podatke iz izvoznih dozvola u svoje radove koji obrađuju različite aspekte gospodarske povijesti istočnoga Jadrana 15. i 16. stoljeća uključuje Sabine Florence Fabijanec.³² Autorica se ne koncentrira samo na jedan grad niti na izvozne dozvole kao na jedini izvor, a unutar širokoga prostornog i vremenskog okvira kojeg obuhvaća, uspješno pronalazi svježije i zanimljivije istraživačke perspektive. Naposljetku, šibenske i trogirke izvozne dozvole 1576. – 1577. godine glavna su tema diplomskoga rada kojeg je na

³⁰ J. Kolanović, 1979, str. 63-150. Kolanovićev rad do danas predstavlja polazište za istraživače koji se u rasvjetljavanju gospodarske prošlosti Dalmacije žele služiti uvozno-izvoznim dozvolama. Objašnjava njihove prednosti i mane te zagovara kombiniranje s drugim izvorima u kojima se mogu pronaći podaci o trgovini, primjerice notarskim knjigama.

³¹ T. Raukar, 2000, str. 49-125.

³² S. F. Fabijanec, 2007, Trgovački promet Kvarnera na Jadranu krajem srednjeg vijeka, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, god. 25, Zagreb, 2007, str. 103-152.; S. F. Fabijanec, 2012, Pomorstvo na istočnom Jadranu: trgovački promet i pomorske opasnosti krajem srednjeg vijeka i početkom modernoga doba, *Historijski zbornik*, god. 65, br. 1, Zagreb, 2012, str. 41-64.; S. F. Fabijanec, 2013, Proizvodnja i trgovina sira u Dalmaciji krajem srednjeg i početkom ranog novog vijeka, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, god. 31, Zagreb, 2013, str. 127-160.

zadarskom Sveučilištu 2017. godine obranio Tin Barić.³³ Počevši od Kolanovićeve, svi noviji autori u većoj ili manjoj mjeri išli su za tim da pokušaju rasvijetliti odnos između normativa (odredbi i ograničenja koje je mletačka vlada donosila) te suvremenih okolnosti na Jadranu o kojima su Mlečani morali voditi računa s podacima koje su dobili analizom izvoznih dozvola, a koji pokazuju pomorsku trgovinu u praksi. Da bi to pokušali i u ovom radu, prije početka analize šibenskih izvoznih dozvola 1642. – 1643. godine, ponovit ćemo neka saznanja o Dalmaciji i Šibeniku u prvoj polovici 17. stoljeća te pokušati kontekstuirati njihov položaj u sklopu mletačke trgovinske politike na Jadranu.

3. Dalmacija u prvoj polovici 17. stoljeća s posebnim osvrtom na trgovinu

3.1. Politički kontekst

Poslije tri relativno kratka, ali razorna i iscrpljujuća mletačko-osmanska rata (1499. – 1502., 1537. – 1540. i 1570. – 1573.), dalmatinski su gradovi kraj 16. stoljeća dočekali svedeni na najmanji teritorijalni opseg u čitavom razdoblju mletačke uprave. U posljednjem od njih izgubljene su utvrde Zemunik i Poličnik u zadarskom te Solin i Kamen u splitskom distriktu. Šibenski i trogirski distrikt prepolovljeni su, a teritorijalnih gubitaka bilo je i u Albaniji gdje su Osmanlije zauzeli Ulcinj i Bar.³⁴ Zbog toga, ali i zbog ratnih žrtava, oskudice i kuge, dvojna je mletačka pokrajina Dalmacija i Albanija s prijeratnih oko 100 000 spala na samo 60 000 stanovnika. Unatoč gubicima, dalmatinski su se knezovi nakon rata morali suočiti s prenapučenošću gradova koja je ugrožavala komunalni život i društveni poredak, a nastala je kao posljedica masovnog priljeva distriktualnoga stanovništva koje je za ratnih

³³ T. Barić, 2017, *Šibenske i trogirске izvozne dozvole 1576.-1577.*, Diplomski rad: Sveučilište u Zadru, 2017.

³⁴ T. Perinčić, 2008, str. 26.; J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 22.

stradanja utočište pronašlo unutar gradskih zidina.³⁵ Iako je izravna ratna opasnost prošla, novopridošlim stanovnicima nije se žurilo vratiti u stare, uglavnom opustošene, domove gdje ih je uvijek mogla zadesiti kakva iznenadna pogibelj. Ovaj problem, koji je djelomično ostao neriješen i na početku 17. stoljeća, odrazio se na dalmatinsko plemstvo čiji su se mnogi posjedi sada našli u okviru Osmanskoga Carstva. Na ono malo zemlje, što im je unutar distrikta ostalo, bilo je vrlo teško vratiti stare kolone i kmetove koji su radije životarili na gradskoj margini, no barem u sigurnosti zidina. Ostavši bez velikoga dijela prihoda od zemljišne rente, plemići su morali pronaći drugi način da bi osigurali svoj materijalni status. Pronašli su ga u vojnoj karijeri, odnosno u nabujalim državnim sinekurama koje su nastale kao posljedica ratova.³⁶ Tako se, uz strane, mletačke vlasti sada oslanjaju i na domaće *condottiere*. Uz njih, u obrani dalmatinske *terraferme* sudjelovale su postrojbe lako naoružane konjice (*stratioti*) i lokalne milicije (*cernide*). Angažman tih snaga bio je i više nego potreban jer je stanje na mletačko-osmanskoj granici u Dalmaciji bilo daleko od idealnoga, uz česte pljačke i upade s jedne i druge strane.³⁷ Jedan od glavnih uzroka tih nemira bili su sporovi oko razgraničenja provedenog nakon Ciparskoga rata, a koji su se javljali i nakon što su, radom miješane komisije, granice konačno utvrđene 1576. godine.³⁸ Nemiri na granici najviše su smetali normalnom odvijanju trgovine, ali i gospodarstvu u cjelini. U pokušaju svođenja takvih pojava na što manju mjeru, često je dolazilo do takozvanih „izravnavanja“, odnosno sastanaka između predstavnika mletačke i osmanske strane na kojima su, osim aktualnih pitanja vezanih uz prekogranične provale nasilja (ubojstva, odvođenja u ropstvo, pljačke),

³⁵ J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 24, 27.

³⁶ M. Knapton, 2007, str. 414.; J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 34.

³⁷ J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 49.

³⁸ V. Kursar, 2017, str. 396-399.; T. Perinčić, 2008, str. 26-27. Zbog stalnih prekograničnih incidenata i sporova, 1626. godine provedena je revizija mletačko-osmanske granice iz 1576. godine, no njome opet nisu riješena sva sporna pitanja (T. Perinčić, 2008, str. 27, 29).

rješavani i drugi problemi vezani uz svakodnevni život na granici.³⁹ Početkom 1620-ih godina dogodilo se mnogo incidenata u okolini Zadra, stoga je došlo do „izravnavanja“ 1621. u Obrovcu i 1624. godine u Zemuniku.⁴⁰ Unatoč opomenama i kaznama, mir dogovoren na tim sastancima bio je prividan i obično vrlo kratkotrajan pa već 1627. godine postoji izvještaj o ozbiljnijem incidentu u kojem je 300 osmanskih podanika napalo zadarsku okolicu koja je pretrpjela veliku štetu. Mletački plaćenici, uz potporu lokalnoga stanovništva, krenuli su u potjeru za njima i ubili četrdesetoricu.⁴¹ Incidenata je bilo zapravo duž cijele dalmatinske granice, a česti su bili između mletačkoga Omiša i osmanske Makarske. Nakon što su Omišani 1617. godine provalili prema Makarskoj i zarobili neke trgovce, protestirao je pomoćnik makarskoga nazora Omer čauš Matuzović.⁴² Prepoznajući štetu koju takvi nemiri čine međusobnoj trgovini, napominje da je „skala velika stvar i šteta careva i duždeva“.⁴³ Osim Omišana, na početku 17. stoljeća veliku štetu međusobnoj trgovini nanosili su pojedini kliški zapovjednici na koje su se Mlečani uzaludno žalili jer im pretpostavljeni osmanski dužnosnici nisu mogli ništa.⁴⁴

Nastojeći ostvariti kakvu-takvu sigurnost za svoje podanike te što lakše odvijanje trgovine sa zaleđem, Mlečani su prakticirali poseban način ophođenja s lokalnim osmanskim dostojanstvenicima koji je bio mnogo više od puke kurtoazije. Tijekom dvogodišnjega mandata svaki je dalmatinski knez na raspolaganju imao iznos od 100 dukata za davanje mita osmanskim moćnicima, a slali su im i luksuzne darove poput svilene odjeće, tkanine, šećera te

³⁹ G. Franov-Živković, 2017, str. 415.

⁴⁰ S. Traljić, 1962, str. 345. „Izravnavanje“ u Zemuniku uslijedilo je nakon ubojstva jednoga svećenika na Brkljačinoj poljani (vjerojatno kod Polače) te ubojstva Miloša Županovića, koji je s osmanske strane granice sa svojom skupinom često upadao u priobalna mjesta (G. Franov-Živković, 2017, str. 416).

⁴¹ G. Franov-Živković, 2017, str. 419.

⁴² Nazori su bili osmanski službenici, odnosno viši kontrolni organi koji su nadzirali rad carinskih ureda na skelama i trgovima, ali i poslovanje različitih financijskih ureda općenito. Službu nazora često su obnašali uglednici kao što su kadije, kapetani, veleposjednici i drugi (S. Traljić, 1962, str. 343).

⁴³ S. Traljić, 1962, str. 345.

⁴⁴ S. Traljić, 1962, str. 345.

kristalnih predmeta.⁴⁵ Kao vrsni diplomati, Mlečani su kod središnje osmanske vlasti (koja je dijelila njihovu svjest o važnosti međusobne trgovine) katkad uspijevali ispregovarati smjenu nekog lokalnoga vlastodršca koji im je predstavljao problem, kao što je bilo s kliškim sandžakbegom Hasanom 1581. godine.⁴⁶ Međutim, sve to nije ni blizu bilo dovoljno da bi se održao trajni mir na granici. Problem je bio upravo u lokalnoj osmanskoj eliti koja zbog vlastitih partikularnih interesa nije uvijek bila spremna održavati mir na granici jer je od pustošenja i pljačke mletačkoga teritorija i sama imala veliku korist. Najpoznatiji primjer je zloglasni vranski zaim Halil-beg koji je poticao takve aktivnosti i uzimao dio plijena.⁴⁷ Zbog samovolje kojom su se često vodili i drugi provincijski moćnici, praćene rastućom krizom timarskog sustava koja je krajem 16. i početkom 17. stoljeća pogodila Osmansko Carstvo, kršćansko morlačko stanovništvo počelo je osjećati sve jači pritisak. Uslijed pogoršanja materijalnog položaja i gubitka privilegija, Morlaci su se počeli buniti i dizati ustanke, osluškujući nove ponude koje su im stizale od mletačkih vlasti.⁴⁸ Kulminacija se dogodila u prvim godinama Kandijskog rata kada su mnogi od njih organizirano prešli na mletački teritorij te, stupivši u službu Republike, postali „novo oružje“ protiv svojih starih gospodara.

3.2. Dalmatinska trgovina prve polovice 17. stoljeća

U doba mira, svakodnevno pristižući u obližnje dalmatinske gradove zbog trgovine ili nekog drugog posla, Morlaci su preuzeli položaj svojevrtnih medijatora između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike, država s temeljnim upravno-političkim, društveno-ekonomskim i kulturno-religijskim razlikama. Promatrajući ih u ulogama trgovaca, kiridžija i

⁴⁵ I. Pederin, 1990, str. 45.; S. Traljić, 1962, str. 363.

⁴⁶ V. Kursar, 2017, str. 399, 408.; G. Novak, 1976, str. 177.

⁴⁷ V. Kursar, 2017, str. 407.; J. Vrandečić, 1994-1995, str. 178.

⁴⁸ I. Pederin, 1990, str. 56.; J. Vrandečić, 1994-1995, str. 175, 182.

kramara,⁴⁹ stječemo dojam o živoj i neprestanoj cirkulaciji ljudi i robe, ali i običaja te informacija, s jedne na drugu stranu granice. Trgovinska dimenzija mletačko-osmanskih odnosa uvijek je bila vrlo važna središnjoj vlasti obiju država, no dalmatinskim gradovima je između Ciparskog i Kandijskog rata možda bila i važnija nego ikada. Lišeni značajnih teritorija u svojim distriktima, koji su sada svedeni na uski pojas uz more, trgovina s osmanskim teritorijem za njihove se stanovnike pretvorila u pitanje gole egzistencije. Žita, kojeg ni prije osmanskih prodora u 15. stoljeću nisu imali za cijelu godinu, sada imaju tek za nekoliko mjeseci.⁵⁰ Problema imaju i s tradicionalno uspješnim vinogradarstvom i maslinarstvom, ne toliko zbog gubitka poljoprivrednih površina u distriktima, koliko zbog česte materijalne štete nastale upadima osmanskih podanika. Zbog toga se ulje katkad moralo uvoziti čak iz Apulije, unatoč tome što su dalmatinski generalni providuri i kneževi u drugoj polovici 16. i prvoj polovici 17. stoljeća stalno pokušavali potaknuti sadnju te unaprijediti uzgoj maslina.⁵¹ Nedostatak živežnih namirnica donekle se ublažavao jačom orijentacijom ka ribolovu te uzimanjem u zakup zemlje koja se nalazila s osmanske strane granice, čemu dalmatinski knezovi nisu bili skloni jer je takav vid suradnje između podanika dviju država često uzrokovao probleme koje je onda trebalo rješavati na višoj razini.⁵² Probleme na granici uzrokovale su i sezonske migracije Morlaka koji su zimi sa stokom nekontrolirano ulazili na mletački teritorij, dok je istovremeno dalmatinsko stočarstvo, zbog oskudice vode i sijena,

⁴⁹ Poslovi kiridžije i kramara bili su usko vezani uz karavanski promet kojim se obavljao svaki veći ili značajniji prijevoz robe iz osmanskoga zaleđa u dalmatinske gradove. Taslidža piše da su kiridžije pazili da konji i konjska oprema budu u dobrom stanju, a u protivnom bi snosili odgovornost za štetu. Najveću odgovornost za prijevoz robe ipak je imao kramar koji je ugovarao poslove s trgovcima, dogovarao cijenu te utvrđivao način isporuke (F. Taslidža, 2011, str. 60).

⁵⁰ V. Kursar, 2017, str. 400-401.; I. Pederin, 1990, str. 9.

⁵¹ L. Čoralić, 1992, str. 214.; M. Knapton, 2007, str. 394.; I. Pederin, 1990, str. 181.

⁵² I. Pederin, 1990, str. 45, 187.; T. Perinčić, 2008, str. 28. „Age vranske dana 9. srpnja 1621. godine pišu providuru da su Biogradci i Filipjanci bili posijali neku kulturu (nije navedeno koju) koju su pobrali, a nisu platili porez turskim vlastima – *pojeli i ponesli a brez naše licencije* – te mole providura da nađe krivce i natjera ih da plate porez.“ (G. Franov-Živković, 2017, str. 424).

maloga broja pašnjaka, konkurencije iz zaleđa te osmanskih provala, prepušteno stagnaciji i nazadovanju.⁵³

Nepovoljne okolnosti koje su utjecale na agrarno-proizvodnu osnovu dalmatinskih gradova rezultirale su nikad većom orijentacijom prema trgovini s osmanskim susjedstvom. Najvažnija roba koja je od tamo stizala bilo je žito, a uvozile su se i velike količine mesa, sira, kože, vune, voska, meda, drva, raše (gruboga vunenog sukna) i konja. Veliki dio te robe dolazio je kopnenim putem, odnosno karavanama, iako je uvoz išao i morskim putem iz osmanskih luka Obrovca, Karina i Makarske.⁵⁴ Pristigla roba nije bila namijenjena samo lokalnoj potrošnji u dalmatinskim gradovima, nego je prevožena dalje u zapadnojadranske luke. Također, iz tih luka (naročito Venecije) stizala je tranzitna roba koja se onda karavanskim putevima prebacivala na istok, tako da posrednička trgovina dalmatinskih gradova nije tekla samo u jednom smjeru, već u oba.⁵⁵ Međutim, što se izvoza iz Dalmacije tiče, daleko najtraženija roba bila je sol. Sol je, osim za ljudsku, bila od velike važnosti za životinjsku prehranu, ali i za konzerviranje životinjskih proizvoda, stoga je bila krajnje potrebna morlačkom stanovništvu u zaleđu.⁵⁶ Uz nju, karavane su na povratku prevozile ulje, vino, usoljenu ribu, razne tkanine, začine te manufakturne proizvode iz mletačkih radionica.⁵⁷ Budući da je svaka od država izvozila i uvozila sirovine bez kojih bi egzistencija njihovih podanika bila teško zamisliva, kao i zbog obostrane zarade od trgovine, moglo bi se zaključiti da je odnose između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva na dalmatinskom pograničju „obilježavala snažna gospodarska međuzavisnost s elementima ekonomske simbioze“.⁵⁸ Zbog

⁵³ I. Pederin, 1990, str. 184.; T. Perinčić, 2008, str. 29.; J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 29. Na Cresu, Pagu i Lošinju stočarstvo se razvijalo mnogo uspješnije, pa i unatoč šteti koju su mu radili uskoci (M. Knapton, 2007, str. 394).

⁵⁴ M. Knapton, 2007, str. 403.; V. Kursar, 2017, str. 400.

⁵⁵ S. Traljić, 1962, str. 342.

⁵⁶ B. Brakus, 2019, str. 9.

⁵⁷ M. Knapton, 2007, str. 403.; V. Kursar, 2017, str. 400.

⁵⁸ N. Moačanin, 1999, str. 64.

visoke dobiti i zajedničkih gospodarskih interesa, cilj središnjih vlasti bilo je očuvanje dobrih odnosa među državama koji su omogućavali nesmetano odvijanje trgovine pa nije čudo da Vrandečić u soli i žitu vidi strateške sirovine ključne za reguliranje političkih odnosa.⁵⁹ Takva dinamika u trgovinskom odnosu između dviju država, uz navedeni asortiman robe, gotovo da je bila pravilo na dalmatinskome pograničju sve do početka Kandijskog rata 1645. godine kada je službeno prestala, no u praksi je, s manjim intenzitetom, nastavljena u obliku krijumčarenja.

Poseban impuls, koji je dodatno intenzivirao trgovinsku razmjenu između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva omogućivši joj da u prvoj polovici 17. stoljeća dosegne dotad nezamislivu razinu, bio je osnutak splitske skale.⁶⁰ Nakon sklapanja mirovnog ugovora 1573. godine, trgovina je ponovno krenula svojim uobičajenim pravcem ustaljenim već desetljećima. Glavno odredište čitave balkanske trgovine bio je Dubrovnik, a čak je i velik dio mletačko-osmanske trgovine išao preko njegove luke.⁶¹ Za trgovinski iskorak prema zaleđu bio je potreban veći napor mletačke središnje vlasti, a on se naposljetku dogodio potaknut tadašnjom gospodarskom situacijom na Mediteranu. Naime, prihvaćanje Rodrigova⁶² prijedloga izgradnje posebne skale za trgovinu s osmanskim zaleđem 1577. godine predstavljalo je pokušaj mletačke vlasti da zadrži što veći ekonomski i trgovinski utjecaj

⁵⁹ J. Vrandečić, 1994-1995, str. 182.

⁶⁰ U domaćoj historiografiji vlada nedosljednost u vezi naziva splitskoga trgovačkog sklopa (skela, lazaret, skala) pa smo odlučili prihvatiti mišljenje izneseno u radu „Splitska skala (1566. – 1700.)“ prema kojem „hrvatski jezik ne poznaje riječ koja bi uvjerljivo nazvala jedan građevinski sklop koji objedinjuje higijenske, carinske, trgovačke, skladišne, pretovarne i slične funkcije pa će se (...) koristiti talijanski naziv skala, nasuprot lazareti (kako se uvriježilo u Splitu)“ (Strunje, 2018, str. 2).

⁶¹ M. Knapton, 2007, str. 402.; S. Traljić, 1962, str. 360.

⁶² Daniel Rodriga bio je židovski trgovac s razgranatim poslovima u osmanskoj Neretvi (Gabeli) koji je nakon Ciparskoga rata postao osoba od mletačkoga povjerenja zbog sudjelovanja u diplomatskim misijama i pregovorima oko razgraničenja. Spomenicu kojom predlaže osnivanje skale u Splitu za međunarodnu trgovinu s Osmanskim Carstvom, a koju je potpisalo sedam židovskih trgovaca iz Venecije i Splita, uputio je u Veneciju 13. siječnja 1577. godine. Središnja vlast donijela je odluku o izgradnji skale 28. listopada iste godine (I. Pederin, 1996, str. 184-185).

uslijed promjene svjetskih puteva i gubitka inicijative na Levantu u korist nizozemskih i engleskih trgovaca.⁶³ Međutim, uspjeh koji je projekt u konačnici polučio posljedica je i određenih geopolitičkih okolnosti koje su doprinijele zbližavanju Mletačke Republike i Osmanskog Carstva, a onda i okretanju osmanske tranzitne trgovine prema Splitu u većoj mjeri.⁶⁴

Potkraj 16. stoljeća došlo je do jačanja položaja Austrije na sjevernome Jadranu koja je počela ugrožavati mletačku dominaciju, a uporišta je, osim u uskočkome Senju, imala u Trstu i Bakru. Uživajući potporu Španjolske, Austrija se za slobodu plovidbe na Jadranu zalagala tako što je tolerirala i poticala djelovanje svoje graničarske milicije, uvijek spremne „uskočiti“ na mletački ili osmanski teritorij i nanijeti ozbiljnu štetu njihovoj trgovini.⁶⁵ Budući da je taj habsburški blok s izraženim protuosmanskim ambicijama podržavala i Papinska Država, Veneciji nije preostalo drugo nego da se približi Osmanlijama. Carstvo je bilo spremno na takvu suradnju, imajući u vidu da se i Dubrovnik – žestoki mletački konkurent – priklonio habsburško-papinskome savezu. Stoga je upravo Venecija postala povlašteni trgovački partner Osmanskoga Carstva, čije su se karavane počele slijevati u Split i prije službenoga otvorenja skale 1592. godine. Zbog toga nije čudo da se o tom gradu u jednom mletačkom izvještaju iz 1590. godine simbolički govori kao o „zlatnom prstenu“ između Orijenta i Venecije, mjestu koje je privlačilo trgovce iz Armenije, Perzije i Indije.⁶⁶ Rast prometa, potpomognut diplomatskom aktivnošću uslijed otvaranja mletačkih konzulata u Sarajevu i Banjoj Luci, ubrzo je zahtijevao proširenje splitske skale koje je u nizu etapa trajalo do 1629. godine.⁶⁷ Uz ogradu da prikupljeni arhivski dokumenti ne moraju predstavljati točan iznos, Snježana Perojević izračunala je da su ukupni troškovi mletačke

⁶³ M. Knapton, 2007, str. 268-269.; I. Pederin, 1996, str. 185.; S. Traljić, 1962, str. 360.

⁶⁴ J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 32.

⁶⁵ M. Knapton, 2007, str. 276.; V. Kursar, 2017, str. 404.; Vrandečić – Bertoša, 2007, str. 32.

⁶⁶ I. Pederin, 1990, str. 136.; J. Vrandečić, 1994-1995, str. 164.; Vrandečić – Bertoša, 2007, str. 32.

⁶⁷ I. Pederin, 1990, str. 136.; S. Perojević, 2019, str. 103.

vlade za izgradnju i popravak splitske luke i skale od 1588. do 1641. godine iznosili 140 000 dukata, dok je godišnja neto dobit koju je od njih ostvarila samo za 1619. godinu iznosila čak 200 000 dukata (od ukupnoga prometa u iznosu od 300 000 dukata)!⁶⁸ Organ mletačke vlade koji se neposredno brinuo za održavanje tog unosnoga trgovinskog kompleksa zvao se *Magistrato dei Cinque Savii all Mercanzia*.⁶⁹ U literaturi se često ističe da se veliki prihodi od splitske skale, kao državnog projekta, nisu previše odrazili na sam grad Split, niti na poboljšanje njegova materijalnog i demografskog stanja, dodatno pogoršanog haranjem kuge početkom 17. stoljeća.⁷⁰

Najvažniji artikli koji su dolazili u Split bili su vosak, vuna, kože, sukno, krzna, svila, bakar, sapun, goveđi jezici, šljive, riža, papar i razne mirodije. Njima su trgovali židovski, grčki, armenski, ali najviše bosanski (iz Sarajeva, Banja Luke, Visokog, Travnika, Livna i Mostara) trgovci, a bilo ih je i iz Požege, Beograda, Budima i tako dalje.⁷¹ Karavane su u Split stizale čak iz Istanbula, putem se zaustavljajući zbog pretovara i zamjene kiridžija, da bi se roba onda ukrcavala u trgovačke galije i prevozila u Veneciju.⁷² Čini se da dvadesete godine 17. stoljeća predstavljaju vrhunac prometa kroz splitsku skalu, a poznat je podatak da je 1626. godine roba izvezena iz Splita u Veneciju iznosila 25% prometa mletačke luke. Pederin ističe da je tada dvije trećine sve robe s Balkana prolazilo kroz Split. Početkom tridesetih godina već je uslijedio lagani pad uslijed rata u Njemačkoj i Italiji, no ubrzo je došlo do stabilizacije pa u razdoblju od 1634. do 1645. godine roba izvezena preko splitske skale u Veneciju iznosi

⁶⁸ S. Perojević, 2019, str. 106. Visok prihod od prometa na splitskoj skali imala je i osmanska strana. Uz ogradu da je vjerojatno pretjeran, Taslidža spominje podatak jednoga osmanskog pisca iz 1639. godine koji piše da je skala državnoj blagajni u Bosni donosila prihod od 50 tovara akči (F. Taslidža, 2011, str. 64). Jedan tovar iznosio je 100 000 akči (N. Filipović, 1989, str. 250).

⁶⁹ I. Pederin, 1996, str. 189.

⁷⁰ M. Knapton, 2007, str. 403.; S. Perojević, 2019, str. 106.

⁷¹ I. Pederin, 1990, str. 136, 142.; S. Traljić, 1962, str. 362.

⁷² S. Perojević, 2019, str. 104.

15% prometa mletačke luke.⁷³ S početkom Kandijskog rata osmanski trgovci prestali su pristizati, stoga je splitska skala potpuno zamrla, da bi poslije sklapanja mira trgovina opet krenula, doduše u nešto slabijem intenzitetu nego prije.⁷⁴

Izuzev one koja je išla preko splitske skale, trgovina Dalmacije u prvoj polovici 17. stoljeća nije puno istraživana. Međutim, ono što se generalno može primijetiti je da je početkom toga stoljeća kompletirana svojevrsna „trgovinska specijalizacija“ između tri najveća grada. U tom smislu, Šibenik je svoju „specijalnost“ stekao prvi, još u prvoj polovici 16. stoljeća kada je postao distributivno središte za prodaju mletačke soli osmanskim podanicima.⁷⁵ Split je, uslijed određenih geopolitičkih okolnosti i mletačke želje da pojača trgovačke odnose s balkanskim zaleđem, krajem 16. stoljeća stekao privilegirani položaj glavne luke za trgovinu s Osmanskim Carstvom. Naposljetku, početkom 17. stoljeća zadarska se luka profilirala kao posebna tranzitna luka za stoku, a najveći dio bio je namijenjen za opskrbu same Venecije.⁷⁶ Konkretno, Traljić prepoznaje 1610. godinu nakon koje se stalno „govori o dovozu goveda i drugog blaga na zadarsku skelu“,⁷⁷ a tada je s radom započeo i lazaret sv. Marka u kojemu su bili smješteni osmanski trgovci koji su dolazili u Zadar.⁷⁸ Kada u njemu nije bilo dovoljno prostora, bili su smješteni u posebnoj kući unutar samog grada, očito badžani, po kojoj je cijela ulica dobila ime *Calle dei Turchi*.⁷⁹ Na mjestu gdje se stoka ukrcavala na brodove izgrađeni su ograda i poseban mostić, upravo za tu svrhu. Nalazilo se na zemljištu nasuprot samostanu sv. Krševana, u čijem je vlasništvu i bilo, stoga je samostan ubirao prihod od njegova zakupa u iznosu od 12 škuda 1623. godine.⁸⁰ Tisuće grla stoke

⁷³ I. Pederin, 1990, str. 136-138.; I. Pederin, 1996, str. 186.

⁷⁴ S. Perojević, 2019, str. 112.; S. Traljić, 1962, str. 362.

⁷⁵ B. Brakus, 2019, str. 29.

⁷⁶ S. Traljić, 1962, str. 342, 367.

⁷⁷ S. Traljić, 1962, str. 367.

⁷⁸ Lazaret sv. Marka nalazio se na mjestu bivše zadarske tvornice duhana (S. Traljić, 1962, str. 367).

⁷⁹ Nekadašnja *Calle dei Turchi* odgovara današnjoj Ulici Zore Dalmatinske (R. Jelić – I. Zorić, 1978, str. 34).

⁸⁰ S. Traljić, 1962, str. 367-368.

dogonilo se, ne samo iz obližnjega Krčkog sandžaka, nego i iz dubljega zaleđa, primjerice Transilvanije.⁸¹ Međutim, sva stoka ukrcana u Zadru nije uvijek završavala u Veneciji. Mnogi su se trgovci i brodari, da „ne bi plaćali uobičajeni namet kojemu je podlijegao izvoz živoga blaga“, bavili krijumčarenjem odvozeći svoj teret najviše u Ankonu i druge luke Papinske Države.⁸² Nadalje, Zadar je i u ovom razdoblju koristio prednost toga što je bio političko i upravno središte mletačke Dalmacije, tako da su u njegovu luku stizali mnogi brodovi koji su išli prema Veneciji ili su se iz nje vraćali.⁸³ Cijelo vrijeme tekao je i karavanski promet, obilježen razmjenom proizvoda koja je opisana na početku ovog poglavlja. Uzevši sve u obzir, može se govoriti o živoj trgovini Zadra u prvoj polovici 17. stoljeća koji je unatoč značajnom smanjenju svoga distrikta nakon Ciparskog rata, i utjecaja koji je ono imalo na njegovu agrarno-proizvodnu osnovu, pronašao vlastitu trgovačku nišu namećući se kao središnja luka za izvoz stoke u Veneciju. Taj će status „zacementirati“ početkom 18. stoljeća kada i službeno dobiva monopol za tranzit stoke.

Kao i u prethodnom razdoblju, u prvoj polovici 17. stoljeća mnogi su zadarski plemići i građani stjecali prihod od vlasništva nad dijelom paških solana. Nakon razaranja u Ciparskom ratu te su solane bile u lošem stanju zato što više nije bilo dovoljno radne snage, a ona raspoloživa bila je ugrožena čestim upadima martolosa i uskoka koji su otežavali normalno sakupljanje soli.⁸⁴ Ipak, stanje se stabilizira potkraj 16. stoljeća kada proizvodnja soli oscilira između 40 000 (1589. godine) i 120 000 stara (1592. godine).⁸⁵ Jednako tako oscilirala je i zarada koja je, osim o količini proizvedene soli, ovisila i o raznim drugim okolnostima i špekulacijama, pa je tih godina država prodajom otkupljene soli zarađivala između 40 000 i 150 000 dukata godišnje. Dugoročno, proizvodnja soli u paškim solanama

⁸¹ M. Knapton, 2007, str. 403.

⁸² Š. Peričić, 1992, str. 78.

⁸³ S. Traljić, 1962, str. 366.

⁸⁴ Š. Peričić, 2001a, str. 50.

⁸⁵ Š. Peričić, 2001a, str. 49-51.

prosperirala je uslijed sedam desetljeća mira između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva, stoga ne začuđuje da se u izvješćima generalnih providura iz četvrtog desetljeća 17. stoljeća govori o njihovoj obilatoj proizvodnji, uz napomenu da je ondje moguće proizvoditi do 10 000 modija soli, što je bilo više nego bi se stvarno skupilo.⁸⁶ Prema odredbi iz 1487. godine, tri četvrtine paške soli svake je godine otkupljivala mletačka Komora. Nakon osmanskog osvajanja Obrovca 1527. godine, izvoz preostale četvrtine bio je usmjeren upravo prema njemu.⁸⁷ Donoseći sol, Pažani su se vraćali sa žitom i drugim namirnicama prijeko potrebnima za prehranu svog otoka. U Obrovac je odjednom donošeno oko 1000, a ponekad čak i 3000 stara soli, koja se znala prodavati po cijeni od 6 lira za star.⁸⁸ Unatoč strogim mjerama mletačke vlasti, paška se sol često krijumčarila preko Obrovca. Da bi se to spriječilo, Mlečani 1628. godine u Podvelebitski kanal šalju jedan ratni brod.⁸⁹ Problema su imale i osmanske vlasti, naročito zbog uskočkih napada u smjeru Obrovca od kojih su se pokušali zaštititi, također ulaganjem u brodogradnju.⁹⁰ Država je usmjeravala pašku sol na lokalna tržišta drugih komuna u Dalmaciji, ali i na Hvar i Brač u svrhu konzerviranja viška ulova srdela. Zato su, uz vino, otočne komune mogle uspješno plasirati svoj najvažniji proizvod – usoljenu ribu – te zauzvrat dobiti prijeko potrebne žitarice.⁹¹

⁸⁶ Š. Peričić, 2001a, str. 51-52. Jedan modij odgovarao je količini od 12 stara, tako da navedenih 10 000 modija odgovaraju količini od 120 000 stara soli. Mletački star imao je volumen od 83,31 litre (J. Kolanović, 1994, str. 201).

⁸⁷ B. Brakus, 2019, str. 27.; J. Kolanović, 1995, str. 199.

⁸⁸ Š. Peričić, 2001a, str. 76. Obrovac je u prvoj polovici 17. stoljeća imao oko 140 kuća i bio sjedište obrovačke kapetanije te nahije u sastavu kninskoga kadiluka. Paška sol je do osmanskih podanika u tom razdoblju stizala i preko nekih manjih skela, kao što su one u Karinu ili Hotišini, selu koje danas ne postoji (S. Traljić, 1962, str. 369-370).

⁸⁹ I. Pederin, 1990, str. 138.

⁹⁰ U slučaju ozbiljnijih graničnih nemira, dovoz paške soli na obrovačku skelu bio je zabranjen, a dozvolio bi se tek nakon sastanka i dogovora predstavnika vlasti, poput onog u Novigradu 1615. godine (S. Traljić, 1962, str. 369).

⁹¹ M. Knapton, 2007, str. 394, 404.

O trgovini Trogira tijekom prve polovice 17. stoljeća u konzultiranoj literaturi nema mnogo konkretnih podataka. Nakon ratova 16. stoljeća, izgubio je pola od prvobitnih 250 km² površine distrikta.⁹² To ga je nagnalo da se, kao i druge komune, što više usmjeri prema trgovini primajući karavane iz zaleđa. Dakle, Trogir u ovom razdoblju dijeli sudbinu svih priobalnih komuna koje su jedan dio proizvoda iz zaleđa izvozile na drugu obalu Jadrana, dok su iz drugog dijela prehranjivale vlastito stanovništvo. To potvrđuju trogirске izvozne dozvole 1575. – 1577. godine u kojima je zabilježen izvoz tradicionalnih vlaških proizvoda, odnosno koža, sira i stoke.⁹³ Iako je krajem 16. stoljeća trajao sukob između Splita i Trogira oko privlačenja karavana osmanskih podanika, nema sumnje da je, dugoročno gledano, atraktivnosti Trogira kao odredišta naštetilo otvorenje skale u obližnjem Splitu 1592. godine.⁹⁴ Da ne bi ostao bez žita, ali i kao pričuva u slučaju iznenadne vojne opsade, u Trogiru je oko 1608. godine osnovan fontik (žitna banka).⁹⁵ Nabavljeno žito u fontiku se prodavalo po socijalnim cijenama pa je tako od gladi spašavalo najugroženije dijelove stanovništva. Premda je Trogir, uslijed blizine mlinova u Pantanu udaljenih tek milju i pol od gradskih zidina, raspolagao s vjerojatno najboljim mogućnostima za mljevenje u čitavoj Dalmaciji, zbog niza razloga oni nisu bili u dobrom stanju, stoga su stanovnici trogirskoga

⁹² J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 22.

⁹³ T. Barić, 2017, str. 36.; S. F. Fabijanec, 2013, str. 149. U trogirskim izvoznim dozvolama u više je navrata navođeno geografsko porijeklo sireva, primjerice *trato di Turchia, tratto da paese turchesso, natto da Macarsca, tratti dalla scalla de Macarsca* i tako dalje (S. Fabijanec, 2013, str. 149). Tih godina iz Trogira se najviše izvozilo u *Sottovento* (42%), a nakon toga u Veneciju (19%), da bi se na samom kraju stoljeća – 1600. godine – postoci izvoza u ta dva odredišta gotovo izjednačili (J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 32.; S. F. Fabijanec, 2012, str. 62).

⁹⁴ S. F. Fabijanec, 2014, str. 36. Indikativno je da Traljić u radu *Trgovina Bosne i Hercegovine s lukama Dalmacije i Dubrovnika u XVII i XVIII stoljeću* Trogir gotovo i ne spominje. Uz žrnovničku, solinsku i rogozničku, on trogirsku skelu svrstava u red onih manjega značaja (S. Traljić, 1962, str. 364).

⁹⁵ I. Pederin, 1996, str. 194.

distrikta prelazili u osmanski Solin i Žrnovnicu da bi samljeli žito.⁹⁶ S obzirom da trogirski knezovi nisu odobravali takvu praksu, 1638. godine pokušalo se pronaći rješenje prodajom osam mlinova u državnom vlasništvu trojici privatnika.⁹⁷ Sreće nije bilo ni s malim (tridesetak bazena) i slabo produktivnim solanama, namijenjenim prvenstveno za lokalne potrebe, koje su 1620-ih godina konačno zapuštene.⁹⁸ Dakle, za razliku od Zadra, Šibenika i Splita, vidljivo je da Trogir u prvoj polovici 17. stoljeća nije uspio dodatno razviti staru (primjerice mlinove) ili steću neku novu „nišu“ koju bi onda iskoristio za privlačenje robe i trgovaca iz osmanskog zaleđa.

Na jugu mletačke Dalmacije nalazio se Omiš o kojem također ima malo podataka u konzultiranoj literaturi. Početkom 16. stoljeća u njemu je, zbog tranzita robe iz susjednih osmanskih krajeva, osnovana skela s koje se krajem stoljeća izvozilo tisuće sireva, najviše u Istru, Veneciju i druga odredišta u Dalmaciji.⁹⁹ Trgovao je s obližnjom Makarskom, značajnim središtem u okviru Hercegovačkog sandžaka, tako da je pred Kandijski rat u njemu bio postavljen povjerenik makarskoga emina, koji je ubirao carinu na trgovinu vođenu između mletačkim i osmanskih podanika.¹⁰⁰

⁹⁶ D. Babić, 2012, str. 22.; I. Ostojić, 1980, str. 152.; I. Pederin, 1990, str. 44, 169. Razloge zbog kojih trogirski mlinovi nisu bili u dobrom stanju Ostojić vidi u tome što, od dolaska Trogira pod Veneciju, njihovim prihodom više nije raspolagala komunalna nego državna vlast (koja je donosila pogrešne odluke glede njihova korištenja), ali i u tome što se na vrijeme nije saniralo velike štete od vremenskih i prirodnih neprilika kojima su često bili izloženi. Iako su u razdoblju 1581. – 1614. godine izvršena neka značajnija ulaganja, Trogirani su i dalje odlazili mljeti žito u Solin, pa čak i u Skradin (I. Ostojić, 1980, str. 155-156, 161).

⁹⁷ I. Ostojić, 1980, str. 157, 161.; I. Pederin, 1990, str. 44, 169.

⁹⁸ B. Brakus, 2019, str. 47.; I. Pederin, 1990, str. 139.

⁹⁹ S. F. Fabijanec, 2013, str. 151.

¹⁰⁰ S. Traljić, 1962, str. 359.

3.3. Jadranska i istočnomediteranska makroperspektiva

Nakon što su predstavljena glavna obilježja dalmatinske trgovine prve polovice 17. stoljeća, red je pokušati kontekstualizirati položaj ove pokrajine u sklopu tadašnje mletačke trgovinske politike na Jadranu, ali i na Mediteranu. Kad je početkom 15. stoljeća Mletačka Republika proširila svoju vlast nad velikim dijelom istočnojadranske obale, dalmatinski su se gradovi našli u novom državnom okviru kojeg su sačinjavale tri jasno odvojene cjeline: grad Venecija i njegova laguna, *Terraferma* (Kopneni posjed) i *Stato da Mar* (Pomorski posjed). Kao dio posljednjeg, Dalmacija je podvrgnuta političkim i ekonomskim zahtjevima glavnog grada koji je prema sebi usmjeravao izvoz njenih sirovina i prehrambenih proizvoda, istovremeno joj ograničavajući inicijativu u radioničkoj proizvodnji.¹⁰¹ Iako su zabrane izvoza u druge luke koje je Venecija tada stalno pokušavala naturiti uglavnom ostale „mrtvo slovo na papiru“, ona je i dalje bila glavno tržište dalmatinskoga izvoza.¹⁰² Izgleda da je s takvom izvoznom orijentacijom nastavljeno i u prvoj polovici 16. stoljeća,¹⁰³ dok je u drugoj Venecija „popustila pritisak“, uslijed čega je većina dalmatinske robe izvožena u *Sottovento*.¹⁰⁴ Fabijanec nudi dva objašnjenja za tu pojavu. Prvo se odnosi na osnivanje splitske skale 1592. godine koje je, s jedne strane, Veneciji omogućilo izravnu opskrbu potrepštinama iz Osmanskoga Carstva, a s druge strane, dalo određenu slobodu dalmatinskim trgovcima da se

¹⁰¹ M. Knapton, 2007, str. 296.

¹⁰² Prema dostupnim podacima iz šibenskih (1441. – 1443.) i splitskih (1475. – 1499.) izvoznih dozvola, u venecijanskoj luci završavalo je oko 50% izvezena roba. Analiza korčulanskih izvoznih dozvola (1469. – 1497.) pokazuje da je između 42% i 73% izvezenoga sira išlo za Veneciju (S. F. Fabijanec, 2013, str. 150.; J. Kolanović, 1979, str. 127.; T. Raukar, 2000, str. 62).

¹⁰³ S. F. Fabijanec, 2013, str. 150.; T. Raukar, 2000, str. 112.; J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 32.

¹⁰⁴ Pederin smatra da se pod terminom *Sottovento* „kriju“ pokrajine Apulija i Ankonitanske Marke, dok Fabijanec jednostavno kaže da on označava trgovačke luke na zapadnojadranskoj obali koje nisu u sastavu mletačke države. (I. Pederin, 1990, str. 132.; S. F. Fabijanec, 2012, str. 62). Riječ je o odredištu u koje je stizalo 36% šibenske (1576. – 1577.) i 42% trogirске (1575. – 1577.) izvezena roba. Slično vrijedi za splitski izvoz druge polovice 16. stoljeća (T. Barić, 2017, str. 25.; S. F. Fabijanec, 2012, str. 61-62.; J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 32).

više okrenu ostalim tradicionalnim izvoznim pravcima.¹⁰⁵ Drugo objašnjenje vezano je uz mletačku odluku o primjeni privilegiranoga carinskog režima za *transito sottovento*, kao svojevrsne protuteže trgovačkoj aktivnosti konkurentskih luka (Rijeke, Trsta, Ankone i Dubrovnika) koje su protežirale strane sile (Austrija, Papinska Država i Osmansko Carstvo). Fabijanec smatra da je prednost takvoga carinskog sustava u izbjegavanju plaćanja stvarnih ulazaka u luku te izlazaka iz nje s ciljem da se olakša 'legalno' krijumčarenje zato što je odjednom sva roba prijavljena za *Sottovento*, premda je dio bio predviđen za druga odredišta.¹⁰⁶ Vrandečić nudi drugačije objašnjenje. Smatra da je okretanje izvoznih pravaca dalmatinskih gradova prema drugim zapadnojadranskim lukama posljedica venecijanske samodostatnosti postignute povećanom proizvodnjom na vlastitoj *Terrafermi*, kao i uskočke opasnosti koja je smanjila dalmatinsku trgovinu sa sjevernim Jadranom.¹⁰⁷ Međutim, u hrvatskoj historiografiji mnogo se manje pisalo o izveznoj orijentaciji dalmatinskih gradova u prvoj polovici 17. stoljeća, a ako se ta tema uopće i spominjala, to je većinom u kontekstu štete koju su pomorskoj trgovini nanosili uskoci. Iako je većina autora suglasna da je nakon Madridskog mira 1617. godine uskočko pitanje uglavnom riješeno,¹⁰⁸ malo se pisalo o tome kako se to rješenje konkretno odrazilo na dalmatinsku pomorsku trgovinu, a još manje kako su se na nju odrazile gospodarske silnice koje su tih godina imale velikog utjecaja na cjelokupnu trgovinu mletačke države. Stoga se nameće sljedeće pitanje. U razdoblju omeđenim potpisivanjem Madridskoga mira i početkom Kandijskoga rata, ide li najveći dio dalmatinskog izvoza i dalje u *Sottovento* ili se okreće svome starom odredištu u Venecijanskoj laguni?

¹⁰⁵ S. F. Fabijanec, 2012, str. 62.

¹⁰⁶ S. F. Fabijanec, 2012, str. 62.

¹⁰⁷ J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 32.

¹⁰⁸ G. Cozzi, 2007, str. 134.; S. F. Fabijanec, 2012, str. 59.; M. Knapton, 2007, str. 282.

Budući da se glavni dio ovoga radi bavi analizom jednog fragmenta dalmatinske pomorske trgovine prve polovice 17. stoljeća, prilikom proučavanja literature pozornost smo usmjerili i na one podatke koji bi mogli rasvijetliti širi kontekst u kojem se ta trgovina odvijala. Jadranske političke prilike na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće obilježene su stezanjem „habsburškoga obruča“, odnosno saveza u kojem su bile Španjolska, Austrija, Papinska Država i Dubrovnik, nad Mletačkom Republikom. Za ugrožavanje mletačke dominacije na (sjevernom) Jadranu, Habsburgovcima je odlično poslužila uskočka gerila koja je, uz splitske plemiće, odigrala ključnu ulogu u kliškoj epizodi 1596. godine.¹⁰⁹ Nakon što se oduprla njihovom pritisku za ulazak u rat protiv Osmanlija u trenutku kad joj je to, zbog otvaranja splitske skale i stjecanja unosnih trgovinskih povlastica najmanje odgovaralo, Venecija je u sljedećem razdoblju ustrajno pokušavala riješiti uskočko pitanje, boreći se za restauraciju vlastitoga primata na Jadranu.¹¹⁰ U konačnici je uspjela tako što je zauzela neke Habsburške posjede u Istri i nije ih htjela predati dok se Habsburgovci mirom u Madridu nisu obvezali da će raseliti uskoke.¹¹¹ Istovremeno s napetostima na Jadranu, na širem mediteranskom planu Venecija se suočavala s izazovima druge vrste. Mletačka pomorska trgovina pretrpjela je veliku štetu gubitkom Cipra 1573. godine s obzirom da su njegove luke bile glavne logističke baze na putu prema Siriji, a sam otok bio je važan izvor raznih proizvoda i sirovina.¹¹² Uslijed oštrem konkurencije nizozemskih, engleskih i francuskih trgovaca, koji su početkom 17. stoljeća osnažili svoju prisutnost na Levantu sklapajući ugovore i stječući privilegije u trgovini s Osmanskim Carstvom, Mlečani sve više gube status posrednika u međunarodnoj

¹⁰⁹ G. Cozzi, 2007, str. 95-96.; I. Pederin, 1990, str. 46, 132.; J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 23, 32.

¹¹⁰ Jedan mletački veleposlanik rekao je papi Klementu VIII. (1592. – 1605.): „Nadležnost nad Zaljevom najljepše je svojstvo Republike i (...) ona ga neće ni s kim dijeliti“ (G. Cozzi, 2007, str. 100).

¹¹¹ I. Pederin, 1990, str. 42

¹¹² M. Knapton, 2007, str. 268.

trgovini.¹¹³ Uz sve to, početak Tridesetogodišnjega rata 1618. godine i poremećaji na njemačkom tržištu te opća promjena svjetskih trgovačkih puteva u korist novih kolonijalnih sila, doprinijeli su tome da u luci Veneciji sve više počinje prevladavati regionalna jadranska sfera.¹¹⁴ Dakle, nakon što je poslije Madridskog mira konačno uspjela osigurati „svoj Zaljev“, Venecija više nije imala snage, uslijed brojne konkurencije i promjena u svjetskoj trgovini, nametnuti se na širem mediteranskom planu. Izgleda da se zato u njenu luku prvih desetljeća 17. stoljeća bilježi pojačan priliv proizvoda iz jonskih, a pogotovo jadranskih luka, kojima je pokušala nadoknaditi gubitke na Levantu.¹¹⁵ Stabilan dotok bilo je moguće ostvariti zahvaljujući dobrim odnosima koje je imala s Osmanskim Carstvom pa su mnogi proizvodi iz balkanske unutrašnjosti lako nalazili put do njenih tranzitnih luka u Dalmaciji, ali i zbog prestanka uskočke opasnosti koja je omogućila sigurniju plovidbu i trgovinu.¹¹⁶ Koncentrirajući se na Jadran, Mlečani su se konačno odlučili obračunati s Dubrovnikom i podvrgnuti ga vlastitoj političkoj sferi. Slabljenje Osmanskog Carstva tijekom 17. stoljeća omogućilo im je da povećaju pritisak na Dubrovnik, a služili su se vojnim prijetnjama, raznim zabranama i plasiranjem dezinformacija o širenju bolesti na dubrovačkom teritoriju.¹¹⁷ Dubrovčani nisu mogli dugoročno odolijevati tim pritiscima, stoga su 1635. godine s

¹¹³ Vrandečić piše da je Venecija do 16. stoljeća bila južno ishodište trgovačke osi koja je povezivala Mediteran i Levant sa sjeverom Europe, no od 17. stoljeća samo je jedan od međusobno konkurentskih mediteranskih gradova (J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 47).

¹¹⁴ M. Knapton, 2007, str. 267-269.; S. Traljić, 1962, str. 360.; J. Vrandečić, 1994-1995, str. 178-179.

¹¹⁵ M. Knapton, 2007, str. 278.; J. Vrandečić, 1994-1995, str. 178-179. Knapton ističe ulogu jadranskih luka u opskrbi Venecije solju koja je oko prvog desetljeća 17. stoljeća potpuno zamijenila onu sa Cipra, Ibize i Kandije, kao i njihovu ulogu krajem tridesetih godina kada su je opskrbljivale prijeko potrebnim žitom iz balkanskoga zaleđa (M. Knapton, 2007, str. 273).

¹¹⁶ J. Vrandečić, 1994-1995, str. 178-179. Valja napomenuti da i nakon rješenja uskočkog apitanja 1617. godine, plovidba i trgovina Jadranom, zbog gusarenja osmanskih podanika iz Obrovca, Neretve i Ulcinja, nije bila posve sigurna (S. F. Fabijanec, 2012, str. 58.; I. Pederin, 1990, str. 135).

¹¹⁷ Mlečani su 1626. godine Dubrovčanima potpuno zabranili prijevoz soli Jadranom bez njihova dopuštenja, a 1630. – 1635. godine blokirali su dubrovačke vode, zauzeli Lokrum, Sušac i Molunat te tražili da im dubrovački brodovi plaćaju desetinu vrijednosti prevezene robe (J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 58).

Mlečanima sklopili ugovor o plovidbi morem prema kojem im se omogućuje trgovina Jadranom pod uvjetom plaćanja takse za svaki brod.¹¹⁸ Dakle, rješavajući se glavnih suparnika, Mletačka Republika ponovno je uspostavila čvršću dominaciju nad Jadranom. U takvim okolnostima, bilo bi za očekivati da se u izvoznim dozvolama dalmatinskih komuna kao prevladavajuće odredište opet može vidjeti Veneciju, a ne *Sottovento*. Budući da za takvo nešto u konzultiranoj literaturi nismo pronašli jasne potvrde utemeljene na analizi arhivske građe, ipak ćemo ostati na razini pretpostavki te se suzdržati od zauzimanja čvršćega stava.¹¹⁹

4. Šibenik u prvoj polovici 17. stoljeća

Nakon što je 1522. godine osvojilo Knin i Skradin, važne ugarsko-hrvatske utvrde u dalmatinskom zaleđu, Osmansko Carstvo izbilo je na samu granicu šibenskoga distrikta. Po završetku Rata Svete lige Šibenik se, ustupanjem Velima, morao odreći dijela vlastitog teritorija u osmansku korist.¹²⁰ Formalna granica nije u potpunosti odgovarala stanju na terenu obilježenom uzurpacijom koju su nad nekim selima u šibenskomu distriktu izvršili osmanski podanici Morlaci. Unatoč tome što je sultan u nekoliko navrata, primjerice ispravom iz 1553. godine, potvrdio da se sporna 33 sela u šibenskom zaleđu koja su naselili Morlaci zapravo nalaze pod mletačkom jurisdikcijom te da se oni iz njih trebaju iseliti, lokalne osmanske vlasti to nisu provele u djelo pravdajući se da ne znaju gdje bi s njima.¹²¹ Budući da su pravo na sporni teritorij i dalje polagali šibenski plemići, vladalo je svojevrsno dvovlašće koje će

¹¹⁸ S. Traljić, 1962, str. 350.

¹¹⁹ Zanimljivo da se izvozni pravci trogirke trgovine, u kojima je 1575. – 1577. godine vodeće mjesto zauzimao *Sottovento* s 42% , godine 1600. potpuno izjednačuju tako da je oko 50 dozvola izdano za *Sottovento*, ali i za Veneciju (J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 32). Možda se većina dalmatinskoga izvoza usmjerila u Veneciju još i prije rješenja uskočkog pitanja 1617. godine?

¹²⁰ J. Kolanović, 1995, str. 18.; T. Perinčić, 2008, str. 26.

¹²¹ K. Juran, 2014, str. 139.; G. Novak, 1976, str. 220. Zanimljivo je da se sporna 33 sela, čiju je pripadnost Šibeniku prethodno potvrdila vlast u Istanbulu, nalaze na osmanskom poreznom popisu iz 1550. godine kao posjedi unutar Kliškoga sandžaka (K. Juran, 2014, str. 131, 134-135).

završiti tek poslije Ciparskoga rata formaliziranjem pripadnosti Osmanskom Carstvu.¹²² U pregovorima oko razgraničenja provedenim 1576. godine, mletački pregovarač Soranzo tražio je da se za šibenski distrikt vrati predratna granica, no bosanski sandžakbeg Sokolović nije bio spreman popustiti u vezi Dazline i Rakitnice, utvrda koje su osmanske snage zauzele tijekom rata. Ipak, Sokolović je priznao da vrijedni mlinovi na lijevoj obali Krke pripadaju Šibeniku.¹²³ Ostatak teritorija definiran je uvažavanjem „prirodnih granica“ (brdskog lanca Trtar i Jadranskog mora), tako da je nova granična linija između Šibenika i Kliškog sandžaka išla od Prukljanskog jezera po Trtru do brda Norilj, lokve Munjače, Velikog kamena, Gomile, brda Male Sasare, Velikog i Malog potoka do vode „Galingia“, lokve nad Dragom, Velikog brda, doline Gripeće do lokve Bojane i dalje prema Trogiru.¹²⁴ Kopneni dio šibenskoga distrikta spao je na nikad manji broj sela, a to su Zlosela (Pirovac), Tribunj, Vodice, Crnica, (kaštel) Vrpolje,¹²⁵ Primošten i Rogoznica. Na šibenskim otocima nalazila su se sela Krapanj, Zlarin, Prvić, Betina, Murter, Tijesno, Jezera, Kaprije i Žirje.¹²⁶ S tako suženim distriktom, koji se na nekim mjestima u dubinu pružao tek oko 200 koraka, Šibenik je ušao u treće

¹²² K. Juran, 2014, str. 131, 139.

¹²³ W. Panciera, 2013, str. 37.

¹²⁴ K. Kužić, 2005, str. 172.; W. Panciera, 2013, str. 37.

¹²⁵ Kaštel Vrpolje, udaljen od mora 6 milja i smješten na istočnome rubu Donjega polja, nakon Ciparskoga rata bio je jedino značajnije naselje u šibenskom zaleđu. Poslije rušenja u ratu Kaštel je obnovljen, a s radovima se nastavilo i početkom 17. stoljeća. Knez Falier 1587. godine izvještava da je tamo bilo 205 stanovnika smještenih u 37 trošnih kuća. Manji broj Vrpoljana pripadao je starosjediteljima, a većinu su zapravo činili prebjegli Morlaci. Kaštel Vrpolje mogao je pružiti zaštitu od povremenih osmanskih upada, no zbog slaboga utvrđenja nije se mogao oduprijeti većim vojnim postrojbama. Da ga osmanska vojska ne zauzme i upotrijebi u svoju korist, Mlečani su početkom Kandijskoga rata naredili njegovo rušenje (I. Glavaš. – I. Šprljan, 2016, str. 136-137.; K. Juran, 2015, str. 174.; G. Novak, 1976, str. 183, 195). U Donjem polju nalazila se i kula Parisotto koja je bila manje važna te se rjeđe spominje u izvorima, no čini se da su početkom 17. stoljeća i tamo neki obitavali (I. Glavaš. – I. Šprljan, 2016, str. 137.; K. Juran, 2015, str. 175). Neko stanovništvo moralo se nalaziti u Jadrtovcu (kaštelu obitelji Andreis), no izvješća šibenskih knezova gotovo da ga i ne spominju (K. Juran, 2015, str. 173, 176).

¹²⁶ G. Novak, 1976, str. 178.

stoljeće pod mletačkom vlašću. U narednim retcima skicirat će se politički, gospodarski i socijalni okvir prve polovice toga stoljeća.

U Šibeniku, kao i u svim dalmatinskim gradovima, nakon sklapanja mira u ožujku 1573. godine, problem prenapučenosti postajao je sve izraženiji. Zbog bijega od ratnih ugroza, došlo je do masovnih migracija distriktualnoga stanovništva, kako u sigurnost gradskih zidina, tako i na šibenske otoke gdje im je već u svibnju 1570. godine Senat dozvolio da se sklone.¹²⁷ Nakon rata novopridošli stanovnici nisu se odlučili na povratak u stare domove, svjesni mogućnosti da bi lako mogli postati metama otmice martolosa ili razbojstva uskoka.¹²⁸ Prenapučenost grada tako je godinama ostala trajni problem na kojeg je ukazivao gotovo svaki šibenski knez. Još u prvom desetljeću 17. stoljeća u njihovim izvješćima mogla se pročitati poznata jadikovka, pa čak i neki prijedlog za rješenje tog problema.¹²⁹ Ipak, s vremenom će se „pomiriti“ sa situacijom, navodeći da se Šibenčani, u raskoraku sa Statutom koji prepoznaje samo plemiće i pučane, sada dijele na plemiće, građane i pučane. Prvih je bilo

¹²⁷ F. Dujmović, 1974, str. 120-121. Tijekom Ciparskoga rata, kao i u neposrednom poraću, Šibenik i njegovi stanovnici prošli su kroz mnoge teške trenutke. Osmanske snage zalijetale su se do gradskih zidina paleći po Varošu, ali su ih Šibenčani hvatali te kao otkupninu za njih tražili žito kojeg opet nije bilo dovoljno, stoga su se morali obraćati Veneciji da im pošalje još (G. Novak, 1976, str. 175.; S. Grubišić, 1974, str. 71-73). Da situacija bude gora, Grad je 1572. pogodila epidemija kuge, posljednja u 16. stoljeću (J. Kolanović, 1995, str. 32).

¹²⁸ G. Novak, 1976, str. 176-179. U pokušaju da osigura kakvu-takvu sigurnost u poratnom distriktu i potakne seljake na povratak, šibenski knez Agostino Moro (1573. – 1575.) osnovao je jedinicu od 58 konjanika koja je svakodnevno trebala obilaziti šibenski distrikt, napadati uskoke i martolose te štititi seljake za vrijeme obnavljanja zapuštenih polja. Ipak, stanje na granici i dalje nije bilo sigurno. Rušenje kule u Danilu koju su za skrivanje koristili uskoci, martolosi i razni drugi pljačkaši, a koje je proveo knez Giovanni Antonio Foscarini (1581. – 1583.), također nije dalo rezultata (G. Novak, 1976, str. 176-177).

¹²⁹ Knez Francesco Corner (1605. – 1607.), više od tri desetljeća nakon što se distriktualno stanovništvo slilo u Šibenik, piše da bi bilo najbolje da se ono vrati u sela, koja su još uvijek nenastanjena, a ne da ugrožava mir i sigurnost u gradu (G. Novak, 1976, str. 187). Zanimljivo rješenje ponudio je Antonio Pesaro (1591. – 1593.) predlažući da se za doseljeno stanovništvo osnuje novo naselje na poluotoku Mandalina, koji je zidom bio zaštićen od napada s kopnene strane. Uz to, udaljen je od Šibenika manje od pola milje pa bi u slučaju osmanskoga napada pomoć mogla brzo doći (G. Novak, 1976, str. 180). Nastojanja da se ovaj problem riješi preseljenjem stanovništva ostala su neostvorena, kako zbog manjka financijskih sredstava, tako zbog nedovoljnoga autoriteta knezova (G. Novak, 1976, str. 182).

najmanje,¹³⁰ a posljednjih, od kojih su većina upravo oni koji su došli u ratno vrijeme da bi se sklonili, daleko najviše.¹³¹ Ti doseljeni seljaci dugo vremena nisu imali nikakvih statutarnih prava, dužnosti, pa ni predstavnika, a tek je knez Vettor Morosini 1622. godine predložio uvođenje dvaju „pučkih prokuratora“.¹³² Takva situacija pogodovala je izbijanju socijalnih nemira, a najviše ih se zaredalo 1580-ih godina kad je u prenapučenom gradu bilo oko 6500 stanovnika.¹³³ Na prijelazu stoljeća došlo je do smanjenja i stabilizacije broja stanovnika, koji se sve do početka Kandijskog rata kretao u rasponu između 5500 i 6000 stanovnika, dok je između 11 000 i 12 000 stanovnika bilo u čitavome distriktu. Generalni providuri i šibenski knezovi 1630-ih godina izvještavaju da je riječ o najmnogoljudnijem gradu Dalmacije.¹³⁴ U njemu je i dalje bilo nemira,¹³⁵ a knezovima su posebno bile sumnjive četiri šibenske

¹³⁰ Zanimljivo je da su šibenske plemićke obitelji, čiji je broj pao na 18, godine 1626. tražile da Veliko vijeće primi nove članove iz redova građana, što vlast nije dopustila (K. Juran, 2018, str. 265).

¹³¹ G. Novak, 1976, str. 184. Neki su, poput Francesca Cornera (1605. – 1607.), Šibenčane dijelili u četiri reda: plemiće, građane, obrtnike i težake (G. Novak, 1976, str. 231). Dodatnu socijalnu diferencijaciju, do koje je između stanovnika Šibenika došlo nakon Ciparskoga rata, Novak objašnjava „razvodnjavanjem“ staleža pučana. Jedan dio njih povezo se s novopridošlim stanovništvom, dok se onaj drugi i bogatiji, prozvan „građanima“, odlučio držati „daleko od prostoga puka“ (G. Novak, 1976, str. 233).

¹³² G. Novak, 1976, str. 179, 192, 230.

¹³³ S. Grubišić, 1974, str. 80, 82. Godine 1582. pobunu pučana protiv plemića vodili su Nikola Rankolin i Ivan Ručić, no jedna mnogo ozbiljnija krenula je u ožujku 1589. godine kada su pobunjenici došli pred Kneževu palaču tražeći od gradske vlasti da pusti neke njima bliske zatvorenike. Nisu se smirili ni kad im je zahtjev bio ispunjen, ubivši nekoliko vojnika i održavajući se sve do kraja ljeta iste godine kada su svladani zajedničkim naporom državne vojske i šibenskih plemića (S. Grubišić, 1974, str. 80.; J. Neralić, 2018, str. 205).

¹³⁴ K. Juran, 2016, str. 18.; G. Novak, 1976, str. 183-185.

¹³⁵ Nakon što je 1618. godine šibenski knez Piero Morosini dobio naredbu da izabere ždrijebom 70 ljudi koji će služiti na galijama, došlo je do otpora težaka zato što su svi osim njih (plemići, građani i obrtnici) bili oslobođeni te službe. Na Veliki četvrtak izašlo je njih dvjestotinjak na ulice i, probivši se u Kneževu palaču, tražilo od njega da ih se ne ždrijeba te jednake dužnosti za sve. Knez nije mogao udovoljiti tim zahtjevima, budući da su to bila pravila ustaljena već stoljećima, tako da je morao pribjeći zabranama i prisili (Novak, 1976, str. 230).

bratovštine, čiji su se članovi (obrnici i težaci) tajno sastajali i raspravljali o raznim problemima, tako da je vlast tu praksu htjela ukinuti ili barem ograničiti.¹³⁶

Tablica 1. Broj stanovnika u Šibeniku (zajedno s predgrađima Docem i Varošem) od početka 17. stoljeća do Kandijskog rata.¹³⁷

Stanovništvo Šibenika s predgrađima	Godina
5593	1602.
5500	1607.
5968	1622.
5503	1627.
5385	1634.
5500	1641.

Od svih problema s kojima su se Šibenčani u svakodnevici susretali, nedostatka živežnih namirnica, slabe opskrbe vodom, loših higijenskih uvjeta i nedovoljnoga stambenog prostora, izgleda da se za ovaj prvi trajno rješenje našlo 1597. godine.¹³⁸ Tada je sa subvencijom od 2000 kabala soli osnovan fontik, ustanova zadužena za nabavu i prodaju žita po socijalnim cijenama. Zahvaljujući svojim zalihama, fontik je Šibenčane trebao štititi od gladi u slučaju iznenadnoga rata, nestašice ili epidemije kuge. Budući da šibenski distrikt nije mogao proizvesti žita za više od dva ili tri mjeseca, ono je stizalo iz osmanskoga zaleđa, Apulije, Ankonitanskih Marki, Romagne i Albanije.¹³⁹ Izgleda da trgovina žitom nije ostala ograničena na fontik jer 1628. godine vlast daje dopuštenje šibenskom trgovcu Nikoli Buronji

¹³⁶ G. Novak, 1976, str. 187. Riječ je o bratovštinama sv. Duha, sv. Marka, sv. Ivana ili sv. Trojstva i sv. Marije (K. Juran, 2018, str. 266).

¹³⁷ K. Juran, 2016, str. 18.; G. Novak, 1976, str. 183-184.; Š. Peričić, 2016, str. 41.

¹³⁸ G. Novak, 1976, str. 180-181.

¹³⁹ K. Juran, 2018, str. 265.; G. Novak, 1976, str. 182, 188, 268.; J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 52.

da osnuje tvrtku upravo za tu namjenu.¹⁴⁰ Zanimljiva su mišljenja (u koja je ipak teško povjerovati) šibenskih knezova Lippomana (1611. – 1613.) i Morosinija (1620. – 1622.) da bi žita skoro bilo dovoljno za cijelu godinu kad bi se dogovorili plemići (vlasnici zemlje) i težaci-koloni,¹⁴¹ odnosno kad bi potonji imali bolje radne uvjete i manja davanja, a ne da svake godine moraju davati trećinu uroda. Zbog toga su radije odlazili na osmanski teritorij obrađivati zemlju pod povoljnijim uvjetima, iako ni to nije bilo lako zbog veće udaljenosti i mletačkih zabrana, dok su mnoga šibenska polja (naročito Gornje polje) ostajala prazna.¹⁴² Unatoč neslaganjima i socijalnim nemirima, određena razina suradnje između plemića i pučana u gradu s krajnje suženim distriktom, pogođenim čestim pustošenjima te ekonomski ovisnom o zaleđu, ipak je bila nužnost. Najbolji primjer je zajedničko upravljanje ustanovama poput fontika,¹⁴³ lazareta i zalagaonice (*Montea*).¹⁴⁴ Plemići kroz Veliko vijeće, a ostali kroz

¹⁴⁰ I. Pederin, 1990, str. 138.

¹⁴¹ Objašnjavajući dva temeljna tipa zemljišnih odnosa (kolonat i težaštinu), Peričić kaže da su koloni posjedovali nešto svoje zemlje, dok je težak bio posve bez nje, tako ju je morao unajmiti od veleposjednika kojem je davao određeni prihod (dominikale) (Š. Peričić, 2016, str. 48-49).

¹⁴² G. Novak, 1976, str. 185-186, 188.; Š. Peričić, 2016, str. 50.

¹⁴³ Šibenskim fontikom upravljao je odbor sastavljen od po četvero plemića i pučana. Na početku se žito skladištilo u iznajmljenom prostoru jer fontik nije imao vlastitoga. Imao je zato mnogo dužnika, od kojih su većinu činili siromasi koji su dugovali manje iznose, stoga to nije previše zabrinjavalo kneza Girolama Foscarinija (1636. – 1637.). Ipak, poslovne knjige fontika morale su se redovito kontrolirati, to jest po isteku jednogodišnjih mandata fontikara. Godine 1634. fontik je prodavao žito po cijeni od 13 libara po staru, a povlasticu da za nj nabavlja bosansko žito iduće je godine dobio Jerolim Zaro. Knez Piero Corner javlja da je fontik 1639. godine raspolagao s kapitalom od 10 000 dukata te da je u njemu uvijek oko 1000 stara žita. (Mletačka uputstva i izvještaji, sv. 7., 1972, str. 233.; G. Novak, 1976, str. 269.; I. Pederin, 1990, str. 48, 52, 140). Jedan star žita imao je volumen od 83,31 litre (J. Kolanović, 1994, str. 206).

¹⁴⁴ Prvu zalagaonicu u Dalmaciji, odnosno *Sacro Monte di Pieta* („Sveto brdo milosrđa“) osnovao je 1624. godine u Šibeniku generalni providur Francesco Molino s 1300 libara kapitala od lazareta. Radi se o instituciji državnoga bankarstva koja je suzbijala lihvarstvo, ali je i, privlačenjem privatnoga kapitala, omogućavala financiranje javnih investicija. U *Monteu* su se, uz zalog neke dragocjenosti ili nekretnine, zajmovi obično mogli dobiti s kamatom od 7%. U upravni odbor šibenskoga *Montea* ulazilo je po 12 patricija i pučana, a „urednost“ njegova poslovanja nije uvijek oduševljavala šibenske knezove (I. Pederin, 1990, str. 53, 145, 160.; J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 52).

Vijeće građana i puka, imenovali su svoje predstavnike na razne dužnosti u tim ustanovama.¹⁴⁵

Najvažnija grana šibenskoga gospodarstva u prvoj polovici 17. stoljeća bilo je solarstvo, odnosno proizvodnja i prodaja soli. Upravo je prodaja soli bila šibenska „niša“ zbog koje se Grad osmanskim podanicima iz širega zaleđa mogao uspješno nametnuti kao važno trgovačko središte. Bez ekskluzivnoga prava na prodaju soli, Šibenčani bi vrlo teško postigli da se u njihovom gradu, kako je rekao knez Luca Falier (1585. – 1587.), „živi bolje i jeftinije nego u susjednim komunama“.¹⁴⁶ Taj svoj položaj Šibenik duguje sporazumu iz 1525. godine kojeg su zaključili mletački poslanik u Carigradu Pietro Zen i osmanski emin (carinik) u Šibeniku Džafer Čelebija. Njime je Šibeniku omogućen slobodan izvoz soli u osmansko zaleđe, čime je *de facto* postao glavno distributivno središte za prodaju soli osmanskim podanicima na istočnom Jadranu.¹⁴⁷ Sol se tada proizvodila u solanama u Zablaću i Morinju (Jadrtovcu), no od 1566. godine ostale su aktivne samo one u Zablaću.¹⁴⁸ Izgleda da je država, dotad vlasnica trećine solana, početkom 17. stoljeća srušila one u svom vlasništvu (vjerojatno zbog zapuštenosti uslijed slabih ulaganja), tako da su od tada sve solane bile u vlasništvu privatnika (šibenskih plemića i bogatijih pučana) te crkvenih ustanova.¹⁴⁹ Količina

¹⁴⁵ G. Novak, 1976, str. 231-232. Pederin detaljno govori o reformskim zahvatima središnje vlasti koja je tijekom prve polovice 17. stoljeća prestrukturirala svoj upravni aparat u Dalmaciji „koji se sada više ne oslanja samo na Veliko vijeće izigravajući trvenja između pučana i vlastelina kao u XV. stoljeću, već se sada oslanja na korporacije, bratovštine i cernide, a zatim na ustanove kao što su fontici, lazareti, ubožnice i Monti.“ (I. Pederin, 1990, str. 56).

¹⁴⁶ J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 31.

¹⁴⁷ B. Brakus, 2019, str. 29.; K. Juran, 2015, str. 164.; S. Traljić, 1962, str. 365.

¹⁴⁸ J. Kolanović, 1995, str. 200. Solane u Zablaću zapravo su se nalazile u peterima jezerima morske vode: Velikom jezeru, Malom jezeru, Koludričinom jezeru, Biskupovom jezeru i jezeru Petra de Ponte (B. Brakus, 2019, str. 45-46).

¹⁴⁹ G. Novak, 1976, str. 263.; J. Kolanović, 1995, str. 214.; Š. Peričić, 2016, str. 86. Unatoč reduciranju broja solana, čini se da nije došlo do poremećaja u proizvodnji soli jer su privatni vlasnici i zakupci sada bili motiviraniji i efikasniji, a država je i dalje zarađivala od desetine te prodaje zakupa na izvoz soli u zaleđe (B. Brakus, 2019, str. 64).

proizvedene soli drastično se smanjila nakon stradavanja solana u Ciparskom ratu, odnosno s prijeratnih 20-25 000 kabala pala je na 4 392 kabla 1576. godine.¹⁵⁰ Kasnije se proizvodnja soli ponovno penje na 20 000 kabala, koliko je u svom izvješću naveo generalni providur Valier 1595. godine, procjenjujući da je godišnje država od paških i šibenskih solana ostvarivala između 50 000 i 60 000 dukata prihoda.¹⁵¹ Samom Šibeniku solane su 1644. godine donijele prihod od 55 000 lira, stoga nije čudo da je mogao subvencionirati rad javnih ustanova poput fontika, *Montea* i nahodišta.¹⁵² Prodajna carinska postaja, odnosno mjesto gdje su osmanski podanici dolazili kupovati sol, nalazila se na području Mandaline. O važnosti soli za (pretežno stočarsko) morlačko stanovništvo svjedoči i naziv „morlačka gabela“ za tu carinu.¹⁵³ Tamo je bio prisutan jedan carinik (*gabelotto*) koji je otkupljivao sol od vlasnika ili zakupaca solana da bi ju prodao osmanskim podanicima, usput im izdajući potvrdu (*buletto*) o primitku soli.¹⁵⁴ Osim njega, postojao je još jedan, takozvani „mali carinik“, kojemu je ovaj davao po 50 kabala soli da ih prodaje „na malo“ Šibenčanima i Morlacima.¹⁵⁵ Blizu carine nalazila su se skladišta soli, kao i kuća za stanovanje osmanskoga carinika (*emina*) koji je, čini se, imao na raspolaganju i jednu kuću u gradu.¹⁵⁶ Da ipak sve nije išlo bez problema, svjedoče izvješća o zloupotrebama, odnosno krađama koje su često vršili carinici.¹⁵⁷ Velike količine ukradene šibenske soli znale su se prodavati u Klisu, Drnišu i

¹⁵⁰ S. Grubišić, 1974, str. 81.

¹⁵¹ B. Brakus, 2019, str. 59.

¹⁵² I. Pederin, 1990, str. 160.; Š. Peričić, 2016, str. 86. Šibensko nahodište (sirotište), za koje je država izdvajala 20 dukata godišnje, osnovano je 1612. godine na inicijativu biskupa Vincenza Arrigonija. O nahodištu se brinula jedna bratovština, a nalazilo se u današnjoj Uskočkoj ulici na mjestu bivšega dopisništva Slobodne Dalmacije (M. Zenić, 2010, str. 267).

¹⁵³ K. Juran, 2015, str. 164. Brakus piše da se, prema karti šibenskog distrikta iz 1570. godine, gabela za sol nalazila između Velikog jezera i Mandaline, na obali Uvale sv. Petra nasuprot Kuline (B. Brakus, 2019, str. 52).

¹⁵⁴ B. Brakus, 2019, str. 55.

¹⁵⁵ G. Novak, 1976, str. 263.

¹⁵⁶ S. Traljić, 1962, str. 365.

¹⁵⁷ G. Novak, 1976, str. 263.

Skradinu, stoga knez Francesco Querini 1635. godine predlaže radikalno rješenje: solane bi trebalo srušiti, a sol dovoziti iz Paga te je i dalje prodavati u Šibeniku.¹⁵⁸

Što se drugih gospodarskih djelatnosti tiče, poljoprivreda je u prvoj polovici 17. stoljeća patila od istih boljki koje su tištile sve dalmatinske komune: smanjenja poljoprivrednih površina i velikih davanja kojima su bile opterećene one preostale.¹⁵⁹ Jedine poljoprivredne grane koje su bile uspješne su vinogradarstvo te donekle maslinarstvo. Mnogi vinogradi, kojima je u 15. stoljeću bila pokrivena čak trećina obradivih površina šibenskoga distrikta, uništeni su tijekom Ciparskoga rata. Zbog toga je vina krajem 16. stoljeća bilo dovoljno tek za 8-9 mjeseci pa se moralo uvoziti s druge obale Jadrana. Izgleda da se šibensko vinogradarstvo u narednim desetljećima ipak oporavljalo, tako da knez Pietro Grimani (1627. – 1629.) piše da šibenski teritorij daje „mještanima veliku količinu ulja nego i vina“.¹⁶⁰ Mletački Senat 1623. godine odredio je mjere za obnovu maslinika te intenzivniji uzgoj maslina u čitavoj Dalmaciji, no zbog čestih osmanskih ugroza, stanovnici priobalnoga dijela šibenskoga distrikta bili su oslobođeni njihove primjene.¹⁶¹ O šibenskom ribarstvu u konzultiranoj literaturi ima mnogo podataka za 16. stoljeće u kojemu je počeo prevladavati ulov plave ribe, naročito oko Žirja i Kornata.¹⁶² U prvoj polovici 17. stoljeća počelo se s ozbiljnijim vađenjem koralja kojim su se najviše bavili Zlarinjani. Nezadovoljni prodajnim

¹⁵⁸ Mletačka uputstva i izvještaji, sv. 7., 1972, str. 193.

¹⁵⁹ Budući da su plemići svoj materijalni položaj uvelike temeljili na prihodima od zemljišne rente, jasno je da, uslijed gubitka mnogih poljoprivrednih površina, nisu htjeli pristati na njezino smanjenje (J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 34). Šibenski plemići našli su i drugi način za ostvarivanje zarade. Riječ je o kreditnoj trgovini s Morlacima, o kojoj svjedoče brojni ugovori (zadužnice) u šibenskim notarskim knjigama (K. Juran, 2015, str. 167-170.; G. Novak, 1976, str. 184).

¹⁶⁰ G. Novak, 1974, str. 189.; Š. Peričić, 2016, str. 55.

¹⁶¹ Š. Peričić, 2016, str. 57.

¹⁶² J. Kolanović, 1995, str. 229.; J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 30. Iz Šibenika je u *Sottovento* 1576. – 1577. godine izvezeno 4 125 barila ribe, gotovo u cjelosti plave (88% srdele i 10% skuše) (S. F. Fabijanec, 2016, str. 383). Ribarske družine sa šibenskih otoka 1628. godine raspolagale su s 25 mreža potegača za lov na srdele (Š. Peričić, 2016, str. 71).

cijenama na gradskoj ribarnici koje je propisala vlast, ribari su katkad pribjegavali krijumčarenju usoljene ribe, naročito u uvali Muna na Žirju.¹⁶³ Usporede li se podaci za 15. i 16. stoljeće s onima objavljenima za desetljeće 1620. – 1630. godine, vidljivo je da se udjeli, kao i raspodjela, obrtničkih zanimanja u Šibeniku nisu mnogo mijenjali. Većina obrtnika i dalje se bavila obrtima vezanim uz obradu kože (kožari, postolari, krznari i štavitelji), odnosno njih čak 43,6% (1620. – 1630.) u odnosu na 36,6% (1437. – 1515.).¹⁶⁴ Nakon njih najviše je bilo krojača (17,7%), bačvara (11,7%), mesara (11,6%), zidara (6%) i kovača (5,6%). Ta obrtnička zanimanja popunjavali su uglavnom Šibenčani, dok su stranci dominirali u pekarskom (2,3%), drvodjeljskom (4,1%) i brijačkom (3,8%) obrtu.¹⁶⁵ U gradskim su se radionicama proizvodile velike količine gruboga vunenog sukna (raše), čija se izrada također spominje još u 15. stoljeću. Da bi preradom vune dobili rašu, Šibenčani su je nosili u suknare na Skradinskom buku gdje se vuna prala nekakvim sapunom, a potom valjala u stupama.¹⁶⁶ Na rijeci Krki nalazilo se mnogo mlinova, a nakon osmanskoga zauzimanja Skradina dogovoreno je da oni na desnoj obali rijeke budu pod njegovom nadležnošću, dok su oni na lijevoj pripali Šibeniku. U Ciparskom ratu ti su mlinovi većinom bili uništeni, no unatoč velikim troškovima Šibenik ih je obnovio jer su tamo dolazili mljeti žito brojni Dalmatinci, kao i mnogi osmanski podanici, stoga je od njih uvijek dobivao veliki godišnji prihod.¹⁶⁷ Što se brodograditeljske djelatnosti tiče, čini se da je dobila podstrek kada je 1608. godine bratovština sv. Nikole, u kojoj su se okupljali pomorci i brodograditelji, stekli neku vrstu

¹⁶³ Š. Peričić, 2016, str. 71. 75.

¹⁶⁴ K. Juran, 2018, str. 271-272.; J. Kolanović, 1995, str. 255. Šibenski kožari još od 13. stoljeća štavili su kože na dijelu obale podno samostana sv. Frane koji se nazivao „Žudika“ (*Zuecca*). Dujmović piše da je tamo bilo „izvora vode koji i danas, unatoč izgrađene obale, za velikih kiša pokazuju svoje prisustvo“ (F. Dujmović, 1962, str. 1441.; J. Neralić, 2018, str. 213).

¹⁶⁵ K. Juran, 2018, str. 272-273.

¹⁶⁶ Suknare su bile u vlasništvu šibenske komune koja ih je davala u zakup privatnicima (Š. Peričić, 2016, str. 90, 97, 103).

¹⁶⁷ Š. Peričić, 2016, str. 101-102. Sredinom 16. stoljeća šibenska komuna je od 12 mlinova na lijevoj obali Krke imala prihod od 1700 dukata godišnje (S. Grubišić, 1974, str. 70).

vlasnosti nad starim škverom iz 15. stoljeća smještenim između gradskih vrata Bened i Dobrića. Odmah do škvera, bratovština je 1630. godine počela graditi baroknu crkvu sv. Nikole.¹⁶⁸ Detaljnije informacije o radu škvera u ovom razdoblju nismo pronašli, izuzev podatka da je u njemu prije Kandijskog rata Šibenčanin Ivan Miagostović dao sagraditi ratni galijun, kojeg je naoružao topovima i puškama te njime branio grad tijekom ratnih zbivanja 1647. godine.¹⁶⁹

Slika 1. Šibenik početkom 17. stoljeća, bakrez iz putopisnoga djela *Viaggio da Venetia a Constantinopoli* Giuseppea Rosaccia, Venecija 1606. godine (preuzeto iz L. Čoralić, 2003).

Osvrćući se na trgovinu Šibenika s osmanskim zaleđem, valja se prisjetiti vrijednoga izvještaja mletačkoga sindika Gianbattiste Giustinianija. Iako je napisan 1553. godine, dio u kojem se pobliže opisuje trgovina između Šibenčana i osmanskih podanika Morlaka slobodno se može „preslikati“ i na razdoblje prve polovice 17. stoljeća jer se agrarno-proizvodna

¹⁶⁸ F. Dujmović, 1962, str. 1444.; Š. Peričić, 2016, str. 136-137.

¹⁶⁹ K. Stošić, 1955, str. 13.

osnova teritorija koji su oni naseljavali nije nimalo promijenila, stoga njihova razmjena robe i dalje pokazuje jasnu gospodarsku međuovisnost s elementima ekonomske simbioze. U svome izvještaju Giustinian piše:

„Trgovina koju održavaju ovi iz Šibenika s Murlakima, turskim podanicima, velika je, korisna i potrebna. Ona je velika, jer iznosi više od 50 000 dukata godišnje. Ona je korisna, jer njezinu blagodat osjeća i država i komuna i privatnik; ona je potrebna, jer kada bi se ovaj promet oduzeo, Šibenik ne bi samo trpio nego bi sasvim propao, jer kad Murlaki ne bi donosili u Šibenik prehrambene artikle, kao sirove, meso, žito, med, vunu, ćebeta, vosak i toliko drugih stvari, ne bi se Šibenčani imali odakle snabdijevati. Iz Šibenika izvoze ovi Murlaki: ulje, mirodije, vino, čohu, bakar, bijeli vosak, šećernu robu, i toliko drugih stvari, što koristi svim pojedincima u gradu. Pored toga izvoze sol u vrlo velikoj količini.“¹⁷⁰

Ovakvu strukturu uvoza i izvoza Šibenika s osmanskim zaleđem potvrđuju i neka kasnija izvješća šibenskih knezova, poput onih iz 1587. i 1607. godine. Uz Morlake, u trgovini sa Šibenčanima podjednako su sudjelovali i muslimani. Iz zaleđa je u Šibenik također stizalo dosta stoke, naročito konja koji su se izvozili dalje u Veneciju, Ankonu i južnu Italiju.¹⁷¹ Šibenski trgovci najviše poslovnih kontakata imali su s osmanskim podanicima iz Drniša, Skradina i Knina, važnih središta u sklopu Kliškog, odnosno Krčkog sandžaka.¹⁷² U Drnišu i Skradinu su se plaćale trgovačke pristojbe na robu koja je išla za mletačku Dalmaciju, a do karavanske robe koja je stizala u Skradin šibenski trgovci mogli su stići i brodom (preko Prukljana), bez straha od napada uskoka. Trgovinom je Šibenik bio povezan i

¹⁷⁰ G. Novak, 1976, str. 266.

¹⁷¹ K. Juran, 2015, str. 167-168.; S. Traljić, 1975, str. 569-570.

¹⁷² K. Juran, 2018, str. 264. Do 1580. godine šibensko zaleđe nalazilo se u sklopu Kliškog sandžaka. Tada je iz njega izdvojeno područje sjeverno i zapadno od rijeke Krke koje je došlo u sastav novoosnovanoga Krčkog sandžaka sa sjedištem u Kninu. U Skradinu se i dalje nalazio kadiluk, kojem su sad ostale samo nahije na lijevoj obali Krke, a tu je bilo i sjedište kapetanije. Skradin ipak nije dobio status *kasabe*, za razliku od Drniša koji je bio važno trgovačko središte unutar Kliškog sandžaka (V. Kursar, 2017, str. 395.; S. Traljić, 1962, str. 366).

s nekim udaljenijim mjestima poput Glamoča i Banje Luke, ali i s Mostarom čiji su trgovci preko šibenske luke plasirali robu na zapadnojadranska tržišta.¹⁷³ Zbog ovako živih kontakata, uslijed kojih su Šibenik i njegovu okolicu danomice posjećivali osmanski podanici,¹⁷⁴ sve je većom postajala potreba za uređenjem jednog prostora koji bi služio kao prihvatilište osmanskih trgovaca i njihove robe. O tome je mletačkoj središnjici pisao šibenski knez Morosini 1622. godine, predlažući da se takva nastamba smjesti izvan gradskih zidina, ne samo zbog boljeg nadzora osmanskih podanika, već zbog opasnosti od kuge.¹⁷⁵ Zapravo je pomalo neočekivano da uslijed intenzivnoga pograničnog protoka ljudi i robe nemamo više podataka o pojavi kuge u Šibeniku do Kandijskog rata.¹⁷⁶ Za kontumaciju osmanskih trgovaca, kao i za smještaj Morlaka, Šibenčanima je dobro došao i stari lazaret u Mandalini koji je obnovljen 1607. godine.¹⁷⁷ Knez Piero Corner 1639. godine izvještava da je obnovljena i šibenska skela, a od zakupa nje i one u Zadru Osmansko Carstvo je 1641. godine

¹⁷³ G. Novak, 1976, str. 182.; F. Taslidža, 2011, str. 62.; S. Traljić, 1975, str. 569.

¹⁷⁴ Još je 1553. Gianbattista Giustinian napisao da se u Šibeniku znalo istovremeno zateći po 500 ili 600 Zagorana koji su došli zbog kupnje soli. U Šibenik su stizali i pripadnici osmanske elite pa je tako Mustafa, maloljetni sin krčkog sandžakbega Halila Memibegovića, u gradu znao ostati i po tjedan dana. Kada je Mustafa 1624. postao krčki sandžakbeg, okarakteriziran je kao mletački prijatelj (S. Grubišić, 1974, str. 70.; N. Zahirović, 2017, str. 363).

¹⁷⁵ K. Juran, 2015, str. 170.; G. Novak, 1976, str. 192. Čini se da je pred Kandijski rat u Šibeniku jedna takva nastamba, odnosno badžana, i postojala jer Juran spominje podatak o osmanskom cariniku koji 1644. godine izdaje jamstvo nalazeći se *sopra il balcon della basana* (K. Juran, 2015, str. 171).

¹⁷⁶ Jedan od rijetkih podataka koji smo pronašli odnosi se na izvješće kneza Giacoma Cornara iz 1636. godine u kojem se spominje pojava kuge u šibenskom Varošu od koje je umrlo 18 ljudi. Međutim, Šibenik je osjetio posljedice velike kužne epidemije koja je 1607. godine poharala Split. S obzirom da su na svaku vijest o epidemiji karavane prestale dolaziti, komunalna vlast je ostala bez prihoda, a stanovništvo bez nasušno potrebnih proizvoda iz zaleđa pa je knez Francesco Corner uputio molbu za pomoć Senatu (Mletačka uputstva i izvještaji, sv. 7., 1972, str. 206.; G. Novak, 1976, str. 185).

¹⁷⁷ S. Traljić, 1962, str. 365. Lazaret u Mandalini utemeljen je 1467. godine. Ladić piše da je taj lazaret svoju karitativnu svrhu ispunjavao samo za vrijeme velikih epidemija zaraznih bolesti, dok je inače služio kao skladište soli, zaklon za stanovništvo ili karantena za raskuživanje robe. Da je riječ o skromnoj građevini koja se koristila *ad hoc* potvrđuje i Novakov spomen nekih pokušaja da se u Šibeniku „podigne Lazaret za raskuživanje i karantenu, kako je to imao Zadar, a na najvišoj tadašnjoj visini Split“. Takvi pokušaji nikad se nisu ostvarili. (Z. Ladić, 2018, str. 159.; G. Novak, 1976, str. 267).

ubralo prihod od 18 tovara akči.¹⁷⁸ Analizirajući mnoge šibenske izvore, Juran je u desetljeću 1620. – 1630. godine prepoznao čak 64 trgovačke obitelji, od kojih su polovicu činile domaće, a polovicu obitelji doseljene iz Venecije. Među šibenskim trgovačkim obiteljima nije bilo puno onih iz plemićkoga staleža, kao što je bio slučaj i u cijeloj Dalmaciji (zbog pitanja časti i tradicije), no trgovinom su se znali baviti neki vojni časnici te u najvećoj mjeri pripadnici građanstva.¹⁷⁹ Veliki dio dućana tih trgovaca nalazio se kod Kopnenih vrata (*Porte di Terra ferma*) i na obali podno gradskih zidina. Zanimljivo da Peričić u kontekstu trgovine Šibenika s osmanskim zaleđem pred Kandijski rat spominje i jednu malu grčku zajednicu.¹⁸⁰

Iako prethodni opis šibenske trgovine prve polovice 17. stoljeća sugerira naoko dobre odnose i suradnju s osmanskim podanicima, ipak ne treba smetnuti s uma da ni šibensko pograničje nije bilo pošteđeno incidenata (krađa stoke te općenito raznih sporova među podanicima dviju država), kao ni remetilačkoga djelovanja uskoka i martolosa.¹⁸¹ Uskoci, koje je Venecija tijekom Ciparskoga rata angažirala za borbu protiv Osmanlija, nastavili su i po zaključenju mira prelaziti šibenski teritorij da bi pljačkali i pustošili osmanski. Zbog toga su martolosi često poduzimali osvetničke pohode pri čemu bi redovito stradavalo šibensko stanovništvo, dok bi lokalne osmanske vlasti upućivale pritužbe Mlečanima za toleriranje uskoka i kršenje mira. Premda je mletačka vlast nastojala rediti ovaj problem, to joj nije polazilo za rukom jer su uskoci na šibenskom teritoriju imali raširenu mrežu pomagača, tako da će tek Madridskim mirom 1617. godine pitanje uskoka biti riješeno u njezinu korist.¹⁸²

¹⁷⁸ Mletačka uputstva i izvještaji, sv. 7., 1972, str. 235.; S. Traljić, 1962, str. 367. Jedan tovar iznosio je 100 000 akči (N. Filipović, 1989, str. 250).

¹⁷⁹ K. Juran, 2018, str. 267, 274.; M. Knapton, 2007, str. 415.

¹⁸⁰ K. Juran, 2018, str. 269; Š. Peričić, 2016, str. 119. Prisutnost grčkih trgovaca u Šibeniku potvrđuje i Novak, mada ni on ne navodi konkretniji vremenski okvir niti detaljnije podatke (G. Novak, 1976, str. 234).

¹⁸¹ K. Juran, 2015, str. 171-172.

¹⁸² S. Grubišić, 1974, str. 82.; G. Novak, 1976, str. 180-181, 259. O ozbiljnosti uskočkih pohoda u šibenskom susjedstvu govori podatak da su 1605. harajući skradinskim područjem odveli oko 300 zarobljenika, a 1613. došli su do Drniša (V. Kapitanović, 2005, str. 356).

Dok je trajala uskočka opasnost, martolosi su se znali zalijetati sve do ulaza u šibensku luku, primjerice 1607. – 1609. godine, pustošeći i uništavajući poljoprivredna zemljišta uz granicu.¹⁸³ Izgleda da su se približavanjem Kandijskoga rata nemiri intenzivirali, kako u zaleđu,¹⁸⁴ tako i u priobalju.¹⁸⁵ Za sigurnost Šibenika i njegova teritorija brinule su po dvije postrojbe lakih konjanika i talijanskih plaćenika, kao i vojna posada u tvrđavi sv. Nikole, a na gradskim su se kulama i zidinama izmjenjivali domaći stražari.¹⁸⁶ Plemići su se otimali za funkciju kapetana okolice (*capitano del contado*) jer im je ona omogućavala stjecanje materijalne koristi kroz mito, čemu su neuspješno htjeli stati na kraj šibenski knezovi.¹⁸⁷ S druge strane, knezovi su mito često davali pripadnicima lokalne osmanske elite, koji su zauzvrat trebali držati pod kontrolom svoje podanike te provale svesti na minimum. Uz popuštanje oko graničnih sporova i razne diplomatske makinacije, podmićivanje je bilo dio mletačke strategije izbjegavanja sukoba kojom se u Pomorskom posjedu htjelo pošto-poto

¹⁸³ G. Novak, 1976, str. 186, 189.

¹⁸⁴ Izvješća mletačkih dužnosnika pred Kandijski rat sadrže mnogo redaka o osmanskim provalama i napadima na Vrpolje. Najozbiljnije se čini ono generalnoga providura Grimanija iz 1644. godine koji piše o četiri tisuće osmanskih podanika, dok ih je u izvješćima šibenskih knezova Ema (1641.) i Cornera (1639.) tri tisuće. Oba kneza pišu da su uspješno odbili napade osmanskih podanika, a Corner još spominje da Skradinjani rade probleme Šibenčanima prilikom mljevenja žita (Mletačka uputstva i izvještaji, sv. 7., 1972, str. 235-237, 241.; T. Perinčić, 2008, str. 28). Možda ti problemi odgovaraju razmiricama na graničnom području koje spominje Traljić, a zbog kojih su 1639. godine skradinske age zamolili šibenskoga kneza da mletački podanici ne dolaze trgovati u njihov kraj da im se ne bi dogodilo neko zlo (S. Traljić, 1962, str. 366).

¹⁸⁵ Šibenski knez Vincenzo Emo u svom izvješću iz 1641. godine piše o upadima manjih osmanskih jedinica iz Rakitnice prema Vodicama i Tribunju (Mletačka uputstva i izvještaji, sv. 7., 1972, str. 243). Franov-Živković spominje incident iz studenog 1642. godine kada su Vodičani ubili nedužnoga osmanskog vojnika. Pribojavajući se da će se krivac izvući, Durak-beg prijete mletačkom providuru da će o svemu obavijestiti vezira u Bosni, do čega ipak nije došlo jer je krivac brzo kažnjen (G. Franov-Živković, 2017, str. 421).

¹⁸⁶ K. Juran, 2018, str. 264.

¹⁸⁷ Kapetani okolice trebali su čuvati granice šibenskoga distrikta od napada i ulazaka osmanskih podanika. Međutim, oni su dopuštali Morlacima da dovode svoja stada na ispašu na šibenski teritorij jer su od njih za mito dobivali sir, vunu i druge „morlačke“ proizvode od kojih se moglo dobro zaraditi. Knezovi Pietro Grimani (1629.) i Vincenzo Emo (1641.) u svojim izvješćima iznijeli su neke prijedloge za rješenje tog problema. (Mletačka uputstva i izvještaji, sv. 7., 1972, str. 245.; G. Novak, 1976, str. 258-259).

zadržati mir s Osmanlijama.¹⁸⁸ Narušeni odnosi dviju država na dalmatinskom pograničju s početka 1640-ih godina ipak se nisu odrazili na šibensku trgovinu koja je i dalje tekla svojim uobičajenim ritmom, sve do početka otvorenoga ratnog sukoba 1645./1646. godine. Upravo jedan dijelčić te trgovine prikazat ćemo detaljnije u nastavku rada.

5. Analiza šibenskih izvoznih dozvola iz 1642. i 1643. godine

5.1. Opći podaci

Izvozne dozvole, koje smo za potrebe pisanja ovoga rada analizirali, obuhvaćaju razdoblje od 2. siječnja 1642. do 3. kolovoza 1643. godine.¹⁸⁹ Dakle, riječ je o periodu od oko godinu dana i sedam mjeseci koji sadrži točno 517 valjanih izvoznih dozvola. Podatke iz njih najprije smo unosili u bazu podataka, a potom ih obrađivali i statistički analizirali. Osim njih, u sveščiću je upisano još sedam dozvola koje nismo uključili u analizu iz različitih razloga.¹⁹⁰

Izdavanje izvoznih dozvola, zajedno s vođenjem nekih drugih poslovnih knjiga, bilo je povjereno kneževom kancelaru (*cancellarius comitis*) čija je služba trajala jednako kao i kneževa, dvije godine.¹⁹¹ Funkciju šibenskoga kneza u ovom razdoblju obnašao je Francesco Venier pok. Dolfina.¹⁹² Sveščić s dozvolama ima ukupno 48 stranica, pisan je humanistikom, a jezik je mletački idiom koji je bio tadašnji administrativni jezik u Dalmaciji. Sve

¹⁸⁸ T. Perinčić, 2008, str. 16, 28.

¹⁸⁹ Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZD) – fond 17 – Općina Šibenik (dalje: OŠ), kutija 70, sv. 1.3.5. Budući da ćemo stalno spominjati podatke iz ovoga izvora, u nastavku rada više ga ne navodimo u bilješkama, već samo uz slikovne priloge.

¹⁹⁰ Pet dozvola je poništeno, odnosno pisar ih je prekrižio i sa strane napisao *error* tj. greška. Riječ je o dozvolama označenim brojevima 182, 253, 484, 485 i 494. Dozvola broj 48 je pridodana prethodnoj, dok je dozvola broj 210 prekrižena, promijenjeno joj je odredište te je napisana nova, koje nema u sveščiću.

¹⁹¹ J. Kolanović, 1979, str. 88. Pederin kaže da su od 1643. godine dalmatinski knezovi morali poslovne knjige davati na uvid organu zvanom *Magistrato de revisori e regolatori alla scrittura* zaduženom za disciplinu kancelarija (I. Pederin, 1990, str. 111).

¹⁹² G. Novak, 1976, str. 272.

kontralitere u sveščiću izdane su u svrhu izvoza iz Šibenika, dakle u njemu nema niti jedne uvozne dozvole, za razliku od sveščića sa šibenskim kontraliterama 1441. – 1443. godine. Prije svake dozvole, upisan je njezin redni broj. Ti brojevi pisani su arapskim brojkama, kao što su pisani i oni u nadnevku, dok su brojevi kojima se iskazuje količina izvezene robe uvijek ispisani slovima. Na prvoj stranici sveščića, uz svaku dozvolu naveden je puni nadnevak (godina, mjesec i dan). Pokraj nadnevka kod nekih dozvola napisano je *Sebenico* (Šibenik), zasigurno kao mjesto izdavanja koje se prestaje spominjati već nakon petnaestak dozvola. Ostatak je napisan na način da ukoliko se pod istim nadnevkom pojavljuje više dozvola, tada se ne ponavlja stalno datum već se skraćeno piše *detto* ili *d.º*. Kad se na istoj stranici mijenja dan, ali ne i mjesec, to se označava primjerice kao *19 d.º*. Međutim, ako je riječ o dozvoli koja je napisana na početku stranice, onda se svaki put piše puni nadnevak (uključujući i godinu). Neki dijelovi teksta slabije su čitljivosti ili su izbljedjeli. Može se naići i na oštećenja od vlage, a činjenica da su dozvole pisane barem s tri različita rukopisa također ne pridonosi njihovoj čitljivosti.¹⁹³

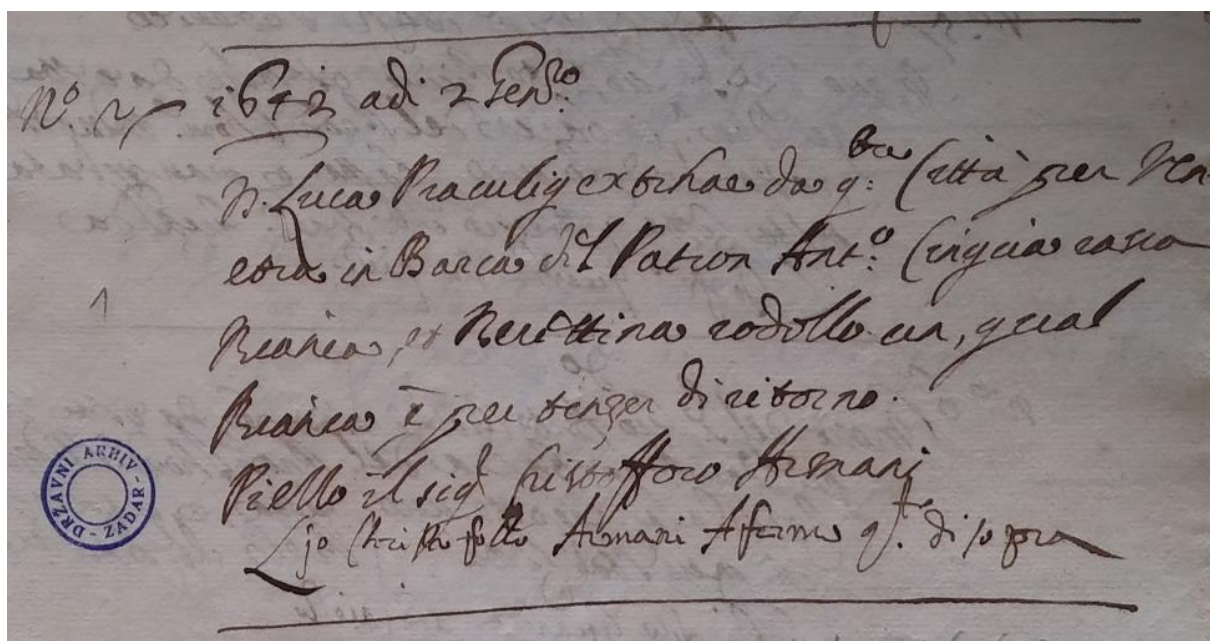
Iako je obrazac prema kojem su sastavljene izvozne dozvole po svojoj formi i sadržaju otprilike svugdje bio isti, u analiziranim šibenskim dozvolama ipak postoje i neke posebnosti na koje u nastavku upozoravamo. Istaknuli smo već da su, prema konzultiranoj literaturi, izvozne dozvole sadržavale ime i (najčešće) podrijetlo izvoznika, izvozno odredište, ime zapovjednika (ili vlasnika) broda, vrstu broda te vrstu i količinu robe koja se izvozi, a katkad i jamca.¹⁹⁴ Premda u glavnim crtama odgovaraju ovome obrascu, kod šibenskih izvoznih dozvola 1642. – 1643. godine nailazimo i na neke specifičnosti. Tako se samo uz imena rijetkih izvoznika navodi i njihovo podrijetlo (primjerice Vincenzo Zefra da Cattaro), dok se vrsta broda na kojem se roba izvozi ne spominje niti u jednoj dozvoli, već se uvijek navodi samo opći termin *barca*. Dalje, zanimljivost šibenskih dozvola je što baš svaka od njih ima

¹⁹³ Jedan od njih trebao bi biti kancelarova pomoćnika (*vicecancellarius*) (J. Kolanović, 1979, str. 88).

¹⁹⁴ J. Kolanović, 1979, str. 104.; T. Raukar, 2000, str. 53.

jamca, dok je u dosad analiziranim dozvolama jamac bio tek rijetka pojava.¹⁹⁵ Sve se to dobro može vidjeti u čitko napisanoj dozvoli pod rednim brojem 2 u kojoj nije navedeno podrijetlo izvoznika Luke Prahulića (*Luca Praculig*), niti vrsta broda kojim on izvozi jedan rodul bijele i pepeljaste raše. Na kraju dozvole kao jamac spominje se Cristofforo Armani, koji se i potpisao.

Slika 2. Izvozna dozvola broj 2 (preuzeto iz DAZD, OŠ, kut. 70, sv. 1.3.5.)

5.2. Mogućnost usporedbe

Predmet analize ovoga rada su šibenske izvozne dozvole iz 1642. i 1643. godine, odnosno isti onaj sveščić kojim se 1975. godine bavio Seid Traljić u radu „Dva priloga povijesti šibenske trgovine sredinom XVII stoljeća“.¹⁹⁶ Analizirajući i dokumente o izvozu konja za isti period, Traljić je izvoznim dozvolama posvetio nepune tri stranice. Dakle, riječ je o radu maloga opsega u kojem Traljić nije detaljnije analizirao niti jedan od dokumenata, već je samo kratko opisao njihov sadržaj i spomenuo nekoliko zanimljivijih izvoznika te općenito

¹⁹⁵ T. Barić, 2017, str. 20, 58.; J. Kolanović, 1979, str. 105.

¹⁹⁶ S. Traljić, 1975, str. 567-574.

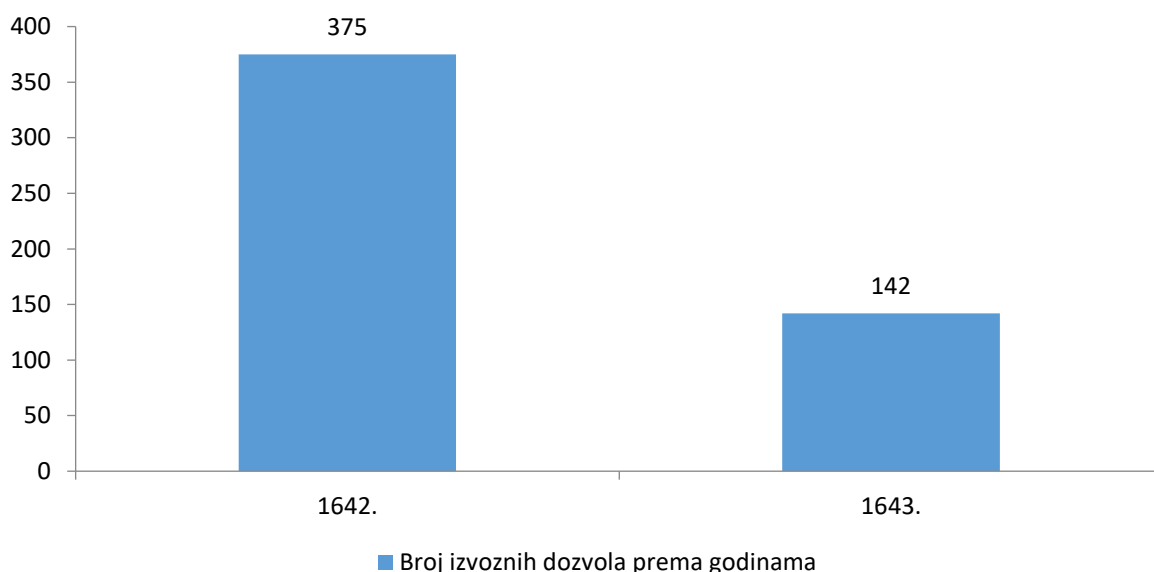
podatke o vrsti i količini izvezene robe. Izostala je analiza izvoznih odredišta, godišnjih i mjesečnih ritmova izvoza te raznih drugih aspekata. Stoga će se Traljićeva deskriptivna analiza u ovom radu proširiti onom kvantitativnom koja će omogućiti detaljniji uvid u šibensku trgovinu tih godina. Budući da analizu provodimo po uzoru na Kolanovićev i Raukarov metodološki obrazac, upravo će s njihovim radovima mogućnost usporedbe biti najveća. Osim toga, njihovi su radovi vrlo opširni i obiluju mnogim informacijama koje su ekscerptirali iz analiziranih dozvola, stoga je materijala za usporedbu mnogo više nego u onih autora koji su iz analizirane građe prezentirali manji broj podataka.¹⁹⁷ Također, naše podatke usporedit ćemo i s onima koje u svojim radovima donosi Fabijanec. Budući da je trgovina neizbježno povezana s političkom i društvenom sferom, uz iznošenje podataka iz šibenskih izvoznih dozvola i njihovu usporedbu s radovima drugih autora, pokušat ćemo (gdje je to moguće) podatke povezati sa suvremenom mletačkom (trgovinskom) politikom te općim prilikama u šibenskom distriktu.

5.3. Godišnji, mjesečni i dnevni ritmovi izvoza

Prethodno je istaknuto da od siječnja 1642. do početka kolovoza 1643. godine ima 517 valjanih izvoznih dozvola. Ako se pogleda godišnja razina, vidi se da na 1642. otpada 375 dozvola, dok na nepunih osam mjeseci iduće godine otpada 142 dozvole (graf 1.). Statistički je to moguće izraziti na način da od svih izvoznih dozvola sačuvanih za 1642. i 1643. godinu, na prvu otpada 72,5%, a na drugu samo 27,5%.

¹⁹⁷ T. Barić, 2017, str. 1-64.

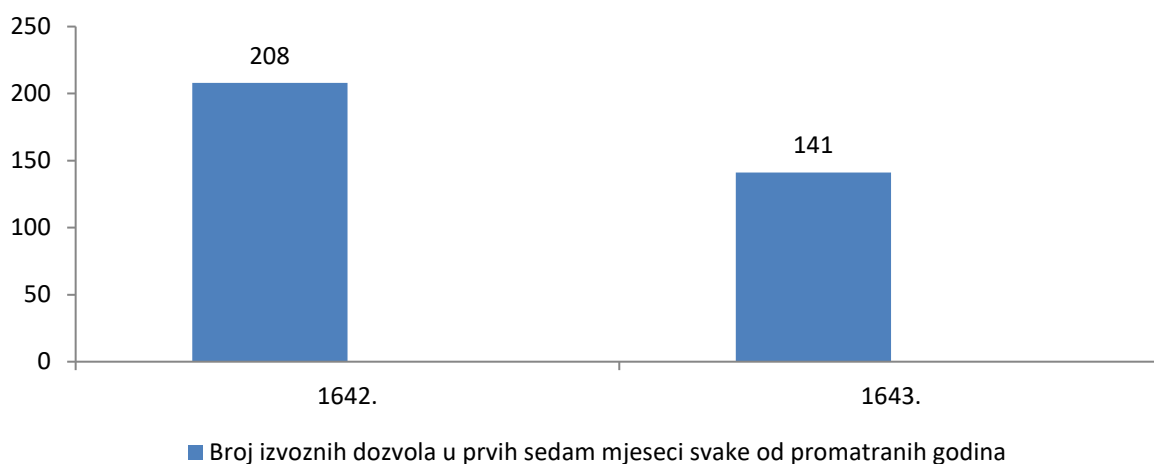
Graf 1.

Može se primijetiti da je 1642. godina bogatija brojem izvoznih dozvola, ne samo zato jer su za nju sačuvani svi mjeseci, već se to može vidjeti i ako se zbroji broj dozvola tijekom prvih sedam mjeseci pa usporedi s brojem dozvola tijekom prvih sedam mjeseci koji su sačuvani za 1643. godinu. Kao što je vidljivo iz grafa 2., u tom razdoblju 1643. godine ukupno je izdana 141 dozvola,¹⁹⁸ dok ih je u istom razdoblju lani izdano 208, što je značajna razlika. Promatrano u postocima, broj izdanih dozvola u prvih sedam mjeseci 1643. dostiže samo 67,8% izdanih dozvola u prvih sedam mjeseci 1642. godine, odnosno nešto preko dvije trećine.

¹⁹⁸ Onu posljednju, koja je datirana na 3. kolovoza 1643. godine, ovdje nismo uključili zbog usporedbe s prvih sedam mjeseci 1642. godine.

Graf 2.

Pogleda li se izvoz prema mjesecima, vidi se kako je u skoro svima iz 1642. broj izdanih dozvola veći u odnosu na odgovarajući mjesec u sljedećoj godini. Jedina dva mjeseca u kojima je bilo suprotno su veljača i lipanj. U veljači 1643. izdano je 19 dozvola, a godinu prije ih je izdano 18. U lipnju 1643. izdano je 18 dozvola, dok ih je u prethodnoj godini izdano osam. U svim preostalim mjesecima, broj dozvola iz 1642. nadmašuje onaj iz 1643. godine. Razlika je najveća u siječnju (47 naprema 5), a najmanja u srpnju (19 naprema 17).

Tablica 2. Broj izdanih izvoznih dozvola na mjesečnoj razini za 1642. godinu

1642. godina	Broj dozvola
Siječanj	47
Veljača	18
Ožujak	34
Travanj	17
Svibanj	65
Lipanj	8
Srpanj	19
Kolovoz	16
Rujan	41

Listopad	53
Studen	39
Prosinac	18

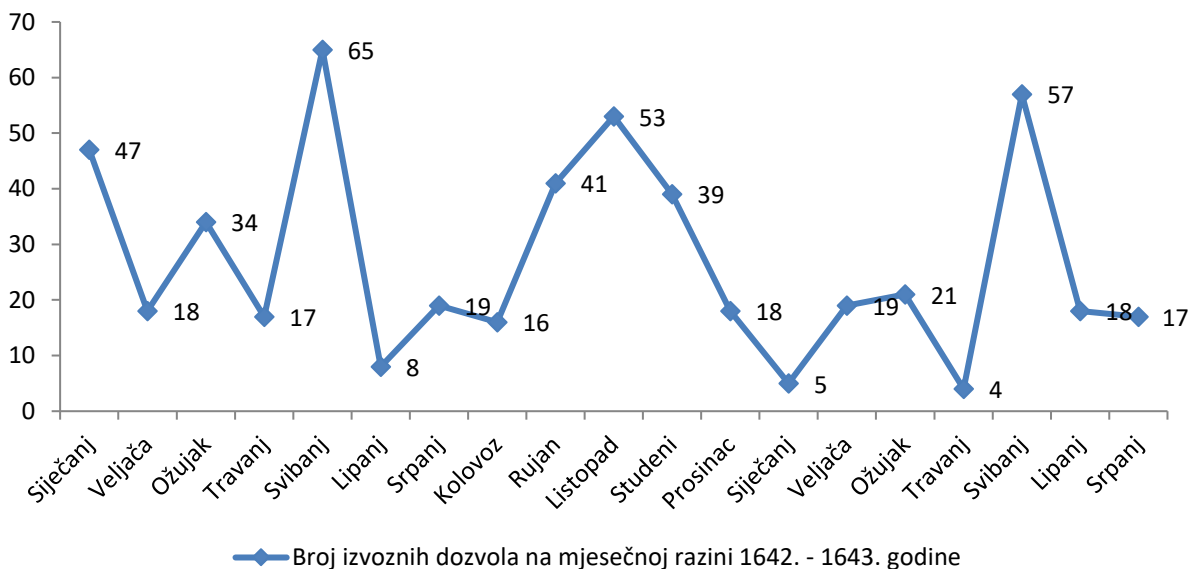
Tablica 3. Broj izdanih izvoznih dozvola na mjesečnoj razini za 1643. godinu

1643. godina	Broj dozvola
Siječanj	5
Veljača	19
Ožujak	21
Travanj	4
Svibanj	57
Lipanj	18
Srpanj	17
Kolovoz	1

Broj izdanih dozvola na mjesečnoj razini može se promatrati za svaku godinu. Tijekom 1642. godine najveći broj izvoznih dozvola izdan je u mjesecu svibnju, a riječ je o 65 dozvola. Slijedi mjesec listopad s 53 dozvole pa mjesec siječanj s 47 dozvola. Mjeseci u kojima je izvoz bio najmanji su lipanj s 8 dozvola, veljača i prosinac, oboje s 18 dozvola i travanj s 17 dozvola. Prikaže li se broj izvoznih dozvola na mjesečnoj razini za 1642. i 1643. godinu pomoću grafa, lako je uočiti trendove rasta i pada izvoza. Na grafu 3. vidimo da je u prvom mjesecu izvoz vrlo visok (treći najbolji godišnji rezultat), da bi se u idućem mjesecu strmoglavio na treći najlošiji godišnji rezultat. U ožujku izvoz raste za gotovo 50% u odnosu na veljaču, no u travnju se ponovno vraća gotovo na istu razinu kao u veljači. U svibnju izvoz dostiže svoj godišnji maksimum sa 65 izdanih dozvola te idući mjesec pada na godišnji minimum od osam izdanih dozvola. Šibenski izvoz u iduća dva mjeseca se stabilizira, no broj izvoznih dozvola je nizak te se radi o brojkama sličnim onima iz veljače i travnja. Međutim, tijekom rujna, listopada i studenog šibenski izvoz kontinuirano bilježi dobre rezultate te

ostvaruje zaredom četvrti, drugi pa peti najbolji godišnji rezultat (sveukupno više od 35% izvoza na godišnjoj razini). Na koncu, prosinac označava povratak na nizak rezultat, istovjetan onome u veljači. Dakle, šibenski izvoz 1642. godine obilježen je trima periodima u kojima je izvoz bio visok (siječanj, svibanj i tromjesečje od rujna do studenog) i četirima periodima u kojima je izvoz bio nizak (veljača, travanj, tromjesečje od lipnja do kolovoza i prosinac) s iznimkom mjeseca ožujka kada je izvoz bio najbliži godišnjem prosjeku od 31 dozvole.

Graf 3.

Nastavimo li analizirati trendove rasta i pada izvoza i za 1643. godinu, vidimo da je u siječnju broj izdanih dozvola vrlo je malen. Riječ je o samo pet dozvola, što je drugi najlošiji rezultat kad se pogleda svih sedam mjeseci. Nakon toga izvoz raste i stabilizira se tijekom veljače i ožujka te se otprilike podudara s mjesečnim prosjekom od 20 dozvola. Nakon toga dolazi do nagloga pada u travnju u kojem je izdano samo četiri dozvole (najslabiji mjesečni rezultat), da bi u svibnju došlo do strelovitoga rasta s brojkom od 57 izdanih dozvola. Poslije toga izvoz opada, ali će tijekom lipnja i srpnja zadržati kontinuitet te će se približiti brojkama iz veljače i ožujka. Za razliku od protekle godine u kojoj je šibenski izvoz bio obilježen s tri

perioda u kojima je izvoz bio visok i četiri perioda u kojima je izvoz bio nizak, prvih sedam mjeseci 1643. godine obilježava samo jedan period u kojem je izvoz bio značajno visok, a to je mjesec svibanj u kojem je izdano čak 40% svih izvoznih dozvola. Uz njega, tu su dva perioda (veljača-ožujak i lipanj-srpanj) u kojima je izvoz bio stabilan i oko sedmomjesečnoga prosjeka te dva razdvojena perioda s vrlo niskim brojem izdanih dozvola (siječanj i travanj). Zaključno, može se primijetiti kako je svibanj mjesec s najviše izdanih dozvola, kako za 1642. (65), tako i za prvih sedam mjeseci 1643. godine (57). Zbog ovoga će posebna pažnja u idućim potpoglavljima biti usmjerena upravo na njega. Može se još primijetiti da je u mjesecu siječnju tijekom 1642. godine ostvaren vrlo visok broj od 47 izvoznih dozvola, dok ih je u istom mjesecu iduće godine samo pet, što predstavlja najveću mjesečnu razliku između dviju godina. Za mjesece veljaču i srpanj broj izvoznih dozvola približno je isti tijekom obe godine.

Nakon prikaza kretanja broja dozvola na godišnjoj i na mjesečnoj razini, treba se osvrnuti na dane u kojima je izdan najveći broj dozvola te na periode tijekom kojih se dogodio najveći zastoj u izvozu. Najveći broj od 22 dozvole izdane u jednom danu za 1642. godinu spada na datum 21. svibnja. Nakon njega slijedi 20. svibanj s 15 te 16. rujana i 2. studeni s po 13 izdanih dozvola. Dva dana s najvećim brojem izdanih dozvola za 1642. godinu očekivano pripadaju mjesecu svibnju u kojem je broj izdanih dozvola općenito bio najveći. Zanimljivo, od ukupno 65 izdanih dozvola toga svibnja, njih 37, odnosno 57%, izdano je tijekom ta dva dana. Za iduću, 1643., godinu rekordni datumi su također svibanjski: 9. (s 12 izdanih dozvola), 8. (s 11 izdanih dozvola) te 6. i 7. (oba s 8 izdanih dozvola). Kao i u godini prije, dani s najvećim brojem izdanih dozvola pripadaju mjesecu u kojem je izdano najviše izvoznih dozvola, njih 57. Zbroje li se i ovdje dva datuma s najvećim brojem dozvola, dobije se broj od ukupno 33 izdane dozvole, što znači da je samo u ta dva dana izdano 58% od mjesečnoga broja svih dozvola. Moguće je utvrditi i najduži godišnji period kada je izvoz mirovao, a 1642. godine to je trajalo 23 dana između 12. travnja i 6. svibnja. Pojavljuju se i

dva perioda od 18 dana bez izvoza, jedan između 30. siječnja i 18. veljače, a drugi između 18. lipnja i 7. srpnja. U sljedećoj godini dolazilo je do još dužih zastoja u izvozu, a posebno se izdvaja period od čak 34 dana (između 16. veljače i 23. ožujka) bez ijedne izdane dozvole. Nakon toga dolaze period od 20 dana između 2. i 23. siječnja te period od 13 dana između 6. i 20. travnja.

Što se usporedbe s izvoznim dozvolama koje su analizirali drugi autori tiče, počemo sa šibenskim 1441. – 1443. i 1576. – 1577., trogirskim 1576. – 1577. te završiti sa splitskim 1482. – 1499. godine. Sa šibenskim izvoznim dozvolama koje je analizirao Kolanović moguće je izvršiti usporedbu na godišnjoj i na mjesečnoj razini. Međutim, cjelovita raspodjela po mjesecima dostupna je samo za središnju 1442. godinu jer su dozvole vođene u razdoblju od rujna 1441. do rujna 1443. godine. U prvoj godini autor navodi ukupno 128 izvoznih dozvola, u drugoj 254, a u trećoj 161.¹⁹⁹ Dakle, u jedinoj (1442.) godini u kojoj su podaci sačuvani za sve mjesece izdano je manje dozvola nego 1642. godine kada ih je izdano čak 375. Iako je riječ o značajnoj razlici (121 dozvola), teško je donositi neke dublje zaključke jer za pravu sliku o izvozu trebalo bi usporediti i količine izvezene robe u tim dozvolama. Naš broj od 141 dozvole izdane u prvih sedam mjeseci 1643. godine manji je od 161 dozvole izdane do rujna 1443. godine, što je zapravo i očekivano jer se radi o dužem vremenskom periodu.²⁰⁰ Što se usporedbe na mjesečnoj razini tiče, šibenski izvoz krajem 1441. bilježi jako dobre rezultate i s tridesetak dozvola u listopadu i studenom „skače“ na 52 dozvole izdane u prosincu, da bi u prvom mjesecu 1442. godine ponovno opao na tridesetak dozvola, što je još uvijek vrlo dobar rezultat kojim se zaključuje ovaj povoljan period jer u veljači i ožujku izvoz pada na samo desetak dozvola.²⁰¹ U travnju počinje rast koji vrhunac doživljava u svibnju s 40 dozvola da bi onda ponešto opao, no zaključno sa srpnjom šibenski

¹⁹⁹ J. Kolanović, 1979, str. 117, 127.

²⁰⁰ J. Kolanović, 1979, str. 127.

²⁰¹ J. Kolanović, 1979, str. 123.

izvoz je i dalje visok i kreće se oko 30 izdanih dozvola. Pomalo je čudno da se pad u kolovozu nastavlja i tijekom ostatka godine pa je u listopadu izdano tek desetak, a u prosincu šest dozvola. S istim brojem raspolažemo i u mjesecu siječnju 1443. godine.²⁰² Ovako loš rezultat u jesenskom i zimskom razdoblju 1442. godine začuđujuć je ako se uzme u obzir onaj od samo godinu prije kada je izvoz postizao najbolje rezultate. Ti su slični onima iz šibenske 1642. godine kada je u jesenskim mjesecima rujnu, listopadu i studenom izdano preko 35% izvoznih dozvola na godišnjoj razini. Međutim, razlika je u mjesecu prosincu koji je 1642. ostvario vrlo loš rezultat s 18 izdanih dozvola, dok je točno 200 godina prije on bio najbolji mjesec s 52 izdane dozvole. Velika razlika između ovih dviju godina je i razdoblje od travnja do srpnja u kojem su 1442. godine ostvareni vrlo dobri rezultati, dok je 200 godina kasnije u tom periodu jedini mjesec s visokim izvozom bio svibanj. U mjesecu prije i mjesecima nakon, ostvareni su neki od najslabijih mjesečnih rezultata. Ta razlika potvrđuje se i ako analiziramo iduće godine, dakle 1443. i 1643. U prvoj se jasno vidi dobar period šibenskoga izvoza koji ponovno započinje u travnju, da bi u svibnju dosegnuo maksimum (s oko 40 izdanih dozvola) i nastavio ostvarivati dobre rezultate zaključno sa srpnjom kad je izdano oko 30 dozvola.²⁰³ S druge strane, period od travnja do srpnja godine 1643. u potpunosti odgovara onome iz prethodne godine. Jedini mjesec u kojem je izvoz bio vrlo visok je svibanj, dok su u travnju, lipnju i srpnju ostvareni mnogo lošiji izvoznici rezultati. Ovakva razlika u izvozu tijekom proljetnih i ljetnih mjeseci između kasnosrednjovjeknih i ranonovovjekovnih šibenskih kontralitera vjerojatno se može pripisati prekidu šibenskoga izvoza u luke Hrvatskoga primorja, koji je upravo bio najintenzivniji u travnju i srpnju kad su u njima organizirani poznati sajmovi,²⁰⁴ a o čemu će biti još riječi.

²⁰² J. Kolanović, 1979, str. 123.

²⁰³ J. Kolanović, 1979, str. 123.

²⁰⁴ J. Kolanović, 1979, str. 125. U Senju se sajam održavao za vrijeme proslave sv. Jurja (23. travnja), a u Bakru za vrijeme sv. Margarete (13. srpnja).

Izvoz iz Šibenika na mjesečnoj razini obradio je i Barić koji je analizirao razdoblje 16. 6. 1576. – 30. 4. 1577. godine u kojem je izdano 244 dozvole. Dakle, u nepunih 11 mjeseci 1576. – 1577. izdana je 131 dozvola manje nego u cijeloj 1642. godini. Međutim, izvršimo li usporedbu za isto razdoblje, vidimo da je 16. 6. 1642. – 30. 4. 1643. godine izdana 241 dozvola, odnosno tri manje u odnosu na isto razdoblje prije 66 godina. Usporedimo li i trogirске dozvole, vidimo da je tamo u vremenskom periodu od polovice lipnja do kraja travnja upisano svega 104 dozvole, što je znatno manje od naše brojke od 241 dozvole.²⁰⁵ Prava je šteta što dozvole koje je Barić analizirao ne sadrže mjesec svibanj koji je prema našim dozvolama daleko najprometniji mjesec i koji bi vrlo vjerojatno značajnije utjecao na povećanje broja dozvola. Kod Barićeve analize odskaku srpanj (50 dozvola), lipanj (31 dozvola) i travanj (26 dozvola) kao mjeseci s brojem dozvola koji bitno premašuju iste mjesece iz 1642. i 1643. godine. Pomalo je nejasan listopad sa samo pet izdanih dozvola, dok ih je 1642. godine bilo 53 (drugi najveći godišnji rezultat), što predstavlja najveću razliku u analiziranim godinama. Jedini stabilniji izvozni period je onaj od studenoga 1576. do siječnja 1577. u kojem se broj dozvola kreće oko 20. Trogirске izvozne dozvole uglavnom u svakom mjesecu bilježe znatno manji broj u odnosu na iste mjesece 1642. – 1643. godine, a obilježava ih i izrazita (kvantitativna) oscilacija bez ijednoga stabilnijeg perioda.²⁰⁶

Cjelovitu mjesečnu distribuciju splitskih izvoznih dozvola donosi Tomislav Raukar i to za godine: 1482., 1483., 1497., 1498. i 1499. Najveći broj od 330 izvoznih dozvola pripada godini 1483. U godini prije bilo ih je 313, dok je najmanje dozvola izdano 1497., njih svega 135. Dakle, najveći broj (330) iz 1483. i dalje ne premašuje onaj od 375 izvoznih dozvola koliko ih je izdano 1642. godine u Šibeniku.²⁰⁷ Raukar ističe mjesec listopad kao onaj koji iz

²⁰⁵ T. Barić, 2017, str. 23, 33.

²⁰⁶ T. Barić, 2017, str. 23, 33.

²⁰⁷ T. Raukar, 2000, str. 58. Raukar kaže da su podaci za svih 12 mjeseci sačuvani i za 1504. (242 izvozne dozvole), 1529. (179 izvoznih dozvola) i 1539. godinu (237 izvoznih dozvola), no za njih nije prikazao cjelovitu

godine u godinu uvjerljivo bilježi najveći broj izdanih dozvola. Ovisno o godini, udio listopadskih izvoznih dozvola kreće se između 17% i 29%. Budući da je listopad drugi najznačajniji mjesec i u šibenskom izvozu 1642. sa 14%, na njega ćemo se još vratiti u poglavlju o izvezenoj robi. Ono što je Raukar primijetio za Split, odnosno da je povećani opseg izvozne trgovine iz listopada katkad nastavljen i dalje u kasnu jesen, pa čak i zimu, vrijedi i za Šibenik 1642. – 1643. godine. Međutim, i dalje ostaje otvoreno pitanje mjeseca svibnja koji 1642. obuhvaća 17% šibenskih izvoznih dozvola, dok u splitskim pokazuje izrazite oscilacije na godišnjoj razini s 12 i 15% (1483. i 1497.) na 5 i 3% (1498. i 1499.). Također, velika razlika između splitskih i šibenskih izvoznih dozvola je u mjesecima travnju i srpnju koji su za šibenski izvoz jedni od slabijih mjeseci, dok se kod splitskog izvoza uglavnom kreću iznad njegovog godišnjeg prosjeka. Raukar to pripisuje intenzivnijim trgovačkim kontaktima koji su se redovito odvijali između Splita i luka Hrvatskog primorja (Senja, Bakra i Rijeke) u vrijeme održavanja njihovih sajмова.²⁰⁸

5.4. Izvozna odredišta

Izvozne dozvole moguće je analizirati prema njihovim odredištima, a taj je dio analize u dosadašnjoj literaturi obično bio jedan od zanimljivijih jer su se pomoću njega mogli rekonstruirati izvozni pravci. Ti izvozni pravci u kasnijoj fazi analize obično su se povezivali s izvezenom robom pa bi se znalo doći do saznanja da se neke vrste robe izvoze samo na određena odredišta ili da samo određeni trgovci izvoze u neka odredišta, primjerice u Ankonu, dok većina preferira trgovati s Venecijom i tome slično. Međutim, ovoga puta to nije slučaj jer je pregledom šibenskih izvoznih dozvola 1642. – 1643. godine ustanovljeno da je, od 517

mjesečnu distribuciju (T. Raukar, 2000, str. 112-113). Vrandečić navodi da je godišnji prosjek splitskih i šibenskih izvoznih dozvola tijekom 16. stoljeća bio oko 250 dozvola, stotinjak više u odnosu na trogirске (J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 32).

²⁰⁸ T. Raukar, 2000, str. 58-60.

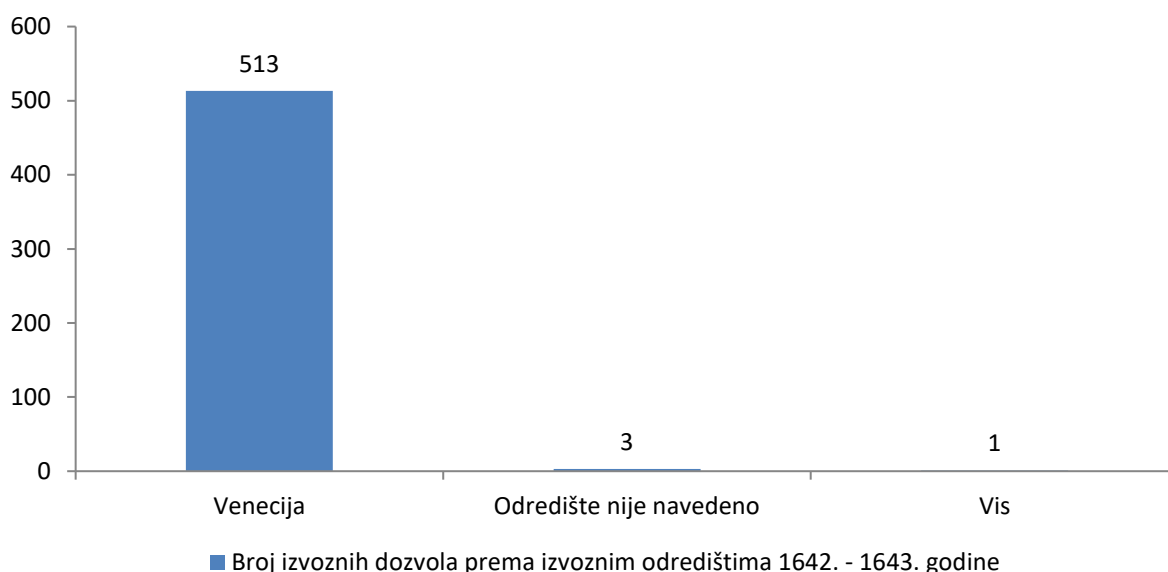
valjanih dozvola, njih čak 513 izdano za grad Veneciju. Kako se može vidjeti na grafu 4., od preostale četiri dozvole, tri nemaju navedeno izvozno odredište,²⁰⁹ dok je u dozvoli broj 273 izvozno odredište Vis. Treba napomenuti da su sve dozvole kojima izvozno odredište nije bila Venecija izdane 1642. godine, što znači da je od ukupno 375 izvoznih dozvola njih 371 ili gotovo 99% izdano za Veneciju. To je najveći zabilježeni postotak izvoza u Veneciju od svih izvoznih dozvola koje su u konzultiranoj literaturi obrađene. U šibenskim (1441. – 1443.) i splitskim (1475. – 1499.) taj je postotak iznosio oko 50%.²¹⁰ Gotovo identičan postotak nalazimo i u Trogiru 1567. – 1568., dok se za manje od deset godina situacija promijenila pa je Venecija ostala tržište samo za 16% trogirskoga te 12% šibenskog izvoza (1576. – 1577.).²¹¹ Kako je u nešto manje od 70 godina došlo do porasta s 12% na 99% još uvijek ne možemo utvrditi. Što se tiče iduće, 1643. godine, svim izdanim dozvolama odredište je bila Venecija.

²⁰⁹ Riječ je o dozvolama pod brojevima 15, 24 i 123.

²¹⁰ J. Kolanović, 1979, str. 127.; T. Raukar, 2000, str. 62.

²¹¹ S. F. Fabijanec, 2012, str. 62. Najveći dio izvoza 1576. – 1577. godine, 27% u slučaju Trogira i 36% u slučaju Šibenika, išao je u *Sottovento*. Možda bi postotak u korist *Sottoventa* ili Venecije bio drugačiji kad bi znali točna odredišta iz nezanimarivoga broja dozvola u kojima se ono uopće ne navodi. Kod Trogira riječ je o čak 26 dozvola (T. Barić, 2017, str. 25, 34).

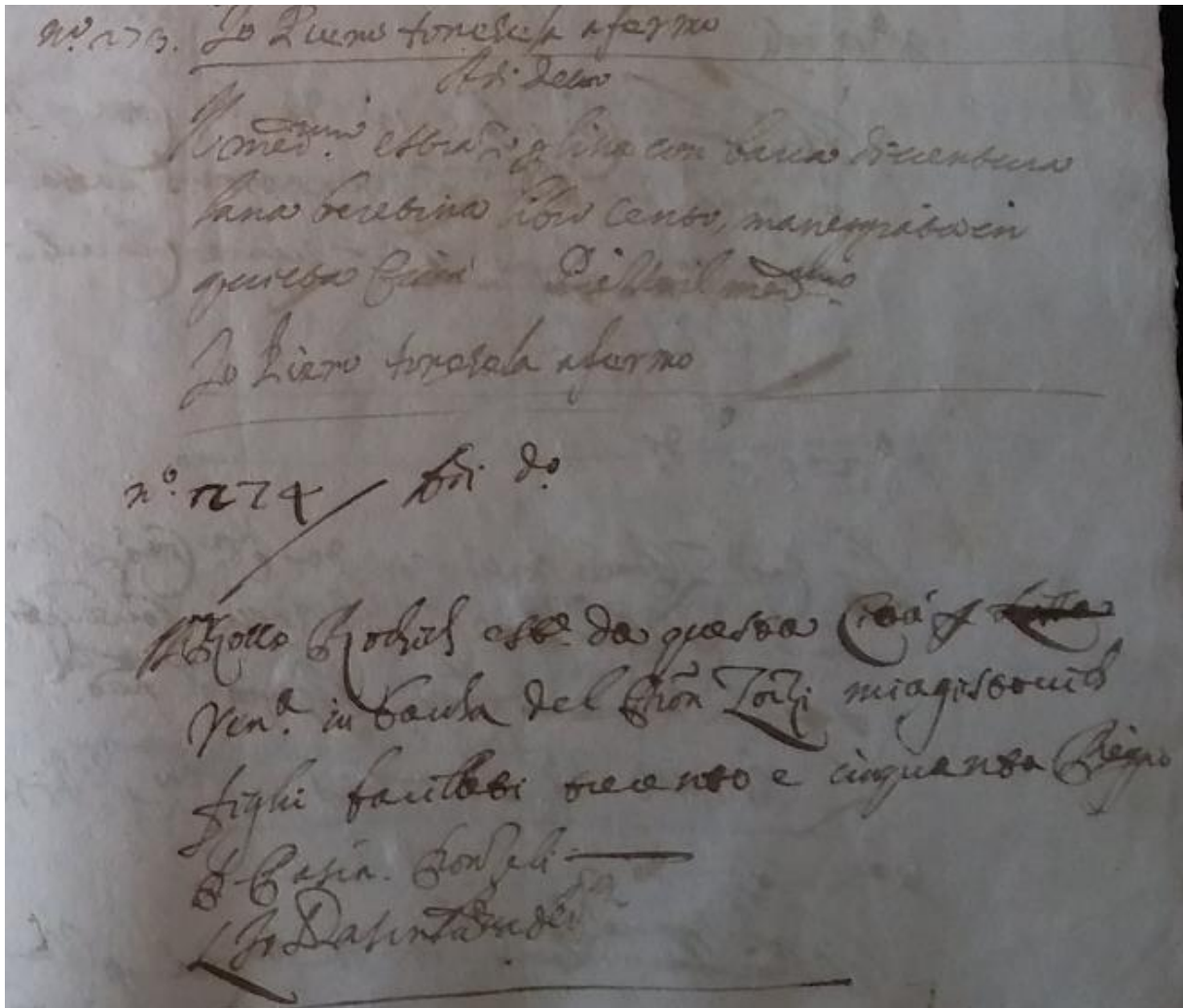
Graf 4.

Obzirom da su, prema našoj pretpostavci, tri dozvole bez označenoga odredišta također bile namijenjene za Veneciju, ali je kancelar to propustio naglasiti, u daljnjoj analizi prikazat ćemo dozvolu koja se najviše ističe, a to je dozvola broj 273 s Visom kao izvoznim odredištem koju možemo vidjeti na slici 3. Izdana je 3. listopada 1642. godine, a izvoznik je *signor* Pietro Toresella koji na brodu paruna Venture na Vis izvozi pepeljastu vunu težine 100 libara. U dozvoli još piše da Pietro Toresella jamči sam za sebe te da je vuna proizvedena u ovom gradu, dakle u Šibeniku. Zanimljivo je kako je pisar u idućoj dozvoli prvo napisao da je izvozno odredište također Vis, da bi to prekrižio i pokraj dodao Veneciju. Pomalo neobična je i dozvola broj 210 koja je prekrižena, a na margini je napisano da je Gerolamo Tranquillo u kancelariji izjavio da je kao odredište pogrešno upisana Venecija, no da je pravo odredište Zadar, tako da je napisana nova dozvola. Međutim, nove dozvole nema u sveščiću, a da nema ni one u kojoj je upisan Vis, moglo bi se spekulirati da je ovaj sveščić bio namijenjen samo za bilježenje izvoznih dozvola prema Veneciji te da su izvozne dozvole za druga odredišta

bilježene na nekom drugom mjestu. Može se primijetiti da je isti parun kod prekrižene dozvole i kod one kojoj je odredište Vis,²¹² a riječ je o Venturi.²¹³

Slika 3. Šibenske izvozne dozvole broj 273 i 274 (preuzeto iz DAZD, OŠ, kut. 70, sv. 1.3.5.)

²¹² Osim zajedničkoga paruna, nismo uspjeli utvrditi nikakvu vezu između prekrižene dozvole (broj 210) i one namijenjene za Vis (broj 273). Ostali podaci vezani uz izvoznika, robu, njezinu količinu i jamca ne podudaraju se.

²¹³ Parun Ventura javlja se u još dvije dozvole, one pod rednim brojem 198 i 496. Ventura pok. majstora Josipa iz Venecije se, kao brijač i stanovnik Šibenika, spominje u popisu šibenskih obrtnika 1620. – 1630. godine (K. Juran, 2018, str. 282).

Naposljetku, jasno objašnjenje za ovoliku prezastupljenost Venecije nemamo. Možda su Mlečani pred Kandijski rat ponovno obnovili zahtjev o obaveznom dovozu robe u metropolu, kao primjerice 1519. godine, ili donijeli zabranu trgovine sa zapadnojadranskim lukama, kao što je bilo 1563. godine.²¹⁴ Međutim, teško je za povjerovati da u razdoblju od preko godine i sedam mjeseci šibenski brodovi nakrcani robom nijedanput nisu zaplovili prema drugoj obali Jadrana, naročito Apuliji, Romagni i Ankonitanskim Markama, odakle je u Šibenik redovito stizalo žito za fontik. Uostalom, poslovne izlete Šibenčana na zapadnojadranskoj obali u godinama pred Kandijski rat potvrđuje i konzultirana literatura u kojoj se spominje izvoz šibenske usoljene ribe u Pescaru i Ortonu te izvoz konja i volujskih koža u Ankonu.²¹⁵ Također, čudno je da se kao odredište nijednom ne navode luke Hrvatskoga primorja, kao ni one u Dalmaciji (izuzev Visa), zbog toga što znamo da je dobar dio šibenskoga izvoza 1441. – 1443., kao i 1576. – 1577. godine bio usmjeren prema njima.²¹⁶ Moguće da je u pravu Raukar koji pretpostavlja da je glavčina prometa unutar *Stato da Mar* možda tekla izvan sustava kontralitera, što bi onda donekle moglo objasniti izostanak dalmatinskih, jonskih i drugih mletačkih luka iz šibenskih dozvola.²¹⁷ Dakle, unatoč podacima koje smo dobili analizom dozvola, pretpostavljamo da je šibenska pomorska trgovina u praksi vjerojatno bila disperziranija, odnosno da je imala razgranatije izvozne pravce nego što nam

²¹⁴ M. Knapton, 2007, str. 402.; T. Raukar, 2000, str. 111-112.

²¹⁵ K. Juran, 2015, str. 168.; K. Juran, 2018, str. 268-269. S. Traljić, 1975, str. 569. Šibenik je s Ankonitanskim Markama i Abruzzijem vrlo žive trgovačke veze imao i 1441. – 1443. godine kada je za tamošnja odredišta izdano 22% svih šibenskih izvoznih dozvola (J. Kolanović, 1979, str. 127).

²¹⁶ U razdoblju 1441. – 1443. godine Hrvatskom primorju bilo je namijenjeno 14% šibenskih izvoznih dozvola. U literaturi su poznati razlozi (djelatnost uskoka, ekonomska politika Frankapana) zbog kojih je došlo do pada trgovačkoga prometa između primorskih i dalmatinskih luka nakon 1530-ih godina. Trgovina je ipak nastavljena manjim intenzitetom, tako da je 8% šibenskih izvoznih dozvola 1576. – 1577. godine izdano za Rijeku, a mogu se pronaći i dvije izdane za Senj (T. Barić, 2017, str. 25, 27.; S. F. Fabijanec, 2012, str. 51, 61.; J. Kolanović, 1979, str. 129).

²¹⁷ T. Raukar, 2000, str. 64.

to svjedoče izvozne dozvole.²¹⁸ Iako smo ranije istaknuli da je nakon rješenja uskočkog pitanja 1617. godine došlo do većeg priliva robe iz jadranskih luka u Veneciju, vrlo je teško zamisliti da je Venecija svojim trgovinskim odredbama toliko uspješno mogla „usisati“ cjelokupan šibenski izvoz. To potvrđuje i spomenuti Traljićev rad koji je, uz sveščić s izvoznim dozvolama 1642. – 1643. godine, ukratko analizirao jedan dokument o izvozu konja iz istoga vremenskog okvira. Traljić piše da su se konji uglavnom izvozili u južnu Italiju, a manje u Veneciju, no nažalost ne spominje nikakve konkretnije podatke, tako da ne možemo govoriti o postocima.²¹⁹ Zato ćemo izreći pretpostavku da su se izvozne dozvole namijenjene drugim odredištima, a ne gradu Veneciju, bilježile na posebnom mjestu. To nam za pravo daje i dozvola po rednim brojem 210 koja je trebala ponovno biti upisana sa Zadrom kao izvoznim odredištem, no nigdje se kasnije nije pojavljivala. Buduća istraživanja dalmatinske pomorske trgovine, koja će u obzir uzeti druge sveščiće izvoznih dozvola, zasigurno će barem dijelom rasvijetliti ovo pitanje.

5.5. Izvoznici

Šibenske izvozne dozvole 1642. i 1643. godine, prema broju i vrsti izvoznika, moguće je podijeliti u tri različite kategorije. U prvu kategoriju spadaju one u kojima je samo jedna osoba u ulozi izvoznika. Takvih dozvola ima 496, a u njima se spominje 198 različitih izvoznika, što znači da neki od njih izvoze više puta. Drugu kategoriju čine dozvole u kojima je više osoba navedeno u ulozi izvoznika. Takvih dozvola ukupno je 15, a u svima osim jedne,

²¹⁸ Ne treba zanemariti ni krijumčarenje robe koje je na svojevrsni način „pridonosilo“ toj razgranatosti, no budući da je riječ o prometu koji se nije bilježio i o kojem nemamo mnogo podataka, nemoguće je donijeti bilo kakve zaključke. Govoreći o krijumčarenju iz Zadra u 15. stoljeću, Pederin objašnjava da se na promet za obližnje otoke nije plaćala izvozna carina (tridesetina), što je otvaralo mogućnost krijumčarenju jer „kapetan koji je platio neko mito mogao je putovanje u Senj ili Jakin prikazati kao putovanje na otok Ugljan“ (I. Pederin, 1990, str. 16.). Možda je i dio izvoza iz Šibenika, umjesto u svojem proklamiranom odredištu, završavao negdje drugdje.

²¹⁹ S. Traljić, 1975, str. 569-570.

navedena su dvije osobe koje zajedno izvoze robu. U takvom aranžmanu sudjelovalo je osam različitih izvoznika, od kojih se pet spominju i kao samostalni izvoznici, dok trojica izvoze samo u paru.²²⁰ Iznimka je dozvola pod brojem 512 u kojoj su kao izvoznici navedeni *signor* Ivan (*Zuanne*) Crivellari i nasljednici (*li heredi*) njegovog brata *signor* Julija (*Giulio*), no pisar nije naveo o koliko nasljednika je riječ.²²¹ U treću kategoriju svrstali smo šest dozvola, a riječ je o onima u kojima izvoze pravne osobe, sve redom šibenske vjerske ustanove. Ostavimo li njih po strani, dolazimo do broja od točno 200 izvoznika²²² koji se u dozvolama spominju poimence.²²³ Uz ime i prezime, kod većine njih upisana je i neka titula. U tablici donosimo sve titule koje se spominju u dozvolama, podijeljene u tri skupine: civilne, vojne i crkvene. Brojevi u zagradama označavaju koliko puta se neka titula javlja, a slova iza crtice skraćene oblike pojedinih titula u kojima se one u većini slučajeva javljaju. Treba napomenuti i da u 20 dozvola izvoznici nemaju nikakvu titulu.

²²⁰ Samo u paru izvoze *signori* Gierolamo Roveri i Andrea Beretta, koji su kao izvoznici zajedno navedeni u dvije dozvole, te *signor* Ivan Krstitelj (*Giovanni Battista*) Ponte koji izvozi isključivo u paru sa *signor* Lovrom Tettom u šest dozvola.

²²¹ Vjerojatno je riječ o malodobnoj djeci koju netko zastupa.

²²² Njihov abecedni popis priložili smo na kraju rada.

²²³ Pogledamo li broj izvoznika samo na razini 1642. godine kad je izdano 375 dozvola, vidimo da ih je bilo ukupno 161. Usporedimo li to s dvije godine (1482. i 1483.) u kojima je izdano najviše splitskih dozvola (313 i 330), vidimo da je u njima broj izvoznika znatno veći (227 i 256), što upućuje na manji broj slučajeva u kojima isti izvoznici izvoze više puta.

Tablica 4. Titule izvoznika u šibenskim izvoznim dozvolama 1642. – 1643. godine

Civilne titule	Vojne titule	Crkvene titule
<i>Domino – d.</i> (36)	<i>Capitano</i> (2)	<i>Monsignor</i> (1) <i>Reverendo don</i> (3)
<i>Dottor</i> (1) <i>Gouvernator</i> (5)	<i>Capo</i> (4)	<i>Reverendo monsignor padre</i> (1)
<i>Miser – m.</i> (20)	<i>Oda bassa</i> (2)	<i>Reverendo padre fra</i> (2)
<i>Mistro</i> (28)		<i>Reverendo padre guardian di San Francesco</i> (1)
<i>Patron – p.</i> (59)		<i>Reverendo padre</i> (6)
<i>Signor – s.</i> (318)		
<i>Signora</i> (2)		

Kao što je vidljivo iz tablice 4., najviše izvoznika nosioci su civilnih titula, potom slijede nosioci crkvenih titula, a najmanje je nosioca vojnih titula. Daleko najviše korištena titula u šibenskim izvoznim dozvolama je *signor* koja se pojavljuje u čak 318 dozvola ili 62%. Ta titula, koja se prevodi kao „gospodin“, po svemu sudeći odgovara tituli *ser* koja se u splitskim izvoznim dozvolama javljala u 15., a u šibenskim i trogirskim u 16. stoljeću. Njome su označavani pripadnici gradske elite, ugledne osobe koje pripadaju plemićkom staležu ili trgovačkom građanstvu. Otprilike istog značenja je i titula *miser* koja se u šibenskim dozvolama spominje ukupno 20 puta.²²⁴ Titula *domino* (koju smo pronašli u 36 dozvola) nešto je većeg značaja od titula *signor* i *miser*, a davala se pripadnicima plemićkoga staleža. Sloju komunalne elite pripadale su još dvije *signore*, odnosno gospođe iz obitelji Mišić: Margarita i Ivanka (*Giovanna*).²²⁵ Njima treba pridružiti Šimuna Divnića koji je označen titulom

²²⁴ T. Barić, 2017, str. 24.; T. Raukar, 2000, str. 82-83.

²²⁵ Godine 1648. kao kuma na krštenju jedne muslimanke u šibenskoj katedrali spominje se Ivanka ud. Nikole Aqua (K. Stošić, 1936, str. 90). *Signor* Nikola Mišić Aqua spominje se kao izvoznik u sedam „naših“ dozvola te kao jamac u četiri. Juran ga spominje kao vlasnika ljekarne 1619. i 1625. godine (K. Juran, 2018, str. 273-274).

eccellentissimo s. dottor,²²⁶ Jurja Dobrojevića označenog titulom *signor governor*²²⁷ te Albicinija i Ongara koji nose titulu *molto illustre s. governador*, ali im nisu napisana imena. U dva navrata titula *signor* je „pojačana“ dodatkom *ilustrissimo*, u prijevodu „uzvišeni“, da bi se još više naglasio ugled. Tako u dozvoli broj 200 izvozi *messo del s. ilustrissimo* Filippo Salamon, a u dozvoli broj 491 izvoznik je *ilustrissimo s. Alvise Malipiero*.²²⁸ Preostalo je još analizirati pučane koji su označeni titulama *mistro* (majstor)²²⁹ i *patron*, odnosno parun (zapovjednik broda), a mogu biti navedeni i bez ikakve titule, samo imenom i prezimenom. Broj dozvola u kojima su izvoznici označeni titulom *mistro* je 28, onih u kojima su označeni titulom *patron* je 59, dok je onih u kojima izvoznici nemaju titulu sveukupno 20. Iako bi se moglo pretpostaviti da je zbrajanjem ta tri broja moguće saznati točan broj dozvola u kojima su izvozili pučani, to nije izvedivo zbog nedosljednosti pisara. Naime, pisari nisu pazili na to da ime i prezime iste osobe u različitim dozvolama napišu na isti način, a kamo li da su obraćali pozornost na podudarnost titula. Tako je, primjerice, Roko Rokić (*Roco Rochich*) u dozvoli broj 209 upisan kao parun, potom u dozvoli broj 274 nosi titulu *signor*, da bi u dozvoli broj 291 bio naveden bez ikakve titule! Dakle, ista osoba u tri dozvole imala je tri različite titule! Treba još napomenuti da je u 40 dozvola ispred imena izvoznika pridodano

U šibenskim dozvolama 1441. – 1443. godine također se javljaju dvije izvoznice koje izvoze svaka po jedanput (J. Kolanović, 1979, str. 136). U analizi splitskih dozvola 1475. – 1499. godine spominju se tri izvoznice, sve plemkinje (*dominae*) (Raukar, 2000, str. 104).

²²⁶ Očito je riječ o Šimunu Divniću koji se nalazi na popisu šibenskih studenata na Sveučilištu u Padovi (*Diphnicus Simeon Sicensis Dalmata*), gdje je 1635. godine završio doktorat obaju prava. Kasnije je postao ninski biskup (1646. – 1649.) te biskup grada Feltrea (1649. – 1662.) na mletačkoj *Terrafermi* (L. Čoralić, 2001b, str. 266.; L. Čoralić, 2003, str. 226). Šimun nije jedini Divnić na kojeg smo naišli u izvoznim dozvolama. Tu su još Nikola, Frane i Danijel, svi označeni titulom *signor*.

²²⁷ Juran spominje Jurja Dobrojevića kao guvernadura šibenske konjice 1622. godine (K. Juran, 2018, str. 292).

²²⁸ Vjerojatno je riječ o Alviseu Malipieru, šibenskom izvanrednom providuru iz 1646. godine, koji je ojačao gradske zidine i obnovio Kopnena vrata (I. Glavaš – I. Šprljan, 2016, str. 137).

²²⁹ K. Juran, 2018, str. 271.

messo del.²³⁰ Primjerice, u dozvoli broj 96 kao izvoznik upisan je *messo del s. Gabriel Martinelli*, dakle riječ je o osobi koju je *signor* Gabriel Martinelli poslao da u njegovo ime izveze određenu robu. Kod svih takvih dozvola formulacija je ista, tako da nije moguće točno saznati tko je vršio dužnost zastupnika. Međutim, zanimljivo je primijetiti da gotovo svi koji prakticiraju takav način izvoza spadaju u red uglednijih građana, bilo da se radi o gospodi (*signor, miser, domino* i u jednom slučaju *signor illustrissimo*) ili o svećenicima. Jedini koji pripada sloju pučana, a umjesto njega izvozi netko drugi, je majstor Nassi Imben čiji *messo* izvozi u dva navrata (dozvole broj 24 i 194). Nositelji vojnih titula prisutni su u najmanje dozvola, njih svega osam. Titula *capitano* označava kapetana, spominje se samo u dvije dozvole, a oba puta je njome označen *signor* Ivan Pavao Orsini. Titula *capo* označava zapovjednika topnika, a javlja se u četiri različite dozvole. Njome su jednom titulirani Kristofor da Cipro i Juraj Tomičić, dok je Antun Durini njome tituliran dva puta.²³¹ Osim ovih šest dozvola s titulama iz mletačke vojne hijerarhije, zanimljive su dozvole pod brojem 71 i 74 u kojima je kao izvoznik naveden *signor oda bassa Mehemed Sile(cich)*,²³² Turčin iz Skradina (*Turco da Scradona*). Dakle, riječ je o osmanskome oda-baši (zapovjedniku ode) iz susjednoga Skradina.²³³

Neki od izvoznika, uz ime i prezime, imaju navedenu geografsku odrednicu, kao parun Menego Cimegotto da Muran, dok je kod nekih geografska odrednica u funkciji prezimena, kao kod majstora Lorenza da Trevisa. Veći dio njih vjerojatno bismo mogli okarakterizirati kao izvoznike-strance, iako treba napomenuti da su neki, poput spomenutoga zapovjednika topnika Kristofora da Cipra, vjerojatno bili naseljeni i duže vrijeme u Šibeniku. Ne ulazeći u

²³⁰ Riječ *messo* označava glasnika ili osobu koja je poslana s dužnošću (G. Boerio, 1867, str. 413).

²³¹ Juran spominje Kristofora da Cipra kao topnika i vlasnika dućana u blizini Kopnenih vrata, a Antuna Durinia također kao topnika. U istom radu nalazimo Jurja Tomičića kao postolara (K. Juran, 2018, str. 276, 282, 287).

²³² U čitanje ovoga prezimena nismo posve sigurni, a možda bi ga se moglo čitati i kao *Sil(vich)*.

²³³ *Oda* u doslovnom prijevodu označava sobu. Riječ je o najmanjoj jedinici u svim redovima osmanske vojske koja je imala između pet i deset vojnika (H. Kurtanović, 2017, str. 47).

to, napominjemo da smo pronašli 12 različitih geografskih odrednica koje se spominju uz imena izvoznika, a riječ je o lokacijama na području Venecije, njezine lagune i *Terraferme* (Chioggia, Friuli, Murano, Treviso, Torcello), Dalmacije i Albanije (Silba i Kotor), Cipra te Krčkoga (Skradin i Knin) i Kliškoga (Klis) sandžaka. Vodeći se time, prepoznali smo 25 izvoznika stranoga porijekla, a posebno su zanimljivi devetorica iz Skradina i jedan iz Knina.²³⁴ Sedmorica od devetorice Skradinjana, osim imena, imaju dodatak *Turco*, što sugerira da se vjerojatno radi o muslimanima. Preostali, Mihovil Radmanović (*Michiel Radmanovich da Scardona*) i Marko Galiotović (*Marco Galiotovich da Scardona*), nisu označeni dodatkom *Turco*, stoga je vjerojatno riječ o kršćanima.²³⁵ Svi izvoznici upisani s dodatkom *Turco* imaju jasno naznačeno ime i prezime, osim Halila iz Knina i Čule (*Zulle*) iz Skradina koji su označeni samo imenom.

Tablica 5. Geografske odrednice uz imena i prezimena šibenskih izvoznika i njihov broj

Geografska odrednica	Broj izvoznika
Cipar (<i>da Cipro</i>)	1
Chioggia (<i>da Chioza, da Chiozza</i>)	2
Friuli (<i>del Friuli</i>)	1
Kotor (<i>da Cataro, da Cattaro</i>)	4

²³⁴ Od njih desetero, osmorica izvoze tijekom 1642., a dvojica tijekom iduće godine. Kod splitskih dozvola 1475. – 1499. godine broj izvoznika iz zaleđa (Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva i Osmanskoga Carstva) vrlo je malen i kreće se između nula i tri na godišnjoj razini (T. Raukar, 2000, str. 84). Izgleda da su samo dvojica bili osmanski podanici: Nikola Brajkovića iz Mostara (*de Mostar*), koji se kao izvoznik javlja 1482., i Turčin Nebrach (*Nebrach Turco*) koji izvozi 1498. godine (T. Raukar, 2000, str. 85). Kolanović, Barić i Fabijanec izvoznike iz zaleđa ne spominju.

²³⁵ Neke podatke o njima donosi Juran na temelju spisa šibenskih notara. Skradinjanin Mihovil Radmanović 1644. godine predao je 36 barila vina Šibenčaninu Šimunu Miliću, koji ih je ukrcao na brod paruna Ivana Čaćića sa ciljem izvoza u Veneciju. Dvije godine prije, Marko Galijotović i njegova dva brata zadužuju se u šibenskoga trgovca Buronje. Pritom su označeni kao „kršćani iz Skradina“ i Morlaci (K. Juran, 2015, str. 166, 168).

Klis (<i>Clissanin</i>)	1
Knin (<i>da Cnin</i>)	1
Murano (<i>da Muran</i>)	1
Silba (<i>da Selve</i>)	2
Skradin (<i>da Scradona, di / da Scardona</i>)	9
Torcello (<i>Torcellan, Torcelan</i>)	1
Treviso (<i>da Treviso</i>)	1
Venecija (<i>da Venetia</i>)	1

Različite izvoznike moguće je analizirati i prema broju dozvola u kojima se spominju. Čak 113 izvoznika u dozvolama se spominje samo jednom, odnosno izvezili su samo u jednoj prilici. To znači da je nešto više od pola, odnosno 57% od sveukupnoga broja izvoznika, izvezilo tek jednom u čitavom periodu od preko godine dana i sedam mjeseci. Nakon njih slijedi skupina od 29 izvoznika koji su u dozvolama spomenuti dva puta. Ako pridružimo tu skupinu prošloj, utvrdit ćemo da čak 142 izvoznika, odnosno 71% u cijelom periodu za koji su dozvole sačuvane, izvozi tek jednom ili dvaput. Pogledamo li ukupan broj dozvola u kojima se spominju ti izvoznici, vidimo da je riječ o 171 dozvoli, odnosno samo 33% od ukupnih 517 dozvola. Jasnije rečeno, 71% svih spomenutih izvoznika izvozi tek u 33% izvoznih dozvola. To nam govori o velikom nesrazmjeru među izvoznicima. Onih koji su izvezili tri ili više puta bilo je samo 29% , a zaslužni su za 67% šibenskoga izvoza. Unatoč tome što nismo u mogućnosti utvrditi nedvosmislenu pripadnost svakoga od tih izvoznika sloju šibenskoga građanstva, na temelju velikoga broja izvoznih dozvola, koje se vežu uz pojedina imena, ipak možemo donositi oprezne zaključke i okarakterizirati njegove pripadnike kao jedne od glavnih nositelja trgovačke djelatnosti u Šibeniku, naročito kad za to imamo i dodatnih potvrda u literaturi.

Tablica 6. Izvoznici s najvećim brojem izdanih dozvola²³⁶

Broj dozvola	Pripadajući izvoznici
36	<i>signor</i> Lovre Tetta
14	<i>signor</i> Zuanne Vergici
13	<i>signor</i> Julije Crivellari
12	<i>signor</i> Anastazije Stasini i <i>domino</i> Pavao Zotić
11	<i>signor</i> Marko Benović i <i>mistro</i> Nassi Imben da Venetia ²³⁷
10	<i>signor</i> Pasin Donzelli i <i>signor</i> Ivan Crivellari
9	<i>signor</i> Christofforo Armani i <i>signor</i> Lovre Pozzini

Primjerice, Lovre Tetta, daleko najveći šibenski izvoznik s 36 izdanih dozvola, u literaturi se spominje se kao imućni trgovac koji je stanovao u Veneciji.²³⁸ Da je iz Venecije dobro „dirigirao“ trgovačkim poslovima, svjedoči i to što se u velikom broju dozvola zapravo

²³⁶ Ovi izvoznici mahom pripadaju šibenskom građanskom staležu. Zanimljivo, Padovancu Lovri Pozziniju 1628. godine odbijena je molba za primanje u šibensko građanstvo, no vidimo da se to možda promijenilo jer je u svim dozvolama tituliran kao *signor* (K. Juran, 2018, str. 266). Trgovac Pasin Donzelli spominje se 1644. godine kao izvoznik vina koje je po dolasku u Veneciju trebalo biti predano Lovri Tetti (K. Juran, 2015, str. 168). Marko Benović sin je paruna iz Perasta, a 1618. zabilježen je kao majstor krojač, da bi se 1622. godine javio kao trgovac (K. Juran, 2018, str. 275). Anastazije Stasini iz Cipra primljen je 1616. u šibensko građanstvo, a 1614. i 1625. godine spominje se kao vlasnik ljekarne (K. Juran, 2018, str. 290). Na temelju njegove oporuke iz 1646. godine, Čoralić govori o bogatome trgovcu iz Šibenika Pavlu Zotiću pok. Gašpara, inače stanovniku Venecije, koji je u rodnom gradu bio vlasnik nekih kuća dobivenih nasljedstvom (L. Čoralić, 2003, str. 62). Obitelj Crivellari potječe iz Chioggije, a Julije se 1623. godine spominje kao jedan od zakupnika daće na izvoz konja. Da se tim poslom bavio i dalje, vidimo iz Traljićeva rada u kojem je naveden kao jedan od istaknutijih šibenskih izvoznika konja s oko 30-40 grla 1642. – 1643. godine. U našim dozvolama spominje se i njegov brat Ivan koji 18. srpnja 1643. godine izvozi tri smotka raše s Julijevim nasljednicima, dakle Julije je nešto ranije preminuo (K. Juran, 2018, str. 276.; S. Traljić, 1975, str. 570). Potvrdu da je riječ o Šibenčanima, za izvoznike Christoffora Armanija, Nassija Imbena da Venetiju te Zuannu Vergicija nismo pronašli u konzultiranoj literaturi.

²³⁷ U čitanje ovog imena i prezimena nismo do kraja sigurni, budući da se može čitati i kao Nasimben da Venetia ili pak Stassinben da Venetia.

²³⁸ K. Juran, 2018, str. 266.

ne spominje on osobno, već njegov zastupnik (*messo*), a ponekad izvozi zajedno sa svojim bratom Franom Antunom (*Francesco Antonio*), ali i s Ivanom Krstiteljem Ponteom. Lovre je ulagao svoj kapital i u drugim krajevima Dalmacije pa se tako 1638. godine spominje kao jedan od trojice kupaca državnih mlinova u Pantanu kod Trogira.²³⁹ Pridružimo li Lovri još 10 najvećih izvoznika prema broju izdanih dozvola, dobivamo broj od 11 izvoznika koji se spominju u 147 dozvola. Izraženo u postocima, 5,5% svih izvoznika pojavljuje se u 28% dozvola. Nesrazmjer između njih i skupine od 142 izvoznika, koji su u izvozu sudjelovali samo jedanput ili dvaput, tolika je da ju vrlo slikovito opisuje jedna rečenica iz Giustinianova izvješća 1553. godine. Naime, Giustinian je napisao da je u Šibeniku zatekao „svega 15 pravih trgovaca, ali je bilo mnogo njih, koji su pomalo trgovali“.²⁴⁰ Čini se kao da je stanje ostalo nepromijenjeno 90 godina poslije, uz razliku što se očiti nesrazmjer sada vidi i unutar skupine od desetak najvećih trgovaca, to jest izvoznika. Trgovac Lovre Tetta ističe se iznad ostalih pa razlika između njega i trgovca koji ga „prati“, Zuannea Vergicija, iznosi čak 22 dozvole (ne ulazeći još u vrstu i količinu robe u tim dozvolama).

Na kraju potpoglavlja, osvrćemo se na sudjelovanje svećenika i vjerskih ustanova u izvozu. Svećenici se spominju kao izvoznici u ukupno 15 dozvola, a pritom treba napomenuti da ih je u izvozu sudjelovalo 12, dakle trojica izvoze dva puta. Također, dvojica ne izvoze osobno već preko zastupnika (*messo*). Svećenici su titulirani sa šest različitih titula, a najviše pažnje zaokupljaju titule *illustrissimo monsignor* i *molto reverendo monsignor padre*. Prvom je označen tadašnji šibenski biskup Alvise Marcello, a drugom Francesco Orsin. Također, vrijedi spomenuti izvoznika koji nema ime, već je samo označen titulom *Reverendo Padre Guardian di S. Francesco* koju su nosili poglavari samostana franjevačkoga reda, a u ovom

²³⁹ I. Ostojić, 1980, str. 160-161. Svoje bogatstvo obitelj Tetta ulagala je i u kulturu, primjerice dajući doprinos uređenju šibenske crkve sv. Nikole (B. Martinac, 2012, str. 123). Godine 1653. Lovre je ustupio zemljište podno šibenske katedrale za izgradnju crkve sv. Roka (M. Ivanišević, 1963, str. 88).

²⁴⁰ G. Novak, 1976, str. 266.

slučaju vjerojatno je riječ o tadašnjem poglavaru samostana sv. Frane u Šibeniku. Kao izvoznici, šest šibenskih vjerskih ustanova (kao pravne osobe) navode se u isto toliko dozvola. U četiri izvoze suci (*giudici*), odnosno pripadnici šibenskih bratovština (sv. Barbare, Gospe od Karmela, sv. Duha i sv. Ivana),²⁴¹ a u ostalima opunomoćenici (*procuratori*) šibenske katedrale te redovnice (*le reverende monache*) samostana sv. Spasa, jednoga od dvaju najstarijih ženskih samostana u Šibeniku.

Dio podataka koje smo prikazali usporedit ćemo s onima iz šibenskih i trogirskih izvoznih dozvola 1576. – 1577. godine. Nećemo se upuštati u usporedbe s mnogo detaljnijim podacima koje u svojim radovima donose Kolanović i Raukar zato što su se oni, osim analizom izvoznih dozvola, bavili i analizom notarskih knjiga. To im je omogućilo da mnogo dublje urone, ne samo u proučavanje trgovaca-izvoznika, nego i u proučavanje širega gospodarskog i društvenog sklopa.²⁴² Kod spomenutih šibenskih i trogirskih izvoznih dozvola dominiraju titule *ser* i *misser* koje označavaju plemiće i građane,²⁴³ odnosno gradsku elitu pa bi mogli reći da se u tome ne razlikuju od dozvola za 1642. i 1643. godinu. O konzistentnosti pisara glede bilježenja titula u ovim starijim dozvolama ne možemo suditi jer autor rada to pitanje nije otvarao. U šibenskim izvoznim dozvolama 1576. – 1577. godine javlja se čak 40

²⁴¹ Bratovštine sv. Ivana i sv. Duha osnovane su još u srednjem vijeku, a već smo ih spominjali kao jedne od onih u kojima su se pučani tajno sastajali i raspravljali o raznim pitanjima, na što mletačka vlast nije blagonaklono gledala (G. Novak, 1976, str. 186-187). U bratovštini sv. Barbare osnovanoj krajem 16. stoljeća okupljali su se topnici, kojih je 1620. godine navodno bilo 50 (I. Pederin, 1990, 47-48). Gospa od Karmela „novija“ je bratovština, njezino osnivanje 1614. godine odobrio je biskup Vincenzo Arrigoni (I. Livaković, 2002, str. 24).

²⁴² Kolanović i Raukar usredotočili su se na analizu izvoznika obzirom na njihovo porijeklo, društveni položaj te zanimanje, što im je uspjelo zahvaljujući pronalasku podataka u notarskim knjigama koji su za veliki dio izvoznika dodatno potvrdili ili nadopunili informacije iz izvoznih dozvola. Budući da se mi oslanjamo samo na dozvole, koje su pritom vrlo nekonzistentne u bilježenju titula, jasno je da teško možemo uspoređivati njihove podatke s našima.

²⁴³ U 244 šibenske dozvole 1576. – 1577. godine bilo je 70 onih u kojima su izvoznici označeni titulom *ser*, 104 s titulom *misser* i jedan s titulom *signor*. U 104 trogirске dozvole 1576. – 1577. godine bilo je 30 onih u kojima su izvoznici označeni titulom *ser* te 62 u kojima su označeni titulom *misser* (T. Barić, 2017, str. 24, 33).

osoba bez ikakve titule, što je dvostruko više u odnosu na dozvole kojima smo se mi posvetili. Razlika je i u broju dozvola u kojima se spominju crkvene titule. U šibenskim izvoznim dozvolama 1576. – 1577. riječ je o samo jednoj i to onoj u kojoj je izvoznik *padre gvardijan*, odnosno poglavar franjevačkoga reda. Zanimljivo je da njegov nasljednik izvozi u dozvolama koje smo mi analizirali. Ni u trogirskom izvozu nije sudjelovalo previše osoba iz crkvene hijerarhije. Spominju se samo dvojica, fratar i trogirski biskup, što nam možda sugerira da povremeno sudjelovanje viših crkvenih dužnosnika u izvozu nije bila iznimka.²⁴⁴ To potvrđuju i splitske dozvole u kojima je Raukar, među izvoznicima za koje je utvrdio da su Splitsani, pronašao kanonika, arhiđakona i nadbiskupa.²⁴⁵ Ipak, nešto veći broj dozvola u kojima 1642. – 1643. godine izvoze svećenici (14) traži nekakav pokušaj objašnjenja. Poznato je da su svećenici pred stupanje na taj položaj od obitelji primali ili nasljeđivali patrimonij, dakle uglavnom zemlju ili neko drugo materijalno dobro u svrhu izvora osobnoga dohotka. Na patrimonijalna dobra svećenici nisu morali plaćati desetinu, tako da bi im u nekim slučajevima vjerojatna znala ostati veća količina poljoprivrednih proizvoda.²⁴⁶ Ne čudi stoga što su se mnogi od njih očito htjeli uključiti u vrlo živ i dinamičan trgovački promet kakav se odvijao u Šibeniku tijekom prve polovice 17. stoljeća. No, crkveni sinod je 1604. godine donio odluku da svećenici ne mogu voditi trgovinu s osmanskim podanicima onako kako su dotad činili.²⁴⁷ Svećenicima je tom odlukom ipak dopušteno da Morlacima prodaju svoje proizvode, kao i to da od njih kupe ono što im je potrebno za kućanstvo, što sugerira da su se vjerojatno mnogi od njih do toga trenutka ponašali kao pravi trgovci koji Morlacima nisu

²⁴⁴ T. Barić, 2017, str. 24, 33.

²⁴⁵ T. Raukar, 2000, str. 106. Broj crkvenih osoba koje izvoze u splitskim dozvolama u godinama za koje su sačuvani svi podaci varira između dvije (1497.) i osamnaest (1482.) (T. Raukar, 2000, str. 103). Kolanović piše da u šibenskim dozvolama 1441. – 1443. godine izvoze samo tri crkvene osobe. Dvije izvoze po dvaput, a jedna pet puta (J. Kolanović, 1979, str. 136).

²⁴⁶ I. Pederin, 1990, str. 202.

²⁴⁷ S. Traljić, 1962, str. 365.

prodavali samo proizvode sa svoga patrimonija, već su zacijelo trgovali širim i raznovrsnijim asortimanom robe.²⁴⁸ Možda se ova odluka može staviti u kontekst potiskivanja svećenika iz mnogih laičkih poslova koje je mletačka vlada provodila u čitavoj Dalmaciji tijekom prve polovice 17. stoljeća.²⁴⁹ Ovom pitanju vratit ćemo se ponovno u potpoglavlju „Izvozni artikli“ kada budemo analizirali vrste i količine izvoznih artikala prema različitim skupinama izvoznika.

5.6. Paruni

Nakon izvoznika, u ovom potpoglavlju analizirat ćemo parune, to jest zapovjednike brodova, također važne nositelje trgovačke djelatnosti.²⁵⁰ U analiziranim šibenskim dozvolama u ulozi paruna (zapovjednika broda) prepoznali smo ukupno 53 različite osobe. Parun koji se javlja u najviše dozvola je Pero Dujmović, njih čak 86.²⁵¹ Nakon njega slijede paruni Grgur Klučić s 73 dozvola,²⁵² Markiol (*Marchio*) Raljević s 59 dozvola²⁵³ i Šimun

²⁴⁸ S. Traljić, 1962, str. 365.

²⁴⁹ I. Pederin, 1990, str. 57. Vrandečić i Cozzi navode da je 1605. godine Venecija vratila na snagu zakon kojim se svim mletačkim podanicima bez dopuštenja vlasti zabranjuje da prenesu zemljišne posjede na pripadnike klera (G. Cozzi, 2007, str. 101.; J. Vrandečić – M. Bertoša, 2007, str. 47).

²⁵⁰ Fabijanec detaljnije pojašnjava razliku između tri vrste pomorskih poduzetnika koji se javljaju u izvoznim dozvolama. Prvi je parun, što znači onaj koji prevozi robu. Drugi je onaj koji izvozi za sebe ili naslovnik koji ide s robom na strani brod. Posljednji je onaj koji uzima brod *de ventura*, odnosno unajmljuje ga. Čoralić kaže da je najčešća oznaka za hrvatske pomorske poduzetnike u mletačkim izvorima upravo naziv *patron* ili *patronus* (L. Čoralić, 2001a, str. 147.; S. F. Fabijanec, 2012, str. 50).

²⁵¹ U Juranovoj knjizi u kontekstu jednoga incidenta u Tisnom 1616. godine spominje se Hvaranin Pero Dujmović koji je onamo dolazio prodavati vino, a prijateljevao je i s tamošnjim župnikom (K. Juran, 2017, str. 151-152). U drugom radu Juran spominje Petra Dujmovića iz Starigrada na Hvaru koji je u Šibeniku 1611. godine radio kao bačvar. Piše da Petar 1619. godine ugovara četverogodišnju službu kod braće Čaćića kojima nije trebao samo kao bačvar, već i kao pomorac (K. Juran, 2018, str. 281)!

²⁵² Juran spominje samo paruna Ivana Klučića s početka 1620-ih godina. Možda je riječ o Grgurovu ocu (K. Juran, 2018, str. 280)?

Miagostović s 43 dozvole. Dvadeset osam paruna pojavljuje se u samo jednoj dozvoli, dok ih se devetero javlja u dvije dozvole. Pogledamo li prezimena „naših“ paruna, primijetit ćemo da se neka ponavljaju, tako da se vjerojatno može govoriti o članovima iste obitelji ili barem istoga roda. Primjerice, uočili smo četvoricu Miagostovića. Uz Šimuna, tu su još i parun Juraj,²⁵⁴ koji se spominje u 42 dozvole, parun Toma u 40 dozvola te parun Ivan u jednoj dozvoli.²⁵⁵ Spominju se još dvojica Čingrija, parun Antun (*Antonio Cingria*) u 32 dozvole²⁵⁶ te parun Matej (*Mattio Cingria*) u sedam.²⁵⁷ U situaciji kad je parun ujedno i izvoznik, odnosno kad izvozi svoju robu i prevozi je na odredište vlastitim brodom, to se u dozvolama bilježi izrazom *in barca propria* ili rjeđe *in barca patronegata piel medissimo*. Takvih slučajeva bilo je sveukupno 63 ili samo 12% od svih izdanih dozvola.²⁵⁸

Geografsku odrednicu prepoznali smo u prezimenima trojice paruna koji prevoze robu za druge izvoznike. Riječ je o Vicenzu Torcelanu Verieru i Lodovicu da Fermu, koji se pojavljuju svaki u jednoj dozvoli, te Domenicu Madalini da Chiozzi koji se javlja u njih sedam. Njihova prezimena upućuju na porijeklo s druge obale Jadrana, to jest iz Venecijanske lagune (Chioggia i Torcello) te Ankonitanskih Marki (Fermo). Što se tiče geografskih odrednica u prezimenima paruna koji su ujedno i izvoznici, njih smo već spomenuli u prošlom

²⁵³ U šest od spomenutih 59 upisan je kao *Marchiol*. U izvoznj dozvoli broj 452 javlja se njegov prezimenjak parun Matej (*Mattio Raglievich*). Možda je riječ o istoj osobi? U popisu šibenskih obrtnika 1620. – 1630. godine spominju se samo kalafat Pavao Raljević i zidar Toma Raljević (K. Juran, 2018, str. 283, 288).

²⁵⁴ Juran navodi paruna Jurja Miagostovića kao zakupnika jedne kuće u Šibeniku 1638. godine (K. Juran, 2016, str. 124).

²⁵⁵ Godine 1675. spominje se g. Grgur Meagostović pok. paruna Ivana iz Šibenika kao prodavatelj jedne kuće u blizini samostana sv. Dominika (K. Juran, 2016, str. 208).

²⁵⁶ Obitelj Čingrija porijeklom je iz Trogira. Godine 1650. u Šibeniku se spominje bračni par Jeronima i Antun Čingrija. Da je vjerojatno riječ o „našem“ Antunu vidimo 1679. godine kad se spominje Jeronima, ud. paruna Antuna Čingrije (K. Juran, 2016, str. 171). Zanimljivo da je u sedam dozvola upisan kao parun Antun Očingrija.

²⁵⁷ U tri dozvole upisan je kao parun Matej Očingrija.

²⁵⁸ Budući da se nalaze u dvojnoj ulozi, te smo parune naveli u popisu svih izvoznika. Od 63 slučaja u kojima su izvoznik i parun ista osoba, najviše puta upisan je Domenego Madalena, ukupno osam. Nakon njega slijede šibenski paruni Pero Dujmović i Grgur Ključić s po četiri dozvole. Ostali se javljaju manje puta.

potpoglavlju (tablica 5.) zbog toga što smo ih računali i kao izvoznike. Podsjećamo samo da je riječ o prezimenima koja također upućuju na porijeklo iz Venecijanske lagune (po jedan parun iz Murana i Torcella, dva iz Chioggie) te Dalmacije i Albanije (dva paruna iz Silbe, četiri iz Kotora).²⁵⁹ Za razliku od većine drugih koje su povjesničari dosad analizirali, šibenske izvozne dozvole 1642. – 1643. ne sadržavaju nijednu riječ kojom bi bila označena vrsta broda kojim se prevozila roba. U svakoj dozvoli jednostavno piše *barca* i ništa više.²⁶⁰ Zato ćemo se morati pozvati na Jurana koji je, istražujući šibensku povijest 1620. – 1630. godine, napisao da je većina šibenskih paruna zapovijedala na fregatama, gripovima, peotama ili marcilijanama. Vlasnički udio u tim brodovima paruni su najčešće dijelili s trgovcima.²⁶¹

Prije ključnoga dijela, analize izvezenih artikala, usporedit ćemo iznesene podatke o šibenskim parunima s onima iz drugih radova. Ponovno nam neće previše koristiti podaci iz Kolanovićeve i Raukarova rada jer su se oni, proučavajući još i notarske knjige, više koncentrirali na istraživanje različitih vrsta brodova kojima se roba prevozila, odnosno njihove cijene, nosivosti, broja isplovljavanja i slično. Kolanović tek navodi da je polovica od izdanih izvoznih dozvola izdana upravo za one brodove kojima su zapovjednici bili Šibenčani, iz čega vidimo da i kad spomene parune, Kolanović veći naglasak stavlja na same brodove.²⁶² Raukar parune gotovo i ne spominje, koncentrirajući se više na brodovlasnike i vrste brodova. Uspoređujući naše podatke s onima koje je donio Barić, vidljivo je da je 1642. – 1643. godine dosta manji postotak paruna koji su ujedno i izvoznici (12%) u odnosu na 26% za Šibenik i

²⁵⁹ Činjenica da se 10 od ukupno 12 paruna s prezimenom koje sugerira strano porijeklo javlja samo u jednoj ili dvije dozvole, sugerira da su se u Šibeniku zaustavljali u prolazu. Često u istoj dozvoli navedeni i kao izvoznici, izgleda da bi ukrcali potrebnu količinu robe i brzo išli dalje. Čini se da je slično i u šibenskim izvoznim dozvolama 1441. – 1443. i 1576. – 1577. godine (T. Barić, 2017, str. 28.; J. Kolanović, 1979, str. 140).

²⁶⁰ Gotovo identičnu situaciju nalazimo u šibenskim izvoznim dozvolama 1576. – 1577., izuzev slučaja iz prosinca 1576. godine kada se na fregati u vlasništvu jednoga Kotoranina u istoimeni grad izvoze jareće kože (T. Barić, 2017, str. 28). Fabijanec piše da se izraz *barca* u dokumentima često koristio kao „generički termin za općenito označavanje plovila“ (S. F. Fabijanec, 2012, str. 47).

²⁶¹ K. Juran, 2018, str. 269-271.

²⁶² J. Kolanović, 1979, str. 140.

19% za Trogir 1576. – 1577. godine.²⁶³ Dalje, vidljiva je velika razlika u broju paruna čija prezimena otvoreno ukazuju da je riječ o strancima. Takvih je paruna u šibenskim dozvolama 1576. – 1577. čak 43, u trogirskim 14, a u šibenskim 1642. – 1643. godine tek 12.²⁶⁴ Možda je to posljedica snažne aktivnosti, po svemu sudeći, domaćih paruna Dujmovića, Klučića, Raljevića, Madeška,²⁶⁵ Miagostovića i Čingrija, koji se u toj ulozi svi zajedno spominju u 395 od 517 izdanih dozvola, odnosno u njih 76,4%.²⁶⁶ Vjerojatno bi im se, nakon dodatne potvrde u literaturi, mogli pridodati i još neki pa bi postotak šibenskih paruna u izvozu pred Kandijski rat mogao biti neočekivano visok. Izgleda da su po broju izdanih dozvola nešto zastupljeniji i paruni iz Chioggie, koji se spominju u 20 dozvola,²⁶⁷ odnosno u njih 3,9%. Čini se da njihova izraženija prisutnost u šibenskom izvozu nije karakteristika jedino „naših“ dozvola, nego i onih starijih. Kolanović piše da je 1441. – 1443. godine najviše dozvola, nakon onih za šibenske, izdano za parune iz Chioggie. Riječ je o 66 dozvola (12,3%) u kojima je naveden 21 parun.²⁶⁸ Kod Barića njihov je broj nešto manji (10), no i dalje je riječ o najbrojnijoj skupini stranih paruna koji se u šibenskom izvozu 1576. – 1577. godine javljaju s 15 dozvola (6,1%).²⁶⁹ Osvrćući se površno na ove postotke, mogli bismo s oprezom reći da je, u odnosu na sredinu 15. stoljeća, u šibenskom izvozu došlo do povećanja udjela domaćih, a smanjenja

²⁶³ T. Barić, 2017, str. 28, 35. Unatoč razlici u postocima, same brojke gotovo su identične: 1576. – 1577. bila su 64 takva slučaja u šibenskom izvozu, a 1642. – 1643. godine 63.

²⁶⁴ T. Barić, 2017, str. 28, 35.

²⁶⁵ U ulozi paruna, Martina Madeška (*Madesco*) primijetili smo u 11 dozvola. Juran ga navodi na popisu šibenskih pomoraca 1620. – 1630. godine (K. Juran, 2018, str. 280).

²⁶⁶ To je značajna razlika u odnosu na razdoblje 1441. – 1443. godine kada su šibenski paruni bili zastupljeni u 272 od ukupno 534 izvozne dozvole, odnosno u njih 50,6% (J. Kolanović, 1979, str. 140).

²⁶⁷ Točnost ove brojke ne možemo jamčiti sa sigurnošću, a dobili smo je tako što smo zbrojili sve dozvole u kojima su u ulozi paruna navedene sljedeće osobe: Domenico Madalina da Chiozza (Domenego Madalena), Alessandro Madalina da Chioza (Lissandro Mandalena) te Gaspa Menaro da Chiozza.

²⁶⁸ J. Kolanović, 1979, str. 140, 143.

²⁶⁹ T. Barić, 2017, str. 28-29. Vrijedi spomenuti da su značajnu ulogu 1576. – 1577. godine Chioggianci imali i u Trogiru: pet paruna čini najveću skupinu stranaca, a javljaju se u 11 dozvola (10,6%) (T. Barić, 2017, str. 35).

udjela stranih (chioggianskih) paruna, no za neke čvršće i dalekosežnije zaključke još bi trebalo proučiti mnogo veći broj dozvola, kao i drugu arhivsku građu.

5.7. Izvozni artikli

U šibenskim izvoznim dozvolama 1642. – 1643. godine prepoznali smo 33 različita izvozna artikla. Tu raznoliku robu razvrstali smo u šest skupina: poljoprivredni proizvodi, stoka i stočarski proizvodi, tkanine i tekstilni artikli, pčelarski proizvodi, kovine te ostala roba. Za svaku od njih izradili smo tablični prikaz u kojem je uz svaki artikl navedena i njegova izvezena količina, težina i duljina (u slučaju tkanina). Do toga smo došli zbrajanjem količina, težina i duljina zabilježenih u svim dozvola u kojima je pripadajući artikl izvezen. Treba još napomenuti da količine artikala koje smo iskazali u tablicama ne odgovaraju vrijednostima njihovih težina ili duljina iskazanim u tablicama. Naprotiv, riječ je o trima različitim vrijednostima izraženim u različitim mjerama. Tek kad bismo preračunali sve te vrijednosti u jednu mjeru, primjerice u libre kao težinsku mjeru, mogli bismo govoriti o ukupnoj težini pojedinoga izvezenog artikla. Međutim, takvo nešto uglavnom nije moguće jer ne znamo točnu težinu artikla u slučajevima kada je izražen u ambalažama poput svežnja (*collo*)²⁷⁰ ili škrinje (*cassa*), niti točnu duljinu kada je izražen u smotcima ili *cavezzima*. Vrijedi i obrnuto, pa ako bismo primjerice htjeli juneće kože izraziti samo u svežnjevima (*collo*), to ne možemo jer ne znamo kolikom broju svežnjeva odgovara težina od 1500 libara (tablica 8.).

²⁷⁰ Premda su Raukar i Kolanović *collo* preveli kao „smotak“, istu riječ koristili su i za prijevod nekih drugih ambalaža (*rotulos*, odnosno *rotul*) (J. Kolanović, 1979, str. 120; T. Raukar, 2000, str. 57, 78). Da bismo izbjegli potencijalne zabune, u ovom slučaju priklonili smo se Peričiću koji *collo* prevodi kao „svežanj“ (Š. Peričić, 2001b, str. 348).

Tablica 7. Izvozni artikli iz skupine „Poljoprivredni proizvodi“ te njihova količina i težina

Poljoprivredni proizvodi	Količina	Težina
Lišće (<i>foglia</i>)	1100 kvarata	/
Masline (<i>olive</i>) ²⁷¹	41 baril	/
Vinski ocat (<i>asedo</i>)	30 <i>cavi cerchiadi</i> , ²⁷² 3 bačve (<i>botte</i>), 1 karatel (<i>carratell</i>) i 1 karatelić (<i>carrateleto</i>)	/
Smokve (<i>fighi</i>) ²⁷³	161 baril, 2967 barilet, 150 riječkih barileta (<i>barilleti</i> <i>fiumani</i>), 23 muljače (<i>mugiazzi</i>) i 400 kvarata	12 milijara ²⁷⁴ i 290 libara
Šljive (<i>suzini</i>)	2 barila	/
Ulje (<i>oglio</i>)	6,5 barila, 4 <i>cavi cerchiadi</i> , 2 karatelića (<i>carrateleto</i>)	1 milijar
Vino (<i>vin</i>)	126 <i>cavi cerchiadi</i> , 3 bačve (<i>botte</i>), 2 karatela (<i>carratell</i>) i 7 karatelića (<i>carrateleto</i>)	/
Višnje maraske (<i>marasche</i>) ²⁷⁵	16 barila	/

²⁷¹ U 43. i 356. dozvoli izvoze se masline (*olive*), u 4. i 300. zelene masline (*olive verde*), a u 343. crne masline (*olive negre*).

²⁷² *Cerchio* se prevodi kao krug ili obruč, a Boerio kaže da se može odnositi i na obruč od bačvi (*cerchio, quello delle botti*). Točan prijevod riječi *cavi* nismo pronašli, no pretpostavljamo da označava nekakvu posudu, stoga bi *cavi cerchiadi* mogli prevesti kao „posuda opasana obručima“, dakle nešto slično bačvi (Boerio, 1867, str. 160).

²⁷³ Od 25 dozvola u kojima se smokve izvoze, u gotovo svima piše samo *fighi*, osim u 224. dozvoli u kojoj se izvozi 400 kvarata *fighi dolce*, tj. slatkih smokava.

²⁷⁴ 1 milijar (*miaro*) mjera je za težinu koja označuje 1000 libara (J. Kolanović, 1994, str. 196).

²⁷⁵ Višnje maraske spominju se samo u četiri dozvole (4., 199., 226. i 340). U drugoj i trećoj uz njih stoji pridjev *seche*, odnosno suhe, dok u prvoj i posljednjoj toga nema. Suhih je izvezeno 11, a običnih pet barila.

Tablica 8. Izvozni artikli iz skupine „Stoka i stočarski proizvodi“ te njihova količina i težina

Stoka i stočarski proizvodi	Količina	Težina
Goveda (<i>animali bovini</i>)	34 grla	/
Goveđe kože (<i>pelle</i> ²⁷⁶ <i>bovine</i>)	60 svežnjeva (<i>collo</i>), 16,5 bala i 1055 komada	/
Goveđi jezici (<i>care bovine</i>)	14 bala	/
Janjeće kože (<i>pelle agnelline</i>)	288 komada	/
Juneće kože (<i>pelle di manzo</i>)	2 svežnja (<i>collo</i>) i 490 komada	1500 libara
Kože kastrata (<i>pelle di castradi</i>)	154 komada	/
Lijevani loj (<i>sevo colado</i>) ²⁷⁷	/	20 libara
Ovčje i kozje kože (<i>montonine e cordovani</i>) ²⁷⁸	7 bala	/
Rasni konj (<i>cavallo</i>)	4 grla	/
Runo mlade ovce (<i>pelle boldromini</i>)	50 komada	/
Sir (<i>formaggio</i>)	529 komada (<i>pezzo</i>)	2000 libara
Kobila (<i>cavalla, giumenta</i>) ²⁷⁹	2 grla	/

²⁷⁶ Fabijanec razlikuje sirove (*pelle*) od štavljenih (*cuio*) koža (S. F. Fabijanec, 2015, str. 80).

²⁷⁷ U rječniku piše da riječ *coladura* ili *colatura* znači *materia colata*, odnosno lijevana stvar, sirovina ili materijal (G. Boerio, 1867, str. 178).

²⁷⁸ *Cordovani* označava kože koza i jaraca posebno obrađene stipsom, čvrste i otporne te vrednije od koža označenih kao *pelle* (N. Bajić-Žarko, 1988, str. 93.; S. F. Fabijanec, 2015, str. 80).

²⁷⁹ U 208. dozvoli izvozi se ženka rasnoga konja (*cavalla*), a u 254. dozvoli ženka brdskoga konjića (*giumenta*) (S. F. Fabijanec, 2015, str. 93-94).

Tablica 9. Izvozni artikli iz skupine „Tkanine i tekstilni artikli“ te njihova količina, težina i duljina

Tkanine i tekstilni artikli	Količina	Težina	Duljina
Bedena ²⁸⁰	2 <i>cavezza</i> i 3 <i>cavezzeta</i>	/	92 lakta
Platno (<i>telle</i>)	7 komada	/	/
Raša (<i>rassa</i>) ²⁸¹	1247 smotaka (<i>rodollo</i>), 6 smotuljaka (<i>rodoletto</i>), 8 <i>cavezza</i> i 4 <i>cavezzetta</i>	/	4783 lakata
Rašeta (<i>rasseta</i>) ²⁸²	/	/	38 lakata
Vuna (<i>lana</i>) ²⁸³	2 vreće (<i>sache</i>)	20 milijara i 437 libara	/

²⁸⁰ Bedenu (u 374. i 492. dozvoli piše *bedema*) Bezić-Božanić spominje kao vrstu pamučne tkanine od koje su se u drugoj polovici 18. stoljeća izrađivale suknje (N. Bezić-Božanić, 1992, str. 80.). To potvrđuje i Kale koji je u svojoj disertaciji o narodnim nošnjama u sjevernoj Dalmaciji složio rječnik u kojemu, uz još neka objašnjenja, piše da je bedena ili bedema vrsta sukna za suknju korištena u 17. i 18. stoljeću (J. Kale, 2009, str. 168).

²⁸¹ Raukar kaže da je raša „grubo vuneno sukno koje se pretežno proizvodilo u balkanskom zaleđu od domaće vune, ali i u neposrednom zaleđu dalmatinskih gradova“ (T. Raukar, 2000, str. 55). Kale u rječniku donosi definicije raše prema različitim autorima i mjestima. Navodi da je to „jednostavno sukno otkano na četiri lista (Stošić), sukno u reperu kepera (Putičanje), sukno carze (Škabrnje), vrsta debelog sukna (Parčić), sukneni materijal (Nevidane 1764.), kabanica od r. (Iž 1659.)“ (J. Kale, 2009, str. 168). Iako se u većini „naših“ dozvola kao izvozni artikl spominje „samo“ raša, ponekad uz nju stoji dodatni opis, primjerice *bianca* (bijela), *berettina* (pepeljasta), *negra* (crna) te *sarza*. U Boerijevu rječniku piše da je *sarza* isto što i *sargia*, odnosno „vrsta obične vunene tkanine, koju uglavnom koriste seljaci“ (G. Boerio, 1867, str. 602). No, Bezić-Božanić spominje *sarzu* kao tanku vunenu tkaninu od koje su se u drugoj polovici 18. stoljeća također radile suknje (N. Bezić-Božanić, 1992, str. 80).

²⁸² Prema Bezić-Božanić, rašeta je fino domaće vuneno tkanje koje se znalo upotrebljavati za podstavu (N. Bezić-Božanić, 1992, str. 80).

²⁸³ Vuna se (u različitim oblicima) javlja u sveukupno 13 dozvola. U njih šest izvozi se „samo“ *lana*, u jednoj *lana beretina* (pepeljasta vuna), u jednoj *lana susida* (masna, nečista vuna) te u pet dozvola *lana lavata* (oprana vuna) od kojih je u jednoj (212. dozvoli) ispod *lavata* dopisano još i *detta schiavina* (S. F. Fabijanec, 2015, str. 96). Pišući o unutrašnjosti hvarske kuće u 17. stoljeću, Bezić-Božanić kaže da je *schiavina* (šćavina) pokrivač satkan od domaće vune koji se nalazio u gotovo svakoj kući (N. Bezić-Božanić, 1988, str. 285).

Tablica 10. Izvozni artikli iz skupine „Pčelarski proizvodi“ te njihova količina i težina

Pčelarski proizvodi	Količina	Težina
Med (<i>miel</i>)	11 karatela (<i>carratell</i>)	/
Vosak (<i>cera</i>) ²⁸⁴	24 svežnja (<i>collo</i>), 11 fagota, 6 škrinja (<i>cassa</i>), 1 škrinjica (<i>casseta</i>)	1010 libara i 59 libara velike venecijanske mjere

Tablica 11. Izvozni artikli iz skupine „Kovine“ te njihova količina i težina

Kovine	Količina	Težina
Bakar (<i>rame</i>) ²⁸⁵	4 škrinje (<i>cassa</i>), 3 svežnja (<i>collo</i>), 2 fagota i 1 ligacij	981 libra
Željezo (<i>ferro</i>) ²⁸⁶	/	950 libara

Tablica 12. Izvozni artikli iz skupine „Ostala roba“ te njihova količina i težina

Ostala roba	Količina	Težina
Duge (daske) za izradu bačvi (<i>doghe</i>)	741,5 bremena (<i>somme</i>) i 15 konja (<i>doghe cavalli quindeci</i>)	/
Paklina (<i>pegola</i>) ²⁸⁷	11 posuda (<i>arnasi</i>), 3 bačve (<i>botte</i>), 9 bačvica (<i>bottiselle</i>),	33 milijara (<i>miaro</i>) i 700 libara

²⁸⁴ Primijetili smo da je vosak izvozni artikl koji se javlja u najviše podvrsta, njih šest. Tako se u 11 dozvola izvozi „samo“ *cera* (vosak), u 18 *cera grezza* (sirovi vosak?), u jednoj *cera nova* (novi vosak?), u dvije *cera usada* (korišteni vosak), u jednoj *cera zala* (žuti vosak), u jednoj *cera vecchia* (stari vosak). U 264. dozvoli zajedno se izvoze *cera grezza e usada*.

²⁸⁵ U 10 dozvola kao izvozni artikl naveden je jednostavno bakar (*rame*), u 14 stari bakar (*rame vecchio*), a u jednoj korišteni bakar (*rame usado*).

²⁸⁶ U 90. dozvoli izvozi se 650 libara željeza (*ferra*), dok se u 118. dozvoli izvozi 300 libara staroga željeza (*ferro vecchio*).

²⁸⁷ Iako bi se *pegola* moglo prevesti općenito kao smola, mišljenja smo da je ovdje riječ o paklini (prirodnom bitumenu, katranu) (G. Boerio, 1867, str. 485-486.; B. Šebečić, 1996, str. 129). Od 27 dozvola u kojima se izvozi, u 12 je upisana „samo“ kao *pegola*, a u 15 kao *pegola tenera* (mekana?).

	9 <i>cavi cerchiadi</i> , 13 karatela (<i>carratell</i>), 4 karatelića (<i>carrateleto</i>), 400 mjevova (<i>ludro</i>) i 7 bremena (<i>somme</i>)	
Svijeće lojanice (<i>candele di seo</i>)	17 škrinja (<i>cassa</i>)	/

U prethodnim tablicama nabrojali smo sva 33 izvozna artikla koja se spominju u šibenskim izvoznim dozvolama 1642. – 1643., no iskazana količina za neke od njih nije posve točna jer ima dozvola u kojima se ona nije dala precizno utvrditi. Ilustrirat ćemo to jednim primjerom. U 312. dozvoli izvozi se više *cavezza*²⁸⁸ bedene i rašete u jednom smotku (*rodollo*). Dakle, točnu količinu ni jednoga ni drugog artikla ne može se precizno utvrditi, stoga ih nismo mogli pribrojiti količinama bedene i rašete koje smo dobili temeljem ostalih dozvola (tablica 9.). Ista situacija javlja se prilikom izvoza bedene u još dvije dozvole.²⁸⁹ Slično je i s raznim vrstama raše²⁹⁰ koje su se često izvozile zajedno pa se katkad nije dosljedno bilježila količina svake od njih, već se upisivala samo ukupna. Primjerice, u 2. dozvoli izvozi se jedan smotak bijele i pepeljaste raše, no nije jasno koliko ima koje, pa zbog takvih upisa nismo u mogućnosti utvrditi točne izvezene količine pojedinih vrsta raše. Takva praksa nije vrijedila samo za bilježenje količine izvezenih tkanina, već ponekad za vino i ocat

²⁸⁸ Herkov kaže da je prvobitno značenje riječi *cavezzo* „komad tkanine uopće“, no postoji mogućnost da katkad znači i „određen komad tkanine, dakle neku mjeru veće dužine“ (Z. Herkov, 1977, str. 176). Prema Boeriju, *cavezzo* znači „ostatak komada tkanine ili platna ili sličnog“, što odgovara prvom značenju koje daje Herkov (G. Boerio, 1867, str. 154). Šibenske dozvole sugeriraju da ti komadi vjerojatno nisu označavali neku jasno određenu mjeru, nego je njihova duljina bila promjenjiva. Tako se u 276. izvozi jedan *cavezzi* duljine 50, a u 352. duljine 100 lakata. U dozvolama pod brojem 490 i 124 izvoze se tri *cavezza*, no u prvoj su dugi 30 lakata, a u drugoj 250 lakata.

²⁸⁹ U 89. dozvoli izvozi se jedan smotak raše u kojemu je više *cavezza* bedene, dok se u 109. dozvoli izvoze dva smotka raše i bedene u više *cavezza*. Zbog nemogućnosti utvrđivanja točnoga udjela dviju tkanina, ta tri smotka nismo pribrojili količini niti jedne od njih (tablica 9).

²⁹⁰ Najplastičniji primjer je 143. dozvola u kojoj se izvozi 17 smotaka „različitih raša“ (*rasse diverse*).

te vosak i bakar. Tako se u 47. dozvoli izvozi 10 *cavi cerchiadi* vina i octa, a da pritom ne znamo koliko je bilo kojeg artikla. Isto je i s voskom i bakrom koji se u 300. dozvoli zajedno izvoze u jednoj škrinjici, tako da ne znamo točnu količinu svakog od njih. Uzevši sve u obzir, može se zaključiti da zbog nedovoljno jasnoga bilježenja nije moguće precizno utvrditi izvezenu količinu manjega dijela artikala. Tek kada bi se količine iz primjera koje smo ovdje naveli mogle pribrojiti onima iz prethodnih tablica, dobili bismo konačnu količinu za svaki artikl.

Nakon što smo se dotakli problematike vezane uz precizno navođenje količine, težine i duljine izvezenih artikala, došao je red na onu metrološku. Riječ je o zapreci s kojom su se manje-više susretali svi autori koji su istraživali trgovinu mletačkoga perioda, pa tako i oni koji su proučavali izvozne dozvole. S obzirom da Mletačka Republika nikada nije provela metrološku integraciju na razini cijele Dalmacije, pojedini gradovi zadržali su vlastite mjere, uz djelomično prihvaćanje venecijanskoga metrološkog sustava.²⁹¹ Upravo ta raznovrsnost mjera, kao i promjenjivost njihova značenja tijekom godina, otežavaju ne samo usporedbu količine, težine i duljine izvezenih artikala iz različitih gradova, već i njihovo preračunavanje u suvremenom metričkom sustavu mjera.²⁹² Zbog svega iznesenog, ne začuđuje da autori koji su proučavali izvozne dozvole, uz iznimku Sabine Florence Fabijanec, količinu, težinu i duljinu izvezenih artikala iskazuju samo u izvornim mjerama, ograđujući se od njihova preračunavanja u suvremeni sustav mjera.²⁹³

Da bismo u metrički sustav preračunali izvezenu količinu, težinu i duljinu artikala iz šibenskih izvoznih dozvola 1642. – 1643. godine, potrebno je najprije razriješiti metrološke dileme vezane uz postojanje dvostrukoga sustava mjera. Kako je rečeno, pojedini su dalmatinski gradovi i nakon dolaska pod mletačku vlast početkom 15. stoljeća zadržali

²⁹¹ J. Kolanović, 1994, str. 189.; T. Raukar, 2000, str. 103.

²⁹² T. Raukar, 2000, str. 57.

²⁹³ T. Barić, 2017, str. 6, 20.; J. Kolanović, 1979, str. 118.; S. Traljić, 1975, str. 573.

vlastite komunalne mjere, uz djelomično prihvaćanje venecijanskih. Za utvrđivanje o kojoj se mjernoj veličini radi potrebno je jasno ustanoviti koji je metrološki sustav u konkretnom slučaju u uporabi.²⁹⁴ Kako tvrdi Marija Zaninović-Rumora, Zadar i Šibenik su za čitavoga razdoblja mletačke uprave koristili vlastite mjere za duljinu i utege za težinu.²⁹⁵ Zbog toga možemo pretpostaviti da je u „našim“ dozvolama u kojima uz izvozni artikl piše broj laktova (*brazzo*), premda nema nikakvoga detaljnijeg opisa, vjerojatno riječ o šibenskom, a ne venecijanskom laktu.²⁹⁶ Isto vrijedi i za težinske mjere jer u većini dozvola uz artikl stoji samo broj libara (*libre, lire*) bez ikakvih napomena,²⁹⁷ no možemo pretpostaviti da je riječ o šibenskoj, a ne venecijanskoj libri. Međutim, kao što je teško biti siguran je li u svim slučajevima doista tako, isto je i kada pokušavamo ustanoviti radi li se o teškoj ili lakoj libri.²⁹⁸ Budući da u izvoznim dozvolama to nije posebno naglašeno, ponovno ćemo se pozvati na Zaninović-Rumoru koja kaže da se po teškoj zadarskoj mjeri kupovalo meso, sir,

²⁹⁴ J. Kolanović, 1994, str. 190.

²⁹⁵ M. Zaninović-Rumora, 2002, str. 131.

²⁹⁶ Lakat se koristio kao trgovačka mjera za dužinu. Kolanović kaže da je odnos mletačkoga prema šibenskom laktu bio 1 : 1,12 pa ako je prosječna duljina mletačkoga lakta 0,6793 m, duljina šibenskoga lakta je 0,6065 m (J. Kolanović, 1994, str. 192). Iste podatke donosi Herkov koji kaže da je tijekom 17. i 18. stoljeća veličina šibenskoga lakta bila oko 0.60-0.61 m (Z. Herkov, 1977, str. 178-180).

²⁹⁷ Iznimka je 255. dozvola u kojoj piše da zapovjednik topnika Antun Durini izvozi vosak težine 59 libara velike (teške) venecijanske mjere (*cera greza peso alla grossa Venetiana lire cinquanta nove*), tako da smo tu vrijednost zasebno naveli u tablici 10. Treba spomenuti još 380. dozvolu u kojoj Silbljanin Lorenzo di Antonio izvozi 13 bala govedih koža težine 2600 libara velike zadarske mjere (*balli tredici pesano lire grossi Zaratine doi mille e sei cento*) te 381. dozvolu u kojoj Kotoranin Nicolo di Antonio izvozi 100 govedih koža težine 1587 libara velike zadarske mjere. Prilikom sastavljanja tablice 10. koristili smo vrijednosti iskazane u balama i komadima.

²⁹⁸ Kolanović kaže da su se u Šibeniku znale istovremeno upotrebljavati venecijanska i šibenska libra (J. Kolanović, 1994, str. 194). Prosječna težina utega teške venecijanske libre 1567. godine bila je 0,474 kg, a lake 0,302 kg (S. F. Fabijanec, 2002, str. 717). Prema trgovačkim priručnicima iz druge polovice 15. i 16. stoljeća, odnos venecijanske teške prema šibenskoj i zadarskoj lakoj libri bio je 1 : 1,3, a vrijedio je i u 17. te 18. stoljeću. Na temelju njega možemo ustanoviti da je prosječna težina utega teške šibenske i zadarske libra bila 0,574 kg, a lake 0,364 kg (M. Zaninović-Rumora, 1998, str. 169).

loj, vuna, kovine i paklina, a po lakoj vosak, svila, med, pamuk i mirodije.²⁹⁹ Uz sve to, treba napomenuti da su se u Šibeniku koristile i neke venecijanske mjere, kao i različite ambalaže čiju zapremninu istraživači ni do danas nisu precizno utvrdili.³⁰⁰ Pojedine zavrzlake oko njihova preračunavanja u suvremeni metrički sustav pokušat ćemo riješiti pomoću konzultirane literature te nekih podataka iz samih dozvola, a tamo gdje to nije moguće pitanja ostavljamo otvorenima.

Započet ćemo s preračunavanjem izvezenih količina i težina artikala iz skupine „Poljoprivredni proizvodi“. Prvi izvozni artikl je lišće, čija je ukupna izvezena količina 1100 kvarata. Iako u dozvolama nije jasno naznačeno o kakvom se lišću radi, moguće da je riječ o onom biljke rujevine, koje se upotrebljavalo za štavljenje kože.³⁰¹ Kolanović rujevinu spominje u kontekstu mjera (star, kvarta, modij) koje su se koristile za trgovinu žitom, solju, smokvama i drugim suhim stvarima. Problem je što su se za te artikle koristile i šibenske i venecijanske mjere.³⁰² Budući da ne možemo biti posve sigurni, ponudit ćemo obe veličine i reći da 1100 kvarata izvezenoga lišća iz Šibenika 1642. – 1643. godine odgovara današnjem volumenu od 22 913 l (ako je riječ o mletačkoj kvarti), odnosno 38 855,3 l (ako je riječ o šibenskoj kvarti). Količina izvezenih maslina, šljiva i višanja maraski izražena je samo u barilima. Pretpostavimo li da je riječ o venecijanskom barilu koji je iznosio 64,388 l,³⁰³ možemo izračunati da je volumen izvezenih maslina bio 2 639,9 l, šljiva 128,7 l, a višanja 1 030,2 l. Izračunati ukupni volumen vinskoga octa bit će nešto složenije jer je izvožen u četiri

²⁹⁹ M. Zaninović-Rumora, 1998, str. 168.

³⁰⁰ J. Kolanović, 1994, str. 200.

³⁰¹ Fabijanec opisuje fazu u štavljenju tijekom koje se kože, zajedno s lišćem rujevine, uranjaju u biljno štavilo (tanin), nakon čega ih se tuče zbog boljeg upijanja (S. F. Fabijanec, 2015, str. 83).

³⁰² J. Kolanović, 1994, str. 200. Venecijanska kvarta odgovarala je volumenu od 20,83 l, dok je šibenska odgovarala volumenu od 35,323 l (J. Kolanović, 1994, str. 206).

³⁰³ J. Kolanović, 1994, str. 198.

ambalaže (posude): *cavima cerchiadima*,³⁰⁴ bačvama (*botte*),³⁰⁵ karatelimama³⁰⁶ i karatelićima. Ipak, volumene prvih triju posuda uspjeli smo pronaći u konzultiranoj literaturi, no svaki put u kontekstu mjera za vino. Pretpostavimo li da su se iste mjere koristile i za trgovinu vinskim octom, dolazimo do podatka da je iz Šibenika 1642. i 1643. godine izvezeno 8 317,4 l i jedan karatelić vinskoga octa. Prvi artikl kojem nećemo računati samo izvezeni volumen, nego i težinu, bit će smokve. Izračunati volumen 161 barila (10 366,5 l) i 400 kvarata (8 332 l ako je riječ o mletačkoj kvarti, a 14 129,2 l ako je riječ o šibenskoj kvarti) izvezenih smokava manje je problematično nego isto učiniti za 2967 barileta, 150 riječkih barileta i 23 muljače. Procjene volumena tih triju mjera nismo pronašli nigdje u konzultiranoj literaturi,³⁰⁷ tako da ćemo se usmjeriti na preračunavanje mjera za težinu. Smokve su se mjerile teškom mjerom, odnosno librom, koja je (preračunata u metričkom sustavu) u Zadru i Šibeniku iznosila 0,574 kg.³⁰⁸ Prema tome, težina od 12 milijara i 290 libara izvezenih smokava odgovara današnjoj protuvrijednosti od 7 054,5 kg. Kao i smokve, izvezeno ulje također je izraženo u različitim ambalažama, tj. posudama, ali i u težinskoj mjeri. Treba biti oprezan jer se volumen nekih

³⁰⁴ U svojoj disertaciji Fabijanec je volumene nekih posuda koje su se u 16. stoljeću u Splitu koristile za izvoz vina preračunala u današnje mjere. Jedna od njih je i *cavo cerchiado* za koju kaže da je imala volumen od 200 litara (S. F. Fabijanec, 2002, str. 491, 717, 720).

³⁰⁵ Vlajinac piše da je riječ o venecijanskoj mjeri za vino koja je imala volumen od 751 l (M. Vlajinac, 1964, str. 161-162). Na temelju različitih priručnika, Zaninović-Rumora spominje da je bačva (*botta*) mogla imati volumen od 751,17 l, ali i od 983,58 l (M. Zaninović-Rumora, 1997, str. 185). Konačno, temeljem proučavanja zadarske i splitske trgovine u 15. i 16. stoljeću, Fabijanec kaže da se volumen *botte* kretao između 450 i 1000 l, stoga smo odlučili da ćemo za preračunavanje upotrijebiti onaj kojeg donosi Vlajinac (S. F. Fabijanec, 2002, str. 717).

³⁰⁶ Fabijanec piše da je volumen karatela, kao mjere za vino, odgovarao volumenu barila i da je bio između 50 i 64 l (S. F. Fabijanec, 2002, str. 717). S obzirom da smo već računali da je venecijanski baril imao volumen od 64,388 l, isti ćemo pripisati i karatelu (J. Kolanović, 1994, str. 198).

³⁰⁷ Raukar misli da, u slučaju izvoza smokava, barili i barileti ne predstavljaju točno utvrđene mjere, već je riječ o oznakama za ambalažu. Obrazlaže to time što je u splitskim izvoznim dozvolama iz 1482. godine primijetio da je težina barileta bila promjenjiva. U jednom je slučaju barilet imao 25 libara (11,9 kg), a u drugom 28,63 libre (13,7 kg) (T. Raukar, 2000, str. 57). Fabijanec piše da su se, osim iz Splita, smokve u bariletima tijekom 16. stoljeća izvozile i iz Trogira (S. F. Fabijanec, 2002, str. 477, 479).

³⁰⁸ M. Zaninović-Rumora, 1998, str. 167, 169.

venecijanskih mjera za ulje razlikovao od istoimenih mjera za vino i druge tekućine.³⁰⁹ Tako Fabijanec volumen od 200 litara kojeg su *cave cerchiade* imale smješta samo u kontekst trgovine vinom te, kad je riječ o trgovini uljem, kaže da je njihov volumen nepoznat.³¹⁰ Zaninović-Rumora piše da je uljni baril imao volumen od 64,96 l i težinu 59,148 kg, stoga možemo ustanoviti da izvezenih 6,5 barila ulja odgovara volumenu od 422,2 l ili pak težini od 384,5 kg.³¹¹ Nećemo se upuštati u preračunavanje izvezenih *cavijski cerchiadi* niti karatelića, već ćemo samo spomenuti tvrdnju Herkova da je milijar ulja imao volumen 649,6 l, odnosno težinu 591,6 kg.³¹² Dakle, iz Šibenika je 1642. – 1643. godine izvezeno 1 071,8 l ili 976,1 kg ulja, zajedno s još četiri *cavijski cerchiadi* i dva karatelića. Posljednji artikl iz skupine „Poljoprivredni proizvodi“ je vino, a izvoženo je u potpuno istim posudama kao i vinski ocat. Svima njima, uz iznimku karatelića, već smo ustanovili volumen, tako da nije teško izračunati da je 1642. i 1643. godine iz Šibenika izvezeno 27 581,8 l i 7 karatelića vina.

Artiklima iz skupine „Stoka i stočarski proizvodi“ izraženim isključivo u komadima (goveda, janjeće kože, kože kastrata, konji, runa mlade ovce, kobile) i balama (goveđi jezici, ovčje i kozje kože) nećemo se posebno baviti, nego ćemo preračunati težinu izvezenih junećih koža i loja, a zadržat ćemo se i u preračunavanju izvezene količine, odnosno težine govedih koža i sira. Počnemo li najprije s junećim kožama, vidimo da je uz dva svežnja i 490 komada

³⁰⁹ Bačve (*botte*) za vino (751 l) razlikovale su se od onih za ulje (1 299,27 l) (M. Zaninović-Rumora, 1997, str. 185-186.; M. Vlajinac, 1964, str. 161-162).

³¹⁰ S. F. Fabijanec, 2002, str. 483, 717, 720.

³¹¹ M. Zaninović-Rumora, 1997, str. 186. Zanimljivo je, među šest dozvola u kojima se izvozilo ulje, istaknuti 51. u kojoj je izvezeno pet barila u dvije posudice (*arnasetti*) te 71. u kojoj je izvezena jedna posuda (*arnazo*) od 1,5 barila. Dakle, kad je riječ o trgovini uljem, barili označavaju točno određenu mjeru, no problem je u ambalaži, odnosno posudama u kojima se ulje izvozilo. Temeljem prve dozvole pretpostavili bismo da je svaka od posudica (*arnasetti*) imala volumen od 2,5 barila pa bi onda, logikom stvari, posuda (*arnazo*) trebala imati veći. Međutim, druga dozvola nas demantira (premda ne znamo je li posuda bila puna ili je pak izvožena u polupraznom stanju) i time podsjeća da moramo biti vrlo oprezni glede donošenja zaključaka u vezi ujednačenosti volumena starih posuda.

³¹² Za razliku od ostalih artikala, jedan milijar ulja, ovisno o priručnicima, težio je između 1210 i 1250 teških venecijanskih libri (M. Zaninović-Rumora, 1997, str. 186-187). Herkov je koristio posljednju vrijednost.

iz Šibenika tijekom 1642. i 1643. godine izvezena još i težina od 1500 libara. Računamo li prema teškoj (zadarskoj i šibenskoj) libri, riječ je o junećim kožama težine 861 kg. Već smo rekli da se loj računao po teškoj mjeri, što znači da je težina izvezenoga lijevanog loja iz Šibenika odgovarala onoj od 11,5 kg. Što se tiče goveđih koža, najprije se treba upoznati s podacima iz četiriju dozvola, od kojih smo dvije već spomenuli.³¹³ Ti podaci omogućuju nam da izračunamo da je težina jedne bale goveđe kože izvezene iz Šibenika bila 200 libara, tj. 114,8 kg, a da je jedna goveđa koža znala težiti 11,47 libara (6,6 kg), kao i 13,85 (7,9 kg) te 15,87 libara (9,1 kg). Pomoću tih vrijednosti možemo izračunati prosječnu težinu jedne goveđe kože koja iznosi 13,73 libara, odnosno 7,9 kg. Premda valja biti na oprezu glede olakog prihvaćanja ovakvih izračuna, možemo iskoristiti ova saznanja i preračunati svih 16,5 bala i 1055 komada izvezenih goveđih koža u težinske mjere. Dolazimo tako do iznosa od 17 785,15 libara, tj. 10 228,7 kg, uz ogradu da težine ostalih bala i koža nisu morale odgovarati onima iz 137., 209., 380. i 381. dozvole. Međutim, to nije ukupna težina izvezenih goveđih koža iz Šibenika jer bi još trebalo izračunati koliko teže 60 svežnjeva goveđih koža. Budući da je riječ o ambalaži čiju zapremninu ni težinu nismo mogli ustanoviti pomoću konzultirane literature, to pitanje ostavljamo otvorenim. Siroćemo također računati prema teškoj (zadarskoj i šibenskoj) mjeri, tako da 2000 libara izvezenoga sira odgovara protuvrijednosti od 1 148 kg. Da bi dobili ukupnu težinu izvezenoga sira iz Šibenika, treba još izračunati koliko su težila 529 komada sira. Premda nam taj podatak nije dan u 251. dozvoli, možemo ga izračunati pomoću omjera kojeg je, temeljem četiri podatka prikupljena u rukopisima, donijela Fabijanec. Ona kaže da je jedan milijar (1 000 venecijanskih libara) sira otprilike imao 120

³¹³ Riječ je o 380. dozvoli u kojoj parun Lorenzo di Antonio iz Silbe izvozi 13 bala goveđih koža težine 2600 libara velike zadarske mjere te 381. dozvoli u kojoj parun Nicolo di Antonio iz Kotora izvozi 100 goveđih koža težine 1587 libara velike zadarske mjere. Osim njih, treba spomenuti 137. dozvolu u kojoj parun Pasqual di Vincenzo izvozi 195 goveđih koža težine 2700 libara, kao i 209. dozvolu u kojoj parun Roko Rokić izvozi 80 goveđih koža težine 918 libara.

koluta, odnosno komada sira.³¹⁴ Prema tome, jedan komad sira težio je 8,3 venecijanske libre ili približno 4 kg. Temeljem ovog podatka možemo izračunati da je težina „naših“ 529 sireva bila 4 406,6 venecijanskih libri ili približno 2 116 kg. Pribrojimo li toj težini onih 1 148 kg (koji odgovaraju težini od 2000 šibenskih libara) dobit ćemo težinu od približno 3 264 kg sira izvezenoga iz Šibenika 1642. – 1643. godine. Napominjemo da je riječ o približnoj težini koju treba uzeti s rezervom zato što težina jednog koluta sira koju u navedenom primjeru donosi Fabijanec ne mora u potpunosti odgovarati onoj iz šibenskih izvoznih dozvola.

Sada su na redu artikli iz skupine „Tkanine i tekstilni artikli“ kojima nije moguće utvrditi izvezenu količinu, težinu ili duljinu. Već smo spomenuli problem s *cavezzima* za koje ne možemo do kraja biti sigurni označavaju li neku određenu mjeru za duljinu ili pak samo komade tkanina različite duljine. Još je veći problem sa smotcima, koji su se koristili za izvoz raše. Kako je vidljivo iz velikoga broja naših dozvola, duljina smotaka i smotuljaka značajno se razlikovala od slučaja do slučaja.³¹⁵ Isto je primijetio Raukar analizirajući splitske izvozne dozvole iz 15. i 16. stoljeća u kojima je duljina jednoga smotka (*rotulus*) raše varirala između 50 i 400 lakata! Zbog toga možemo preračunati samo onu rašu koja je prilikom izvoza iskazana u laktovima, a ne u smotcima. Budući da smo već rekli da je Šibenik zadržao vlastite mjere za duljinu i utege za težinu, smatrat ćemo da se radi o šibenskom laktu čija je duljina iznosila 0,6065 m. Preračunamo li izvezenih 4783 lakta, dobit ćemo duljinu od 2900,9 m izvezene raše. Duljinu ili težinu izvezenih sedam komada platna ne možemo utvrditi, stoga ćemo preračunati duljinu bedene izraženu o laktovima, ne uzimajući u obzir *cavezza* i *cavezzeta*. Duljina od 92 lakta izvezene bedene odgovara duljini od 55,8 m. Što se tiče rašete, njezinih 38 izvezenih laktova odgovara duljini od 23 m. Preostalo nam je još osvrnuti se na

³¹⁴ S. F. Fabijanec, 2013, str. 131.

³¹⁵ Primjerice, u 112. dozvoli izvozi se jedan smotak duljine 30 lakata, u 118. duljine 100 lakata, a u 414. duljine 135 lakata. Isto je i sa smotuljcima. U 404. dozvoli izvoze se dva duljine 20 lakata, a u 412. dva duljine 250 lakata.

vunu, jedini artikl iz ove skupine koji je prilikom izvoza izražavan težinskom mjerom. Već smo rekli da se vuna računala po teškoj (zadarskoj i šibenskoj) libri, tako da težinu od 20 milijara i 437 libara izvezene vune možemo preračunati u težinu od 11 730,8 kg. To ipak nije ukupna težina vune izvezene iz Šibenika 1642. – 1643. godine jer bi još trebalo utvrditi nepoznatu težinu dviju vreća u kojima je vuna izvezena u 212. dozvoli.³¹⁶

Ukupnu izvezenu težinu ili volumen većine artikala iz preostalih skupina („Pčelarski proizvodi“, „Kovine“ i „Ostala roba“) teško ćemo izračunati jer su mnogi od njih izvezeni u različitim ambalažama (svežanj, fagot, škrinja, škrinjica, karatel, bremen) kojima ne znamo točnu težinu ni zapremninu. Primjerice, izvezeno je ukupno 11 karatela meda, no ne znamo o kakvoj se ambalaži radi jer vjerojatno nije riječ o istom karatelu koji se koristio za izvoz vina.³¹⁷ Tako je i s količinom izvezenoga voska izraženoj u četiri (različite) ambalaže o kojima ne znamo puno,³¹⁸ tako da ćemo se usmjeriti na preračunavanje težine voska koji je prilikom izvoza naznačen u težinskoj mjeri. Za razliku od većine artikala koje smo prošli, vosak se računao prema lakoj mjeri. Dakle, u svim slučajevima, osim u 255. dozvoli u kojoj je težina naznačena po teškoj venecijanskoj libri, njegovu težinu preračunavat ćemo prema lakoj (zadarskoj i šibenskoj) libri. Prema tome, izvezenih 1010 (lakih šibenskih) libara i 59 libara teške venecijanske mjere odgovaraju težini od 395,5 kg voska. Što se tiče kovina, one su se

³¹⁶ U drugim dvjema dozvolama, 239. i 241., vidjeli smo da se izvozi 200 libara vune u tri vreće te 12 vreća vune težine 3000 libara. U prvom slučaju vreća bi težila 38,3 kg, a u drugom 143,5 kg. Raspravljajući o prosječnoj težini vreća vune izvezenih 1581. godine, Fabijanec spominje najlakšu (težine 177 kg) i najtežu (težine 418 kg). S obzirom da je vreća ambalaža (koja je mogla imati različitu zapremninu), a ne težinska mjera, zaključuje da se ne možemo posve osloniti na pouzdanost podataka iz izvora (S. F. Fabijanec, 2002, str. 720).

³¹⁷ S. F. Fabijanec, 2015, str. 75.

³¹⁸ Primijetili smo samo da je u 30. dozvoli izvezen jedan svežanj voska težine 171 libre (računajući prema lakoj šibenskoj libri, riječ je o 62,2 kg), a u 416. dozvoli jedan fagot voska težine 100 libara (prema lakoj šibenskoj libri, radi se o 36,4 kg). S obzirom da je riječ o ambalažama koje su mogle mijenjati zapremninu, nećemo se upuštati u procjenu njihove prosječne težine.

mjerile po teškoj libri, stoga je njihova izvezena težina bila 563,1 kg (u slučaju bakra³¹⁹) i 545,3 kg (u slučaju željeza). Na ambalaže u kojima su izvožene duge i svijee lojanice nećemo se posebno osvrnati, nego ćemo se zadržati na izvezenoj paklini. Riječ je o artiklu koji je izvožen u čak osam različitih ambalaža (posude-*arnasi*, bačve, bačvice, *cavi cerchiadi*, karateli, karatelići, mjehovi i bremen), više od bilo kojega drugog.³²⁰ Nismo sigurni, kako u njihov volumen, tako i u težinu, zbog čega ćemo samo preračunati paklinu kojoj je prilikom izvoza upisana težina. Računajući prema teškoj zadarskoj i šibenskoj mjeri, možemo ustanoviti da izvezena težina od 33 milijara i 700 libara pakline odgovara onoj od 19 343,8 kg. Na kraju, spomenut ćemo da su se neki artikli katkad izvozili u rinfuzi (*a reffuso*), dakle bez omota (ambalaže). To su vuna, bakar, paklina te sve kože osim ovčjih i kozjih koje su zajedno izvožene u balama.

Budući da, zbog neraznovrsnosti izvoznih odredišta, nije moguće izvršiti uobičajeni analitički postupak obrade artikala obzirom na njihove (različite) izvozne pravce, sada ćemo se usmjeriti na mjesečnu distribuciju izvezenih artikala s naglaskom na svibanj i listopad kao mjesece s najvećim brojem izdanih dozvola. Najprije ćemo artikle podijeliti na one koji se iz šibenske luke izvoze kroz čitavu godinu, one koji su izvoženi većinom sezonski te one koji se javljaju bez ikakvog pravila, najčešće rijetko i u manjim količinama. U prvu skupinu spadaju: raša, vino, vosak, duge, bakar i goveđe kože.³²¹ U drugu skupinu spadaju: ulje, smokve, vinski

³¹⁹ Bakar je još izvožen u škrinjama, svežnjevima, svežnjicima, fagotima i ligacijima. Primijetili smo da u 30. dozvoli piše da škrinja bakra teži 93 libre (53,4 kg), u 94. da svežnjic (*colletto*) teži 40 libara (23 kg), a u 111. dozvoli da svežanj bakra teži 90 libara (51,7 kg). Prilikom sastavljanja tablice 11. („Kovine“), kod svih tih slučajeva preferirali smo vrijednosti iskazane u librama.

³²⁰ Možda je to posljedica toga što se paklina izvozila u krutom i u tekućem stanju (Ladić, 2018: 170).

³²¹ Vodili smo se, kako mjesečnom distribucijom dozvola u kojima se artikli javljaju (zastupljenost od barem šest mjeseci tijekom 1642. ili 1643. godine), tako i njihovom izvezenom količinom. Raša je izvožena u svakom mjesecu osim u travnju 1643., a duge u svakom osim u siječnju i kolovozu 1643. godine. Goveđe kože izvožene su tijekom četiri mjeseca 1642. te šest mjeseci 1643. godine.

ocat, vuna i paklina.³²² U treću skupinu spadaju svi ostali artikli, njih 22. U tablici 13. detaljno smo prikazali izvezene artikle tijekom triju mjeseci za koje smo prethodno utvrdili da su imali najveći broj izdanih dozvola. Riječ je o svibnju i listopadu 1642. te svibnju 1643. godine.³²³ U stupcu „Izvojni artikli“ svakom navedenom artiklu pridružili smo odgovarajući broj koji označava broj izvoznih dozvola u kojima se taj artikl javlja unutar pojedinog mjeseca. Vidimo da je apsolutni rekorder među artiklima po broju izdanih dozvola tijekom sva tri mjeseca raša. Od 65 izdanih dozvola u svibnju 1642. godine na rašu otpada njih 52 ili 80%. U listopadu iste godine to iznosi 56,6%, a u svibnju 1643. godine vrlo visokih 84,2%. Udio artikala koji se nalaze na drugom mjestu po broju izdanih dozvola mnogo je manji, a zanimljivo je da se u svakom mjesecu na toj poziciji nalazio drugi artikl. U svibnju 1642. godine to je paklina s 12,3%, u listopadu smokve s 24,5%, a u svibnju 1643. godine duge (daske za izradu bačvi) sa skromnih 7%. Nije čudo da je upravo u ovim mjesecima ostvaren rekord što se tiče broja izvoznih artikala u jednoj dozvoli. Većina izvoznih dozvola sadrži tek jedan ili dva artikla, no u 300. dozvoli od 18. listopada 1642. izvozi se njih 5 (raša, bakar i vosak, smokve, zelene masline), kao i u 468. dozvoli od 9. svibnja 1643. godine (raša, stari bakar, novi vosak, lijevani loj, goveđe kože).

³²² Ulje se najvećim dijelom izvozilo od siječnja do ožujka 1642., smokve od rujna do studenog 1642., ocat u zimskim mjesecima kako 1642., tako i 1643., vuna od svibnja (kada počinje sezona šišanja ovaca) do listopada te paklina od travnja do srpnja kako 1642., tako i 1643. godine.

³²³ Podsjećamo da je u svibnju 1642. izdano 65, u listopadu 1642. 53, a u svibnju 1643. godine 57 dozvola.

Tablica 13. Izvezeni artikli tijekom triju mjeseci u kojima je izdan najveći broj šibenskih izvoznih dozvola 1642. – 1643. godine.

Mjesec	Izvozni artikli	Količina	Težina
Svibanj (1642.)	Raša (52), paklina (8), vino (2), goveđe kože (1), ovčje i kozje kože (1), vosak (1), duge (1), vuna (1), željezo (1)	385 smotaka i 5 <i>cavezza</i> raše, 3 bačve (<i>botte</i>), 5 bačvica (<i>bottiselle</i>), 87 mjevova i 7 bremena pakline, 7 <i>cavi cerchiadi</i> vina, 7 bala ovčjih i kozjih koža, 1 svežanj (<i>collo</i>) voska, 8 bremena duga	12 milijara i 200 libara pakline, 2700 libara goveđih koža, 200 libara vune, 300 libara željeza
Listopad (1642.) ³²⁴	Raša (30), smokve (13), duge (4), bakar (3), vino (3) vuna (2), vosak (2), masline (1), bedena (2), med (1), rasni konj (1), goveđe kože (1), janjeće kože (1)	109 smotaka, 6 <i>cavezza</i> i 1 <i>cavezzeto</i> raše, 1469 barileta, 150 riječkih barileta (<i>fiumana</i>), 23 muljače i 158 barila smokava, 73 bremena duga, 3 bačve (<i>botte</i>), 2 karatelića i 17 <i>cavi cerchiadi</i> vina, 2 fagota voska, 1 baril zelenih maslina, 1 <i>cavezzo</i> i 1 <i>cavezzeto</i> bedene, 7 karatela meda, 1 rasni konj, 3,5 bala goveđih koža, 118 janječih	400 libara smokava, 265 libara bakra, 10 milijara i 100 libara vune, 301 libra težine voska

³²⁴ Osim onoga što smo naveli u tablici 13., u listopadu 1642. godine izvezeni su : jedna škrinjica (*casseta*) bakra i voska (300. dozvola) te jedan smotak bedene i rašete u više *cavezza* (312. dozvola).

		koža	
Svibanj (1643.) ³²⁵	Raša (48), duge (4), paklina (3), vosak (2), goveđe kože (2), lišće (1), platno (1), bakar (1), lijevani loj (1)	390 smotak, 1 smotuljak, 2 <i>cavezza</i> i 1 <i>cavezzetto</i> raše, 109 bremena duga, 2 karatela, 143 mjeha i 7 <i>cavi cerchiadi</i> pakline, 3 škrinje (<i>casse</i>) voska, 38 goveđih koža, 600 kvarata lišća, 7 komada platna	3 milijara pakline, 30 libara voska, 30 libara bakra, 20 libara loja

Veliki postotak dozvola u kojima se kao izvozni artikl javlja raša nije odlika samo ovih triju mjeseci u kojima je šibenski izvoz postizao najbolje rezultate. Raša je u svakom mjesecu bila artikl zastupljen u najviše dozvola, izuzev siječnja 1643. kad su to bile goveđe kože te travnja iste godine kada uopće nije zabilježen njezin izvoz. Zbog toga ne čudi podatak da je od 517 valjanih dozvola izdanih između siječnja 1642. i kolovoza 1643. godine, njih 318 sadržavalo rašu, bilo kao jedini artikl, bilo kao artikl koji se izvezio zajedno s drugima (bedenom, voskom i tako dalje). Kako je i navedeno u tablici 9., sveukupno je izvezeno čak 1247 smotaka, 6 smotuljaka, 8 *cavezza* i 4 *cavezzeta* te 4783 lakta raše. Iako ne možemo reći da tako velika važnost raše u šibenskom izvozu nema uporišta u literaturi, ipak pomalo iznenađuje podatak da se radi o artiklu koji se izvezio u 61,5% svih šibenskih dozvola 1642. – 1643. godine! Potrebno je prisjetiti se izvješća šibenskoga kneza Zuanne Cicogne iz 1627. godine kojeg Novak spominje u kontekstu trgovine Šibenika s osmanskim podanicima.

³²⁵ U svibnju 1643. godine izvezeno je i 38 lakata *rassette* i 20 lakata bedene, sve u jednom smotuljku u više *cavezza* (471. dozvola).

„Onaj narod (Šibenčani, op. a.) živi najviše od trgovine vunanim tkaninama i rašama, koje proizvodi u velikoj količini, jer su njihovi proizvodi vina i ulja vrlo mali, a žita se ne skupi toliko da dostaje za dva mjeseca godišnje“.³²⁶

Valja se vratiti i na spomenuto Giustinianovo izvješće iz 1553. godine u kojem, među artiklima koje Morlaci kupuju u Šibeniku, navodi čohu.³²⁷ Na temelju ovih izvješća s oprezom možemo govoriti o dugoročnom interesu koji je za vunanim suknima šibenske proizvodnje vladao na osmanskome tržištu, a podatak da je 61,5% šibenskih izvoznih dozvola 1642. – 1643. godine uključivalo rašu sugerira da su ti artikli bili zanimljivi i na onom venecijanskom.

O važnosti njihove proizvodnje zasigurno nešto govori i to da su, nakon obrtnika koji su bili vezani uz obradu kože, najzastupljeniji među šibenskim obrtnicima bili upravo krojači (17,7%), premda začuđuje malen broj tkalaca kojih je bilo samo dvoje (0,8%).³²⁸ Proizvodnju potvrđuju i mnoge naše dozvole koje, uz zapis o količini ili duljini izvezene raše, često sadržavaju i termin *fatta (in questa citta)*, katkad proširen oblikom *fatta e maneggiata*, a čak i *fatta, maneggiata e rimaneggiata in questa citta*.³²⁹ Dakle, riječ je o raši proizvedenoj u „ovom gradu“, odnosno Šibeniku.³³⁰ Međutim, nije jasno na što se točno odnose riječi *fatta, maneggiata e rimaneggiata* koje bismo mogli prevesti kao „napravljena, obrađena i

³²⁶ G. Novak, 1976, str. 267.

³²⁷ G. Novak, 1976, str. 266. Čoha je čvrsta i glatka valjana vunena tkanina. Navodno je nepromočiva pa se koristila za vojničku odjeću. U hrvatskim narodnim nošnjama korištena je za izradu hlača, prsluka ogrtača, kapa te ukrasnih poruba i kitica (Proleksis enciklopedija, Čoha, 15. 07. 2020.).

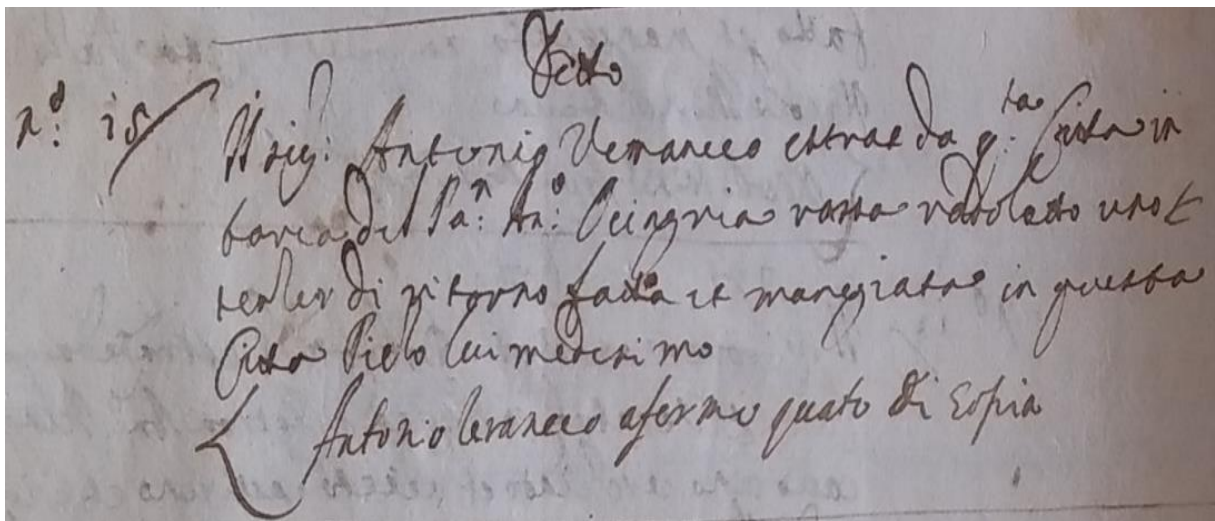
³²⁸ Primijetili smo da i neki drugi artikli koji se izvoze tijekom čitave godine, odnosno govede kože, duge (daske za izradu bačvi), bakar, vosak i vino korespondiraju s najzastupljenijim šibenskim obrtima toga doba. Osim krojača (17,7%), tu su obrtnici vezani uz obradu kože (43,6%), bačvari (11,7%) i kovači (5,6%) (K. Juran, 2018, str. 272-273).

³²⁹ U mnogo manjem broju dozvola primijetili smo i oblike *fatta fabricata*, potom *fabricata et remaneggiata* te *fatta, fabricata et remaneggiata*.

³³⁰ Ako je veliki dio izvezene raše doista proizveden u Šibeniku, postavlja se pitanje odakle sirovina, odnosno vuna za toliku količinu proizvoda? Teško da je dolazila sa šibenskoga distrikta budući da je stočarska djelatnost u dalmatinskom priobalju tijekom prve polovice 17. stoljeća, zbog razloga koje smo ranije dotakli, bila svedena na minimum. Prije će biti da je dolazila s osmanskoga teritorija gdje je bilo pašnjaka u izobilju.

prerađena“ (u ovome gradu). Radi se vjerojatno o različitim fazama prerade vune i vunenoga sukna, odnosno dobivanja raše. Već smo spomenuli da se vuna odnosila u suknare na Skradinskom buku, gdje se prvo prala sapunom, a kasnije valjala u stupama da bi se dobila raša.³³¹ Možda se ti termini odnose na neku od faza toga procesa ili pak na grebenanje, pređenje i prepredanje.³³²

Slika 4. Izvozna dozvola broj 15 (preuzeto iz DAZD, OŠ, kut. 70, sv. 1.3.5.)

Još nešto što smo često znali pronaći uz zapis o izvezenoj raši je i sintagma *per tenzer di ritorno*, kao što se vidi na slici 4. Tu bismo sintagmu u kontekstu dozvole pod rednim brojem 15 mogli prevesti ovako: *signor Antonio Urmaneo* na brodu paruna Antonija Očingrije izvozi u Veneciju jedan smotuljak raše (napravljene i obrađene u ovom gradu) „za obojati i vratiti“. Dakle, smotuljak raše nosi se na bojanje u Veneciju pa se onda vraća (vjerojatno vlasniku). Broj dozvola u kojima se javlja ovakva praksa nije zanemariv. Od spomenutih 318 dozvola u kojima je raša izvozni artikl, pronašli smo je u 120 dozvola. S obzirom da nije riječ o klasičnom izvozu nego o prijevozu artikla zbog usluge bojanja, postavlja se pitanje treba li

³³¹ Š. Perićić, 2016, str. 97, 103.

³³² Ove faze u preradi vune Perić spominje kada piše da je inventar gotovo svake šibenske kuće u ranome novom vijeku sadržavao tkalački stan (krosne) ili barem kolovrat (muliner) s priborom (J. Perić, 1955, str. 256).

ove dozvole promatrati drukčije od ostalih? Ipak, to nije do kraja moguće jer se unutar iste dozvole ponekad zna naići, kako na rašu koja ide na bojanje pa se vraća, tako i na rašu namijenjenu klasičnom izvozu.³³³ Slična je stvar i s količinom, odnosno ambalažom, jer je ponekad nemoguće utvrditi koliko je raše točno namijenjeno bojanju, a koliko klasičnom izvozu.³³⁴ Međutim, ako znamo da je u Šibeniku tijekom 15. stoljeća postojao bojadisarski obrt kojega su, kao komunalni monopol, u zakup uzimali pojedinci,³³⁵ postavlja se pitanje što se na tom planu događalo dva stoljeća kasnije i zašto su se tkanine³³⁶ prebacivale u Veneciju da bi bile obojane? Peričić kaže da je mletačka vlast zbog očuvanja vlastitih interesa 1599. godine zabranila bojadisarski obrt u cijeloj Dalmaciji, no odmah nakon dodaje da je unatoč tome sljedeće godine u Šibeniku ipak djelovao jedan bojadisar.³³⁷ Jednoga pripadnika te struke pronašli smo i na popisu šibenskih obrtnika 1620. – 1630. godine kojeg donosi Juran.³³⁸ Osim toga, i sami smo u dozvolama primijetili velike količine već obojane raše uglavnom namijenjene klasičnom izvozu.³³⁹ Dakle, ako se čini da zabrana vlasti koju Peričić spominje nije zaživjela, vraćamo se ponovno pitanju zašto se raša nosila na bojanje? Možda je bilo riječ o modnom trendu, odnosno željama i potrebama³⁴⁰ potrošača koji su u radionicama

³³³ U 282. dozvoli izvoze se tri smotka pepeljaste raše u koje je uključeno pola smotka bijele raše „za obojati i vratiti“.

³³⁴ U 272. dozvoli izvoze se tri smotka raše u kojima su neki *cavezzi* „za obojati i vratiti“, iz čega vidimo da je vrlo teško točno utvrditi koliko je raše išlo „za obojati i vratiti“. Unatoč tome, Traljić iznosi broj od 179 smotaka i 300 lakata, iz čega proizlazi da je tek manja količina izvezene raše išla na bojanje (S. Traljić, 1975, str. 572). Taj broj lakata odgovara duljini od 181,9 metara.

³³⁵ J. Kolanović, 1979, str. 276.

³³⁶ „Za obojati i vratiti“ nije slana samo raša, nego i bedena (sve dozvole u kojima se spominje izuzev 307.) te rašeta (obe dozvole u kojima se spominje). Zanimljive su i 434. te 487. dozvola u kojima piše da se u Veneciju izvozi platno te stari bakar *per cambiar di ritorno* (za zamijeniti i vratiti).

³³⁷ Š. Peričić, 2016, str. 96.

³³⁸ K. Juran, 2018, str. 282.

³³⁹ Podsjećamo da, iako u većini dozvola koje smo analizirali piše „samo“ raša, ponekad se javlja i dodatni opis, primjerice *bianca* (bijela), *berettina* (pepeljasta), *negra* (crna) te *sarza*.

³⁴⁰ U 201. dozvoli Kristofor da Cipro izvozi 50 lakata bijele raše u jednom *cavezzu* „za obojati i vratiti“, a u nastavku još piše „za korištenje u vlastitoj kući“ (*per uso di casa propria*). Slično je i u 471. dozvoli u kojoj

venecijanskih bojadisara vjerojatno mogli dobiti atraktivniji proizvod nego kod njihovog kolege u Šibeniku.

Raša, bedena i rašeta nisu jedini artikli koji su u većini slučajeva prilikom izvoza imali oznaku *fatta (et maneggiata...)*, tj. da su proizvedeni (i obrađeni) u ovom gradu. Gotovo sve dozvole u kojima su izvezeni vuna,³⁴¹ vosak te goveđe kože, kao i 154. u kojoj se izvoze ovčje i kozje kože, sadržavaju identičnu oznaku. Jedna od dozvola u kojima se izvozila vuna možda nam daje odgovor na pitanje odakle u Šibeniku i njegovom distriktu, tada s maksimalno suženim potencijalom za stočarstvo, količina vune potrebna za proizvodnju svog tog sukna. Riječ je o 308. dozvoli u kojoj Lovre Tetta izvozi 10 milijara nečiste vune (*lana susida*) u rinfuzi, a piše da je dopremljena iz turskih krajeva te je prošla potrebne zdravstvene provjere (*Tratta dal Paese Turchesco con li debiti requisiti della Sanita*). Nakon toga javlja se klasična oznaka *maneggiata e rimaneggiata in questa Citta*. Dakle, vuna očigledno potječe iz Osmanskoga Carstva kako smo i pretpostavljali, a nakon što je prošla zdravstvenu provjeru, mogla se „obraditi i preraditi“ u Šibeniku. Postavlja se pak pitanje kakvu je to obradu i preradu mogla proći ako piše da je riječ o nečistoj vuni? Ipak, ova dozvola je vrijedna jer jedina izravno potvrđuje da je vuna u grad stizala s osmanskoga teritorija. Još je samo jedan izvozni artikl u šibenskim dozvolama bio zabilježen na ovakav način. Riječ je o goveđim kožama (*pelle bovine*), kojih 415 komada u 393. dozvoli ponovno izvozi Lovre Tetta. Formulacija o dopremanju koža koje su prošle potrebne zdravstvene provjere identična je kao i u 308. dozvoli, a piše i da su kože *maneggiate e rimaneggiate in questa Citta*, odnosno

Bernardo Scozzi izvozi 38 lakata rašete i 20 lakata bedene, sve u jednom smotuljku u više *cavezza* „za obojati i vratiti“, a u nastavku piše „za korištenje u kući“ (*per uso di casa*).

³⁴¹ Od 13 dozvola u kojima se vuna izvozila, samo u 195. nema oznake koja označava da je proizvedena ili obrađena („u ovome gradu“). U svim ostalima ona je upisana na isti način kao i kod raše (*fatta* ili *maneggiata*), izuzev 182. dozvole u kojoj stoji *lavata e maneggiata e rimaneggiata in questa citta* (oprana, obrađena i prepravljena).

obrađene i prerađene u Šibeniku.³⁴² Na kraju dozvole piše da je Lovre platio dužnu daću (*pagato il dovuto dacio*), no ne i u kolikom iznosu.³⁴³

Unatoč svim nedoumicama, ovakve dozvole su vrijedne jer potvrđuju koji su artikli (vuna i goveđe kože) s osmanskoga teritorija stizali u Šibenik. Imajući to u vidu te uvažavajući radove drugih autora,³⁴⁴ mogli bismo pokušati podijeliti izvozne artikle iz šibenskih dozvola u dvije skupine. U prvu spadaju oni koji imaju posredničko obilježje, dakle koji su kao tranzitna roba preko Šibenika išli u Veneciju, no proizvedeni su na drugom teritoriju. U drugu skupinu spadaju oni koji su proizvedeni na području šibenskoga distrikta. Oslanjajući se na slične pretpostavke koje su iznosili Kolanović i Raukar,³⁴⁵ u prvu skupinu vjerojatno bismo mogli svrstati artikle iz skupine „Stoka i stočarski proizvodi“ (tablica 8.), platno, vunu, med, vosak, bakar, željezo, a možda i duge. Čini se da bi u drugu skupinu mogli svrstati artikle iz skupine „Poljoprivredni proizvodi“ (tablica 7.), rašu, bedenu i rašetu. Malo je teže spekulirati o podrijetlu artikala kao što su svijeće lojanice koje su mogle biti proizvedene, kako u šibenskim, tako i u radionicama drugih gradova. Isto vrijedi za paklinu, čija su nalazišta postojala na šibenskom teritoriju, ali i u neposrednom osmanskome zaleđu.³⁴⁶ Međutim, kod ovakvih pretpostavki trebamo biti vrlo oprezni jer bez jasne oznake podrijetla, nikad ne možemo posve biti sigurni kakvog je obilježja pojedini artikl, tranzitnoga ili izvornog

³⁴² To bi se moglo odnositi na neku od faza u preradi kože (možda na štavljenje), premda Fabijanec kaže da su kože označavane kao *pelle* bile sirove, a one kao *cuio* štavljene (S. F. Fabijanec, 2015, str. 80).

³⁴³ Zapis o plaćanju daće na kraju dozvole javlja se u samo još dvije dozvole. Prva je ona pod brojem 380 u kojoj Silbljanin parun Lorenzo di Antonio izvozi 13 bala goveđih koža te plaća uobičajenu daću (*pagato il solito datio*). Druga je ona pod brojem 481 u kojoj parun Lissandro Mandalena izvozi 50 bremena duga te 3 milijara pakline u tri bačvice, gdje na kraju piše da plaća dužnu daću (*pagati li dovuti dacij*).

³⁴⁴ K. Juran, 2015, str. 163-176.; G. Novak, 1976, str. 266.

³⁴⁵ J. Kolanović, 1979, str. 122.; T. Raukar, 2000, str. 68-72.

³⁴⁶ Ladić kaže da je na lokalitetu Paklina (danas Paklena) preko puta Grada, a u blizini kanala sv. Ante, bilo izvorište pakline (bitumena), važnoga šibenskog izvoznog proizvoda tijekom 15. i 16. stoljeća (Z. Ladić, 2018, str. 159, 168). Ne spominje ništa o eksploataciji u 17. stoljeću, no Šebečić navodi da se, tijekom osmanske uprave, paklinom mnogo trgovalo u Skradinu te da je iz Prukljana kopana tvrda smola. Od 1628. godine paklina se eksploatirala i u Vinišću kod Trogira (B. Šebečić, 1996, str. 135-136).

(šibenskog). Tako šibenske dozvole pokazuju da čak i kod izvoza vina, koje se u ovakvim situacijama inače uvijek svrstava u artikle koji su nedvojbeno dolazili iz domaće proizvodnje, valja biti oprezan zbog toga što je ono u jednoj prilici došlo s osmanskog teritorija. Riječ je o 74. dozvoli u kojoj oda-baša *Mehemed Sile(cich)* izvozi devet *cavi cerchiadi* vina, uz koje piše da ga je doveo iz Skradina (*estrado da Scradona*)! Kako onda možemo biti sigurni odakle je ulje (jedna posuda, odnosno *arnaso* od 1,5 barila) koje *Mehemed* izvozi u 71. dozvoli, a uz koje ne stoji nikakva oznaka porijekla?³⁴⁷

Prije nego prijedemo na usporedbu vrste i količine izvezenih artikala iz „naših“ dozvola s onima koje su obradili druge autori, osvrnut ćemo se na analizu artikala obzirom na njihove pripadajuće izvoznike. Najveći naglasak stavit ćemo na one artikle koji su bili prisutni u najvećem broju dozvola i koji su se iz šibenske luke izvozili tijekom čitave godine, ali i na one koji se javljaju u nešto manjem broju dozvola te su izvoženi uglavnom sezonski. Podsjećamo da u prvu skupinu spadaju raša, vino, vosak, duge, bakar i goveđe kože, a u drugu ulje, smokve, vinski ocat, vuna i paklina. Prilikom analize, posebnu pažnju posvetit ćemo onim izvoznicima za koje smo u tablici 6. utvrdili da su ostvarili najveći broj izdanih dozvola. Pokazat ćemo koje su artikle najviše izvozili te s kojim su parunima surađivali. Osim toga, vidjet ćemo koliko njihov veliki udio u šibenskom izvozu, utemeljen samo na broju izdanih dozvola, odgovara onome vezanom uz količine artikala koje su izvezli.

Započet ćemo s rašom kao najizvezenijim šibenskim artiklom 1642. – 1643. godine. Trgovac koji je izvezao najviše smotaka raše je Lovre Tetta, njih 185, što iznosi čak 14,8% od svih izvezenih smotaka! Od toga, samo tri smotka nisu imala oznaku koja poručuje da je raša proizvedena „u ovome gradu“, a samo ih je pet išlo „za obojati i vratiti“. Dakle, većina smotaka bila je namijenjena klasičnom izvozu, kao što je to slučaj i s 113 smotaka koje izvozi Pavao Zotić. Uz ove, on je namijenio još 14 „za obojati i vratiti“. Njega slijedi Zuanne

³⁴⁷ Da je skradinsko vino stizalo u Šibenik, odakle se izvozilo u Veneciju, potvrđuje i slučaj iz 1644. godine kad je 138.5 barila ukrcano na brod paruna Ivana Čaćića (K. Juran, 2015, str. 168).

Vergici koji 108 smotaka šalje u klasičan izvoz, a četiri „za obojati i vratiti“. Velika je razlika između njih i Anastazija Stasinija s 55 izvezenih smotaka te Pasina Donzellija s 54 izvezena smotka. Slijedi Julije Crivellari s 35 smotaka raše, dok ostali iz skupine od 11 izvoznika zastupljenih u najvećem broju dozvola izvoze manje količine. Među trgovcima koje smo nabrojali, primijetili smo da su se isključivo za izvoz raše specijalizirali Pavao Zotić i Anastazije Stazini. Oni u svim dozvolama u kojima se spominju izvoze samo rašu. Pogledamo li još izvan skupine od 11 izvoznika koji se javljaju u najvećem broju dozvola, primijetit ćemo Alviža Facendu,³⁴⁸ najvećega šibenskog izvoznika raše nakon Lovre Tette. Facenda je u sedam dozvola izvezao 124 smotaka raše. Valja još spomenuti Ivana (*Zuannu*) Buronju koji u isto toliko dozvola izvozi 55 smotaka. Uz najveći dio raše koju su ovi trgovci izvezli bila je zabilježena oznaka o šibenskom porijeklu (*fatta...*), a tek su manji broj smotaka poslali „za obojati i vratiti“. Svima su rašu prevezli mahom domaći paruni.

Pogledamo li ostale artikle koji su se izvozili tijekom cijele godine, vidjet ćemo da je Lovre Tetta bio među najvećim šibenskim izvoznicima vina. Sam je izvezao devet (1 800 l), a zajedno s bratom Franom Antunom još 14 *cavi cerchiadi* (2 800 l). Nadalje, Lovre je vjerojatno i najveći izvoznik goveđih koža, obzirom da je izvezao 523 komada.³⁴⁹ Što se tiče voska, primijetili smo da se ističu dvojica izvoznika. Riječ je o Marku Benoviću (*Marco Benovich*), koji je izvezao fagot, škrinjicu i vosak težine 301 libru (109,6 kg), te Vicenza Zambona,³⁵⁰ koji je izvezao vosak težine 419 libara (152,5 kg). Zbog nepoznavanja točne zapremnine navedenih ambalaža, nismo mogli ustanoviti tko je od njih izvezao više voska.

³⁴⁸ Juran spominje Alviža Facendu kao trgovca porijeklom iz Bergama i vlasnika dviju „butiga“ nasuprot Samostanu sv. Spasa. U Šibenik se doselio krajem 16. stoljeća, a 1610. godine primljen je među šibenske građane (K. Juran, 2018, str. 270, 276, 290).

³⁴⁹ To ne možemo tvrditi sa sigurnošću budući da ne znamo koliko je točno težilo 60 svežnjeva goveđih koža koje u 426. dozvoli izvozi *misser* Vincenzo Mechiavich, tako da ih ne možemo usporediti s težinom koža koje izvozi Lovre.

³⁵⁰ Riječ je o obitelji porijeklom iz Bergama. Juran spominje Vicenca kao jednog od sinova Andrije Zambona, šibenskoga trgovca i vlasnika dućana (K. Juran, 2018, str. 268, 278).

Osim u izvozu raše, Zuanne Vergici isticao se u izvozu bakra s ukupno izvezenih 248 libara težine (142,4 kg). Za razliku od njega, majstor Nassi Imben da Venetia izvezao je tek jedan smotak raše, no zato se specijalizirao za trgovinu dugama. Ukupno je izvezao 164 bremena i 15 konja duga. Zanimljivo, slijedi ga parun Grgur Klučić s izvezenih 99 bremena duga. Dugama su trgovali i članovi obitelji Crivellari. Julije i Ivan zajedno su izvezli 88 bremena, a Narcis³⁵¹ još 39. Svi izvoznici koje smo spomenuli prijevoz artikala povjerili su uglavnom domaćim parunima.

Među izvoznicima artikala koji su se iz Šibenika izvozili sezonski, ponovno se ističe Lovre Tetta. Od izvezenih dvije vreće te 20 milijara i 437 libara težine vune, Lovre je izvezao dvije vreće i 11,5 milijara (6 601 kg), dakle više od pola ukupne izvezene težine! Lovre je bio i najveći šibenski izvoznik pakline s izvezenih devet milijara (5 166 kg), sedam *cavi cerchiadi*, 13 karatela, četiri karatelića, 313 mjehova (u rinfuzi), tri bačve, tri bačvice i sedam bremena, a nakon njega dolazi parun Domenico Maddalena koji je izvezao paklinu težine osam milijara i 600 libara (4 936,4 kg). Najveći izvoznik octa bio je monsijor Francesco Orsin koji je izvezao 10 *cavi cerchiadi* (2 000 l), a najveći izvoznik smokava, čini se, parun Tomio Scarpa koji je na vlastitoj barci izvezao smokve teške 10 milijara, tj. 5 740 kg. Što se tiče ulja, izgleda da je najveći pojedinačni izvoznik opet bio Zuanne Vergici čiji zastupnik (*messò*) u 43. dozvoli izvozi milijar ulja (649,6 l = 591,6 kg), zajedno s tri barila maslina (193,2 l). Primijetili smo da su se neki izvoznici specijalizirali za artikle koji se nisu tako često izvozili. Primjerice, lišće je jedini izvezio parun Mattio de Zuanne iz Silbe (u dvije dozvole sveukupno 1 100 kvarata), dok je Lovre Tetta jedini izvezio svijeće lojanice (u dvije dozvole sveukupno 17 škrinja). Vrijedi zabilježiti da u ovoj analizi, od izvoznika koje smo naveli u tablici 6., nismo naišli na Christoffora Armanija i Lovru Pozzinija. Riječ je o

³⁵¹ Spominje se 1621. i 1623. godine kao vlasnik dućana kod fontika (K. Juran, 2016, str. 187.; K. Juran, 2018, str. 276).

izvoznicima koji se nisu specijalizirali, već su izvozili raznovrsne artikle, uglavnom u manjim količinama.

Zadržavajući fokus na izvoznicima, možemo ih, obzirom na artikle koje su izvozili, analizirati prema različitim osnovama. Počevši s geografskom, usmjerit ćemo se na izvoznike iz Chioggie. Riječ je o Domenicu Maddaleni, Alessandru Madalini i Gaspi Menaru, koji se kao izvoznici javljaju u 13 dozvola. Već smo ih spominjali kao parune koji su na svojim brodovima katkad prevozili i artikle šibenskih izvoznika. Kada su izvozili sami za sebe, Chiogganci su iz Šibenika najviše izvozili paklinu, ukupne težine 15 milijara i 600 libara, tj. 8 954,4 kg.³⁵² Izvezli su i veće količine duga (106 bremena) te nešto raše (šest rodula i 439 lakata). Osvrnut ćemo se i na podanike Osmanskoga Carstva. Već smo spomenuli da je oda-baša *Mehemed Sile(cich)* u dvije dozvole izvezio ulje (1,5 baril = 96,6 l) i vino (9 *cavi cerchiadi* = 1 800 l). Kao izvoznik ulja (2 *cavi cerchiadi*) javlja se i Mihovil Radmanović iz Skradina. Njega smo spominjali u kontekstu možebitnoga kršćanskog identiteta, kao i Marka Galiotovića koji izvozi smokve težine 400 libara (229,6 kg), dva smotka raše duljine 200 lakata (121,3 m) i stari bakar težine 48 libara (27,6 kg). Bakar su još izvozili *signor Hnasuf Hoza* (110 libara u rinfuzi = 63,1 kg), *Alia Babahalilovich* (38 libara = 21,8 kg) koji izvozi i dva rodula raše, te *Acmat Resepouich* (40 libara = 23 kg), koji izvozi i rašu duljine 60 lakata (36,4 m). Ostali su, uz iznimku Čule (*Zulle*) iz Skradina koji izvozi fagot voska, izvozili samo rašu. Riječ je uglavnom o manjim količinama, a treba napomenuti da je sva raša osmanskih podanika, izuzev Galiotovićevih 200 i *Resepouichevih* 60 lakata, išla „za obojati i vratiti“. Sve izvezene artikle u Veneciju su im prevezli domaći paruni.

Kako smo i najavili u potpoglavlju o izvoznicima, određenu pažnju posvetit ćemo artiklima koje su izvozili svećenici. Uglavnom se radi o manjim količinama raše (jedan do

³⁵² Za paklinu su bili zainteresirani i izvoznici iz Kotora. U 191. dozvoli parun Vincenzo Zefra iz Kotora na vlastitom brodu izvozi dva *cavi cerchiadi* i 70 mjehova, a u 498. dozvoli parun Mattio de Vincenzo iz Kotora izvozi 630 libara pakline u osam mjehova, također na vlastitom brodu.

dva smotka) od kojih neke idu „za obojati i vratiti“. Zuanne Suttina preko zastupnika (*messò*) izvozi 277 barileta smokava, Bartol Lissizarich jedan *cavi cerchiadi octa*, a poglavar franjevačkoga samostana nepoznatoga imena 20 bremena duga. Po izvezenoj količini ističu se monsijor Francesco Orsin, koji na brodu kojim zapovijeda Petar Dujmović izvozi 10 *cavi cerchiadi octa* (2 000 l), te biskup Alvise Marcello, koji na brodu kojim zapovijeda Grgur Klučić izvozi 17 *cavi cerchiadi vina* (3 400 l). Uz ogradu obzirom na to da volumen od 200 l kojeg navodno ima posuda *cavo cerchiado*, a do kojeg je došla Fabijanec proučavajući posude za izvoz vina korištene u splitskom izvozu u 16. stoljeću,³⁵³ nije morala posve odgovarati volumenu istoimene posude u šibenskom izvozu sredinom 17. stoljeća, čini se da je Francesco Orsin ostvario najveći pojedinačni izvoz vinskoga octa, a Alvise Marcello najveći pojedinačni izvoz vina. S obzirom da je riječ o nešto većim količinama, možda je potrebno grožđe došlo iz vinograda koji su pripadali Šibenskoj biskupiji, a ne iz njihova patrimonija. Što se šibenskih bratovština tiče, primijetili smo da sve izvoze rašu. Gospi od Karmela i sv. Ivanu to je jedini artikl, dok su suci (*giudici*) sv. Barbare i sv. Duha u ime svojih bratovština izvezli još i vosak. Opunomoćenici (*procuratori*) šibenske katedrale također su izvezli vosak. U svim slučajevima riječ je o manjim količinama (po jedan rodul ili *cavezzo* raše, jedan do dva fagota voska) namijenjenim klasičnom izvozu, a primijetili smo da su svi koristili usluge domaćih paruna. Manje količine raše izvezle su i jedine dvije žene, Margarita (jedan smotak) i Ivanka (pet *cavezza*) Mišić. Svoju rašu Margarita šalje „za obojati i vratiti“, a izvozi još i 3,5 bremena duga. Ovdje ćemo spomenuti i redovnice Samostana sv. Spasa koje u 488. dozvoli izvoze tri smotka raše.

Pri kraju potpoglavlja, pokušat ćemo usporediti vrste i količine izvezenih artikala iz „naših“ dozvola s onima koje su obrađivali drugi autori. Usporedbu ćemo započeti s artiklima iz šibenskih izvoznih dozvola 1441. – 1443. godine koje je analizirao Kolanović, a potom

³⁵³ S. F. Fabijanec, 2002, str. 491, 717, 720.

nastaviti s artiklima iz šibenskih izvoznih dozvola 1576. – 1577. godine koje je analizirao Barić. Premda te dozvole, kao i one „naše“, obuhvaćaju tek kratak vremenski period, ipak nam omogućuju da utvrdimo sličnosti i razlike među izvezenim artiklima tijekom triju različitih povijesnih konteksta te pokušamo razumjeti kako su na šibensku pomorsku trgovinu djelovali makropovijesni fenomeni kao što su osmanska osvajanja, sužavanje teritorija i smanjenje agrarno-proizvodnih potencijala.

Sveščić s šibenskim izvoznim dozvolama kojeg je analizirao Josip Kolanović vođen je od rujna 1441. do rujna 1443. godine. Riječ je o razdoblju u kojem je kasnosrednjovjekovni šibenski distrikt imao najveći teritorijalni opseg, prostirući se na sjever do Žitnića.³⁵⁴ Ozbiljnija osmanska opasnost još nije bila na obzoru, a ona od moćnoga ugarsko-hrvatskog velikaša Ivaniša Nelipića nedavno je okončana.³⁵⁵ Prilikom čitanja Kolanovićeve analize, prvo što primjećujemo je neočekivano veliki broj različitih izvoznih artikala, njih čak 65.³⁵⁶ Premda su dozvole koje je Kolanović analizirao vođene u dužem razdoblju, ipak nas je iznenadio toliki broj koji značajno premašuje onaj iz „naših“ dozvola (33). Čak i kad bismo zanemarili različite vrste izvezenih žitarica i riba koje se nisu bilježile u „našem“ sveščiću, šibenske izvozne dozvole 1441. – 1443. godine i dalje imaju oko 50 različitih izvoznih artikala. Neki od njih koji se 200 godina kasnije više ne pojavljuju su: bajame, naranče, luk, vrbovnik, krzna, brodski pokrivači, konjske potkove, čavli, noževi, šećer i tako dalje.³⁵⁷ Objašnjenje se vjerojatno može pronaći u tome što je sveščić s dozvolama iz 1642. – 1643. godine vođen samo za izvoz artikala koji su išli u Veneciju, dok je onaj iz 1441. – 1443.

³⁵⁴ Prije osmanskih osvajanja, šibenski distrikt bio je oko 30 milja dugačak i 25 milja širok (Š. Peričić, 2016, str. 40).

³⁵⁵ Nakon dva desetljeća sukoba s postrojbama kneza Ivaniša Nelipića koje su upadale na šibenski distrikt, u svibnju 1434. godine kneževi predstavnici postigli su dogovor sa Šibenčanima glede spornih teritorija te zajednički obilježili granicu (J. Kolanović, 1995, str. 17).

³⁵⁶ J. Kolanović, 1979, str. 120.

³⁵⁷ J. Kolanović, 1979, str. 119-120.

godine sadržavao dozvole koje su izdane i za druge odredišta. Na primjer, bilo je artikala koji su se isključivo ili u najvećoj mjeri izvozili u Ankonitanske Marke (stoka i riba) te Hrvatsko primorje (ulje, ocat, smokve, krzna, luk, sapun, južno voće).³⁵⁸

Započet ćemo usporedbu šibenskih izvoznih dozvola 1441. – 1443. s onima iz 1642. – 1643. godine na temelju izvezenih poljoprivrednih proizvoda. Odmah primjećujemo da je 1441. – 1443. godine izvezeno dosta poljoprivrednih proizvoda, pogotovo vina, octa, ulja i smokava. Od svih artikala, čini se da je jedino smokava izvezeno više 1642. – 1643. godine.³⁵⁹ Ostali proizvodi, odnosno vino, ocat i ulje, u znatno većim količinama izvezeni su 1441. – 1443., nego 1642. – 1643. godine. Vina je 1441. – 1443. godine izvezeno između 779 985,3 i 974 627,5 litara (ovisno računamo li da je jedan šibenski modij imao volumen od 42,92 ili 53,65 litara) kojima treba dodati još 125 boca (buzoleta) naspram 27 581,8 litara i 7 karatelića izvezenih 1642. – 1643. godine. Octa je 1441. – 1443. godine izvezeno između 61 096,6 i 76 370,8 litara (ovisno o volumenu šibenskoga modija), dok je 1642. – 1643. godine izvezeno samo 8 317,4 litre i jedan karatelić. Naposljetku, ulja je 1441. – 1443. godine izvezeno između 47 697,4 i 59 621,9 litara (ovisno o volumenu šibenskoga modija te stara za ulje koji je mogao imati volumen od 2,682 ili 3,353 litre), četiri kvarte i devet posuda (vasa) naspram 1 071,8 litara, četiri *cavi cerchiadi* i dva karatelića ulja izvezenih 1642. – 1643. godine. Uz toliku količinu izvezenoga ulja 1441. – 1443. godine, začuđuje nas izostanak

³⁵⁸ J. Kolanović, 1979, str. 130-132.

³⁵⁹ Smokava je 1441. – 1443. godine izvezeno 113 barila (7 275,8 l), 78 vreća, 22 mjeha (*udra*), 12 svežnjeva (*colli*), 1 posuda (*vegeta*) i 470,5 kvarata (9 800,5 l ako je riječ o venecijanskoj kvarti, 16 619,5 l ako je riječ o šibenskoj kvarti) naspram 161 barila (10 366,5 l), 2967 barileta, 150 riječkih barileta, 23 muljače i 400 kvarata (8 332 l ako je riječ o mletačkoj kvarti, a 14 129,2 l ako je riječ o šibenskoj kvarti) te 12 milijara i 290 libara težine (7 054,5 kg) 1642. – 1643. godine. Budući da ne znamo približne zapremnine ambalaža u kojima su se izvezile smokve, kako 1441. – 1443. (vreće, mjehovi, svežnjevi, posude), tako i 1642. – 1643. godine (barileti, riječki barileti, muljače), moramo odustati od daljnje usporedbe izvezenih volumena (J. Kolanović, 1979, str. 198).

maslina koje se niti jednom ne spominju, dok ih je 1642. – 1643. godine izvezeno 41 baril (2 639,9 l).³⁶⁰

Što se tiče stoke i stočarskih proizvoda, generalno se može primijetiti da su 1441. – 1443. izvoženi gotovo isti artikli kao i 1642. – 1643. godine. Iznimka su razna krzna (lisičja, vjeveričina i kunina) koja su se u nezanemarivim količinama izvozila 1441. – 1443. godine, a kojih nema ni u jednoj „našoj“ dozvoli. Nadalje, u dozvolama iz sredine 15. stoljeća nalazimo puno izvezenih kastrata (10 378 komada) i nešto stoke sitnoga zuba (300 komada), kojih nema u „našim“ dozvolama, što ne znači da se oni nisu izvozili.³⁶¹ Podsjećamo na dokument kojeg je ukratko analizirao Traljić, a u kojem je bilježen izvoz konja i druge stoke iz Šibenika 1642. – 1643. godine.³⁶² Tek detaljnom analizom tog dokumenta moći će se usporediti izvezena stoka 1642. – 1643. godine s količinama izvezenim u drugim razdobljima. Kad je o raznim kožama riječ, 1441. – 1443. godine izvezeno je manje govedih koža (221 komad) i koža kastrata (126 komada) u odnosu na dozvole iz 1642. i 1643. godine u kojima je izvezeno 60 svežnjeva (*collo*), 16,5 bala i 1055 komada govedih koža te 154 kože kastrata. No zato u dozvolama s početka 1440-ih godina nalazimo znatno veću količinu drugih koža, najviše janjećih (12 957 komada), ovčjih (7 106 komada) i jarećih (4 566 komada).³⁶³ Zbog toga, mogli bismo primijetiti da su među stočarskim proizvodima iz šibenskih dozvola 1642. – 1643. godine zastupljeniji oni koji se dobijaju od stoke krupnoga zuba (goveđe kože, jezici i juneće kože), dok su 200 godina ranije zastupljeniji bili oni dobiveni od stoke sitnoga zuba (janjeće, ovčje i jareće kože). Što se tiče ostalih stočarskih proizvoda, lako je ustanoviti da je puno više sira (864 506 libara i 849 komada) i loja (9 480 libara) iz Šibenika izvezeno 1441. –

³⁶⁰ J. Kolanović, 1979, str. 119.; J. Kolanović, 1994, str. 198-199.

³⁶¹ J. Kolanović, 1979, str. 119-120.

³⁶² S. Traljić, 1975, str. 567-574.

³⁶³ J. Kolanović, 1979, str. 119. U „našim“ dozvolama izvozi se samo 288 komada janjećih koža, 50 runa mlade ovce te 7 bala ovčjih i kozjih (kordovani) koža, dok se jareće kože nijednom ne spominju.

1443., nego li 200 godina kasnije.³⁶⁴ Još jedan od artikala koji su više izvoženi na početku 1440-ih nego 1640-ih godina je i paklina. U starijim dozvolama zabilježeno je ukupno 219 871 libra (126 206 kg), dok u onima koje smo mi analizirali izvezena paklina teži „samo“ 33 700 libara (19 343,8 kg).³⁶⁵ Premda smo rekli da je paklina prevožena u još osam različitih ambalaža kojima ne znamo zapremninu ni težinu (tablica 12.), ipak nam se čini da to nije moglo biti dovoljno da dosegne razinu izvoza 1441. – 1443. godine.

Prijedemo li na usporedbu artikala iz skupine „Tekstil i tekstilni artikli“, vidimo da je najveća razlika u vuni. Početkom 1440-ih godina izvezeno je samo 1 520 libara težine (872,5 kg), dok je u „našim“ dozvolama izvezeno čak 20 437 libara (11 730,8 kg) te dvije vreće vune.³⁶⁶ Ne iznenađuje nas onda mala količina raše izvezene 1441. – 1443. (18 smotaka, jedan komad, 912 lakata te 1 960 libara), zbog toga što je vune potrebne za njezinu proizvodnju očito pristizalo manje nego 1642. – 1643. godine kada je bila glavni šibenski izvozni artikl. Dalje, izgleda da je iz Šibenika 1441. – 1443. godine izvezeno više platna (1 989 lakata = 1 206,3 m), a primijetili smo i artikle poput lana, prediva te različitih pokrivača, koji u izvozu pred Kandijski rat niti jednom nisu zabilježeni. Izvezene su i 34 bale raznih boljih tkanina pa se čini da vjerojatno premašuju izvezenu duljinu bedene (55,8 m) i rašete (23 m) iz „naših“ dozvola.³⁶⁷ Što se tiče „Pčelarskih proizvoda“, mnogo je više meda izvezeno u dozvolama s početka 1440-ih godina,³⁶⁸ dok za vosak ne možemo biti tako sigurni

³⁶⁴ J. Kolanović, 1979, str. 120. Preračunato u današnje mjere, iz Šibenika je 1441. – 1443. godine izvezeno 496 226,4 kg i 849 komada sira, dok je težina izvezena loja bila 441,5 kg. To je mnogo više nego 1642. – 1643. godine kada je izvezeno samo 1 148 kg i 529 komada sira te 11,5 kg loja.

³⁶⁵ J. Kolanović, 1979, str. 119.

³⁶⁶ J. Kolanović, 1979, str. 120.

³⁶⁷ J. Kolanović, 1979, str. 120.

³⁶⁸ Iz Šibenika je 1441. – 1443. godine izvezeno 127 modija, 8 190 libara, 174 udra (mjeha), 1 karatel i 1 manja posuda (pignata) meda, dok je 1642. – 1643. godine izvezeno samo 11 karatela meda (J. Kolanović, 1979, str. 120).

jer ne znamo koliko su težile različite ambalaže u kojima je izvožen.³⁶⁹ Izvezeno željezo također ne možemo usporediti zato što su u dozvolama koje je analizirao Kolanović željezni proizvodi (lemeši, potkove i čavli) bilježeni po broju komada, dok je u „našim“ dozvolama željezo bilježeno samo po težinskoj mjeri.³⁷⁰ Zanimljivo da u dozvolama koje je analizirao Kolanović nijednom nije zabilježen izvoz bakra, jednoga od „naših“ važnijih izvoznih artikala, a ne spominje se ni izvoz duga. Zato u tim dozvolama nalazimo dosta robe za svakodnevnu uporabu, kao što su noževi, tanjuri, vrčevi i obuća, koja se niti jednom ne spominje u izvoznim dozvolama iz 1642. i 1643. godine.³⁷¹

Prije početka usporedbe s artiklima koji su se iz Šibenika izvozili 1576. – 1577. godine, moramo napomenuti da Barić u svome radu nije navodio njihove izvezene količine, nego je samo naznačio u koliko dozvola su se ti artikli izvozili. Zato ovu usporedbu nećemo vršiti prema količini izvezenih artikala nego prema njihovoj učestalosti u izvozu.³⁷² Premda nam to onemogućuje da usporedimo izvezenu količinu s onom iz drugih dozvola, barem nam daje uvid u to koji su artikli zadržali relevantnost u šibenskom izvozu. Dozvole koje je analizirao Barić obuhvaćaju razdoblje od 16. lipnja 1576. do 30. travnja 1577. godine.³⁷³ Riječ je o vremenu odmah po završetku Ciparskoga rata u kojemu je Šibenik pretrpio mnoge štete, a distrikt mu je smanjen na najmanji opseg u čitavom razdoblju mletačke uprave. Teritorij, agrarno-proizvodni potencijal te politički i ekonomski položaj jednaki su ili vrlo slični onima u kojima se nalazio Šibenik u vrijeme kada su vođene „naše“ dozvole. Ipak, pokušat ćemo vidjeti koliko se šibenski izvoz 1576. – 1577., neposredno nakon završetka ratnih zbivanja,

³⁶⁹ Voska je 1441. – 1443. godine izvezeno 5 993 libre (2 181,5 kg), 3 svežnja i 8 unči (J. Kolanović, 1979, str. 120). U dozvolama koje smo mi analizirali izvozi se 1010 (šibenskih lakih) libara i 59 (venecijanskih teških) libara, što zajedno odgovara težini od 395,5 kg, te 24 svežnja, 11 fagota, 6 škrinja i 1 škrinjica.

³⁷⁰ J. Kolanović, 1979, str. 120-121.

³⁷¹ J. Kolanović, 1979, str. 121.

³⁷² To ćemo bilježiti brojem u zagradama koje slijede nakon svakoga spomenutog artikla.

³⁷³ T. Barić, 2017, str. 23.

razlikovao od onoga 1642. – 1643. godine koji je vođen 70 godina od posljednjega ratnog sukoba između Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva. Poljoprivredni artikli koje Barić spominje su ječam (18), smokve (9), vino (7), pšenica (7) i masline (2).³⁷⁴ Iz toga proizlazi da su žitarice bile važan šibenski izvozni artikl 1576. – 1577. godine, kao što su bile i u razdoblju koje je obradio Kolanović, no u dozvolama koje smo mi analizirali uopće se ne spominju iz čega zaključujemo da su se bilježile drugdje. Ostala tri artikla mnogo su češće izvožena u „našim“ dozvolama,³⁷⁵ iako treba imati na umu da je riječ o mnogo duljem razdoblju (od siječnja 1642. do kolovoza 1643. godine). Iznenaduje što Barić ne spominje ulje, a ni ocat, važan artikl u šibenskom izvozu, kako 1441. – 1443., tako i 1642. – 1643. godine. Što se tiče stočarskih proizvoda, Barić navodi goveđe kože (17), jareće kože (13), ovčja runa (9), kože kastrata (5), kordovan, tj. fine kozje kože (1) i sireve (40).³⁷⁶ Sve artikle, izuzev jarećih koža koje spominje i Kolanović, nalazimo u šibenskim izvoznim dozvolama 1642. – 1643. godine. Međutim, oni su se rjeđe izvozili nego što je to slučaj u dozvolama koje je analizirao Barić,³⁷⁷ tako da je šteta što ne znamo njihove izvezene količine ili težine kako bismo mogli izvršiti detaljniju usporedbu. Osim tih proizvoda, iz Šibenika se 1576. – 1577. godine izvozila i stoka, najviše kljusa i kobile (28), kljusa (17), kobile (6), konji (3) i janjad (3).³⁷⁸ Tolika dominacija ekvida pomalo začuđuje, naročito ako znamo da su 1441. – 1443. godine izvezena samo četiri konja.³⁷⁹ Međutim, čini se da je važnost konja u šibenskom izvozu ipak rasla pa, premda u „našim“ dozvolama nailazimo samo na četiri konja i dvije kobile, oni nisu bili jedini koji su izvezeni 1642. i 1643. godine. Pogledamo li Traljićev rad u kojem je analiziran dokument o

³⁷⁴ T. Barić, 2017, str. 30.

³⁷⁵ Smokve se izvoze u 25, vino u 38, a masline u pet dozvola 1642. – 1643. godine.

³⁷⁶ T. Barić, 2017, str. 30.

³⁷⁷ Goveđe kože spominju se u 13, kože kastrata u jednoj, runo mlade ovce u jednoj, kozje kože (kordovani) spominju se zajedno s ovčjim kožama u jednoj, a sir se spominje u dvije dozvole 1642. – 1643. godine.

³⁷⁸ T. Barić, 2017, str. 30.

³⁷⁹U istom periodu izvezeno je i 10 378 grla kastrata, no problem je što nismo sigurni o kojoj se točno životinji radi (J. Kolanović, 1979, str. 119).

izvozu konja, vidjet ćemo da su konji pred Kandijski rat zapravo bili jedan od važnijih šibenskih izvoznih artikala. Traljić nažalost ne donosi ukupan broj izvezenih konja tijekom dviju godina, nego samo kao vodeće trgovce izdvaja Vicenza Michianicha, Franu Antuna Tettu i Antonia Mezalina, od kojih je svaki izvezao preko 70 grla. Osim njih, u izvozu je sudjelovalo barem još 40 Šibenčana, koji su uglavnom kupovali konje od osmanskih podanika.³⁸⁰ Traljić piše da su se konji većinom izvozili u južnu Italiju,³⁸¹ što se slaže s podacima iz šibenskih izvoznih dozvola 1576. – 1577. godine prema kojima je njihovo glavno izvozno odredište bio *Sottovento*.³⁸² Kako vidimo, izvoz konja nije se bilježio zajedno s ostalim artiklima 1642. – 1643. godine, a možemo pretpostaviti da je isto vrijedilo i za ribu jer nismo naišli niti na jedan slučaj u kojem se spominje, dok je iz literature poznato da se u tom razdoblju izvozila na zapadnojadransku obalu.³⁸³ Za razliku od „naših“, na ribu se često može naići u šibenskim izvoznim dozvola 1576. – 1577., ali i 1441. – 1443. godine. Barić navodi da se srdele izvoze čak 38 puta, iz čega proizlazi da su, nakon sira (40), bile najčešće izvožen šibenski artikl. Slijede ih paklina (35) i raša (30).³⁸⁴ Vidimo da je paklina bila vrlo važan izvozni artikl u svim šibenskim dozvolama te da je, u odnosu na razdoblje 1441. – 1443. godine, očito narasla važnost raše kao izvoznoga artikla, premda bi za tu tvrdnju trebali još potkrijepu u vidu količine ili duljine izvezene raše 1576. – 1577. godine.³⁸⁵ Puno rjeđe izvozila se vuna (2), a još rjeđe med (1), vosak (1) i stari bakar (1), dok se željezo uopće ne spominje. Od ostalih artikala koje nalazimo i u „našim“ dozvolama, vidimo da su se češće izvozile duge (13), a ponešto i svijeće lojanice (4).³⁸⁶ Čini se da je važnost duga, koje se u

³⁸⁰ S. Traljić, 1975, str. 570.

³⁸¹ S. Traljić, 1975, str. 569-570.

³⁸² T. Barić, 2017, str. 30-31.

³⁸³ K. Juran, 2018, str. 268-269.

³⁸⁴ T. Barić, 2017, str. 29-30.

³⁸⁵ Zanimljivo da je raša iz Šibenika 1576. – 1577. godine najčešće izvožena u Rijeku (20) i Krk (6), a rjeđe u Veneciju (1) i Dalmaciju (1) (T. Barić, 2017, str. 32).

³⁸⁶ T. Barić, 2017, str. 30.

šibenskim dozvolama 1441. – 1443. nijednom ne spominju, već 1576. – 1577. godine bila primjetna. U dozvolama 1642. – 1643. godine, duge su bile jedan od artikala koji se najčešće izvezio (38) iz Šibenika. Osim ribe i žitarica, artikli koji se 1576. – 1577. godine izvoze iz Šibenika, a nisu zabilježeni 1642. – 1643. godine su mule, mazge, ovnovi, svinje, jarčevi, svinjske kože, salama, usoljena svinjetina, svinjsko meso, goveđa srca, *capelli da fiume*, *capelli alla croata*, bijela sol i četke, a svaki je naveden samo u jednoj ili dvjema dozvolama.³⁸⁷

Uzevši u obzir sve što smo rekli o artiklima iz šibenskih izvoznih dozvola 1441. – 1443. i 1576. – 1577. godine, napraviti ćemo završnu usporedbu između njih i onih koji se spominju u „našim“ dozvolama. Istaknuli smo da je Šibenik 1441. – 1443. godine raspolagao velikim distriktom te je prolazio kroz vrijeme političkoga mira i stabilnosti. U takvim uvjetima Šibenik je mogao maksimalno iskoristiti poljoprivredni potencijal, što potvrđuje i podatak da je čak trećina obradivih površina u distriktu bila pokrivena vinogradima.³⁸⁸ Stalno smanjenje teritorija uslijed mletačko-osmanskih ratova u 16. stoljeću, dovelo je do toga da Šibenik sa svojega teritorija više nije mogao proizvesti i plasirati tolike količine vina, octa, ulja i drugih poljoprivrednih proizvoda. Naročito je teško bilo u Ciparskom ratu (1570. – 1573.) u kojemu su uništeni mnogi nasadi vinove loze, maslina i drugih tradicionalnih kultura.³⁸⁹ Vjerojatno zbog toga se poljoprivredni proizvodi u šibenskim izvoznim dozvolama 1576. – 1577. godine tako rijetko spominju: masline dva puta, vino sedam, a smokve devet puta. Mnogo češće izvožene su žitarice, naročito ječam. Premda smo već ustanovili da se udjeli, kao i raspodjela, obrtničkih zanimanja u Šibeniku nisu bitno promijenili između prve polovice 15. i prve polovice 17. stoljeća,³⁹⁰ čini se da je proizvodnja i prerada vunenoga sukna (raše) doživjela

³⁸⁷ T. Barić, 2017, str. 30.

³⁸⁸ Š. Peričić, 2016, str. 55.

³⁸⁹ Š. Peričić, 2016, str. 56-57.

³⁹⁰ K. Juran, 2018, str. 271-272.; J. Kolanović, 1995, str. 255.

velike promjene. Od artikla koji je izvožen u manjim količinama 1441. – 1443., preko četvrtoga najučestalijeg artikla u šibenskom izvozu 1576. – 1577., raša je 1642. – 1643. godine postala glavni šibenski izvozni artikl zastupljen u čak 61,5% svih izdanih dozvola. Zanimljivo je što su sličan takav put prošli i neki drugi artikli poput duga i bakra koji se u izvoznim dozvolama 1441. – 1443. godine niti jednom ne spominju, a ne spominju se ni u notarskim knjigama iz toga vremena.³⁹¹ Za razliku od njih, izgleda da je izvoz pakline kao vrlo važnoga šibenskog artikla bio konstantan. Na kraju, čini nam se da se šibenski izvoz stočarskih proizvoda početkom 1440-ih većinom oslanjao na proizvode stoke sitnoga zuba (janjeće, ovčje i jareće kože), dok je izvoz stočarskih proizvoda 200 godina kasnije bio više naslonjen na proizvode dobivene od stoke krupnoga zuba (goveđe kože, goveđi jezici, juneće kože), no ovu tezu svakako bi još trebalo provjeriti. Izvoz stoke i stočarskih proizvoda (posebno sira), uz izvoz ribe, zasjenio je izvoz poljoprivrednih proizvoda iz Šibenika 1576. – 1577. godine obzirom na broj dozvola u kojima se spominju, no izgleda da je važnost poljoprivrednih proizvoda za šibenski izvoz do 1642. – 1643. godine opet narasla, u što ipak ne možemo do kraja biti sigurni jer ne raspolažemo podacima o izvezenim količinama za 1576. – 1577. godinu.

5.8. Jamci

U gotovo nijednom konzultiranom radu koji se bavi analizom izvoznih dozvola nismo pronašli značajnije podatke o jamcima. Rijetki podaci na koje smo naišli vrlo su sažeti i općeniti, bilo da je riječ o nekim odredbama mletačke vlasti ili pak o samim pretpostavkama autora. Stoga ćemo ih ovdje najprije prikazati, a onda se usmjeriti na analizu podataka koje nam o jamcima pružaju šibenske izvozne dozvole 1642. – 1643. godine. Već smo u drugom poglavlju spomenuli epizodu iz 1414. godine kada su sindici koje je mletačka vlada poslala u

³⁹¹ J. Kolanović, 1979, str. 121.

Dalmaciju ustanovili da, pod krinkom izvoza u Veneciju, mnogi robu izvoze na druga odredišta. Zbog toga je donesena odredba da kneževi kancelari svim izvoznicima moraju izdati izvoznju dozvolu te da svaki izvoznik mora imati jamca koji će jamčiti da će ta roba biti izvezena u Veneciju.³⁹² Nabrajajući zadaće kneževih kancelara u 15. stoljeću, Pederin kaže da su dobijali jamstva brodova da će se deklarirani teret doista isporučiti u navedeno odredište, no zbog snalažljivosti krijumčara to nije uvijek bilo tako.³⁹³ Međutim, pitanje je koliko su u ondašnjim izvoznim dozvolama dalmatinskih komuna ozbiljno i sustavno bilježena jamstva prilikom izvoza svakoga artikla. Primjerice, u analizi šibenskoga izvoza 1441. – 1443. godine Kolanović kaže da se jamac ne javlja u svim, već samo u pojedinim dozvolama. Riječ je o onima u kojima su izvoženi artikli (na primjer žitarice) koji se inače nisu smjeli izvoziti pa je netko morao jamčiti da će uistinu završiti na navedenom odredištu.³⁹⁴ Već smo rekli da je u takvim situacijama često dolazilo do krijumčarenja, no kad bi ono eskaliralo do neke veće mjere obično bi došlo do reakcija središnje vlasti, uslijed kojih su artikulirani zahtjevi za uključenjem instituta jamstva u sve dozvole.³⁹⁵ No, o ostvarenju tih zahtjeva nemamo potvrda u analiziranim primjercima izvoznih dozvola iz 15. i 16. stoljeća. Znamo još samo da se u trogirskim dozvolama 1576. – 1577. godine jamac javlja u pojedinim slučajevima i to većinom prilikom izvoza srdela, zbog čega Barić kaže da bi se moglo pretpostaviti da je taj artikl imao stratešku i trgovačku vrijednost.³⁹⁶ Ti skromni podaci predstavljaju sve što smo o

³⁹² J. Kolanović, 1979, str. 97.

³⁹³ I. Pederin, 1990, str. 27-28.

³⁹⁴ J. Kolanović, 1979, str. 105.

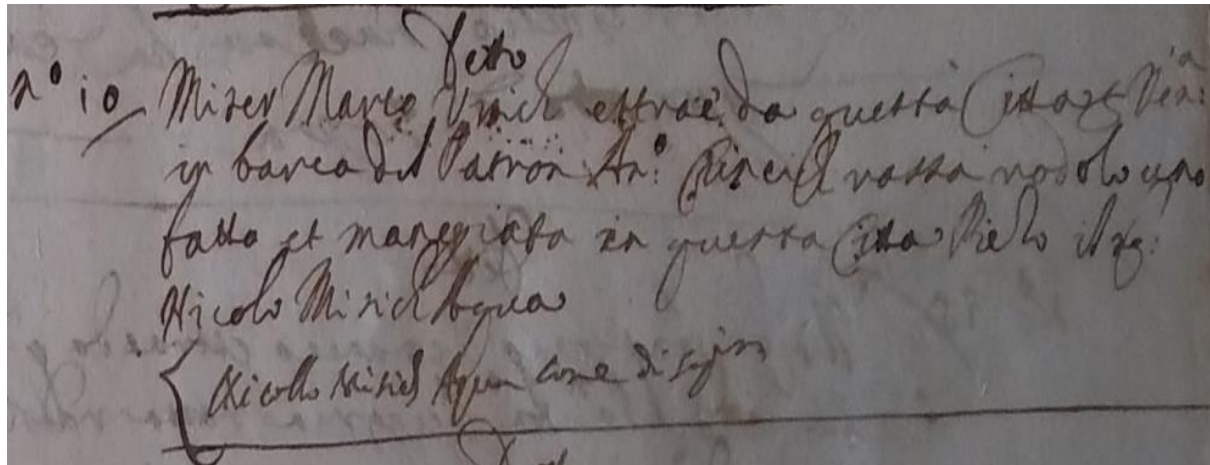
³⁹⁵ Pederin piše da su Mlečani početkom 1450-ih godina bezuspješno pokušavali spriječiti krijumčarenje iz Dalmacije u Apuliju te iz Italije u Bosnu, zbog čega je dužd zahtijevao da sve *bullette* (dozvole) sadrže u sebi jamstvo da će se roba uistinu i dovesti u Veneciju (I. Pederin, 1990, str. 125).

³⁹⁶ T. Barić, 2017, str. 20, 58.

ulozi jamaca u izvoznim dozvolama uspjeti doznati iz konzultirane literature,³⁹⁷ tako da ćemo se sad usredotočiti na podatke iz šibenskih izvoznih dozvola 1642. – 1643. godine.

Prvo što možemo primijetiti je da svaka od njih ima jamca. Dakle, u šibenskim izvoznim dozvolama 1642. – 1643. godine jamac se ne upisuje samo u slučajevima kad se izvoze posebni artikli poput žita ili srdele, već je jamac sastavni dio svake dozvole, bez kojeg se ona očito nije mogla ni izdati. Međutim, sličnost sa šibenskim dozvolama 1441. – 1443. godine je što i ovdje upis o jamcu dolazi uvijek na kraju izvozne dozvole, tek nakon podataka o datumu, izvozniku, odredištu, parunu te vrsti i količini izvezene robe. Prije samoga imena osobe koja se nalazi u ulozi jamca najčešće pronalazimo riječi *piezo il signor* ili *pieggio il signor te come la giuro*, dok je u šibenskim izvoznim dozvolama 1441. – 1443. godine uz ime jamca stajalo *plezius* ili *fideiussor*.³⁹⁸

Slika 5. Izvozna dozvola broj 10 (preuzeto iz DAZD, OŠ, kut. 70, sv. 1.3.5.)

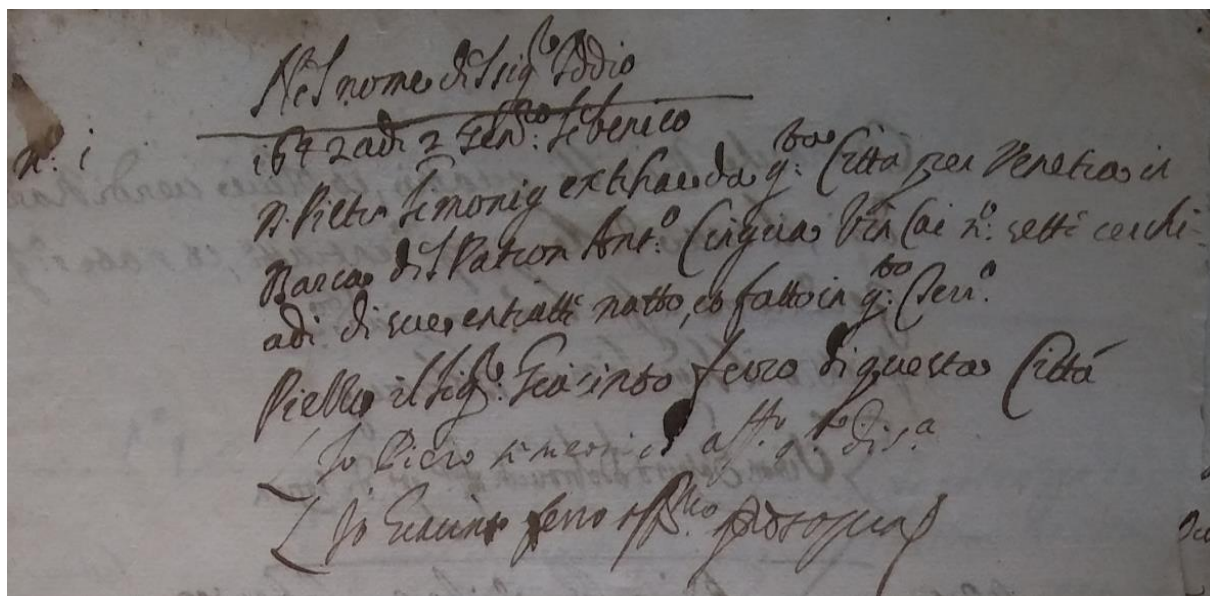

³⁹⁷ U svojoj vrijednoj analizi splitskih izvoznih dozvola u 15. i prvoj polovici 16. stoljeća, Tomislav Raukar jamce nijednom ne spominje, kao što to ne čini Seid Traljić za šibenske dozvole 1642. – 1643. godine, pa ni Šime Peričić koji je obradio pozamašan broj šibenskih izvoznih dozvola iz 18. stoljeća (T. Raukar, 2000, str. 49-125.; S. Traljić, 1975, str. 567-574.; Š. Peričić, 1975, str. 187-218).

³⁹⁸ J. Kolanović, 1979, str. 105.

Na slici 5. vidimo da je u 10. dozvoli, za jedan smotak raše proizveden i prerađen u Šibeniku, kojeg u Veneciju izvozi *miser* Marko Urić (*Marco Ulrich*) na brodu kojim zapovijeda parun Antun Kunčić (*Antonio Cuncich*), u ulozi jamca (*piezo il sig.*) Nikola Mišić Aqua koji se i potpisao na dnu. Takvo potpisivanje vidimo na kraju svake analizirane dozvole, tako da očito da je praksa vezana uz bilježenje jamstava u šibenskim izvoznim dozvolama 1640-ih bila znatno drukčija od one 1440-ih godina. Izgleda da je institut jamstva u šibenskim dozvolama 1642. – 1643. godine naročito bio važan za izvoz vina i octa. U najvećem broju dozvola, nakon navođenja njihove izvezene količine slijedila je formulacija kojom se ističe da su ti artikli proizvedeni na posjedu izvoznika. Kao što vidimo na slici 6., nakon što je u 1. dozvoli navedeno da *domino* Pietro Simonig izvozi sedam *cavi cerchiadi* vina, slijedi formulacija da je vino *di sue entrate natto, et fatto in questo territorio*, odnosno da je proizvedeno na posjedu izvoznika („s njegove intrade“) na šibenskom teritoriju.

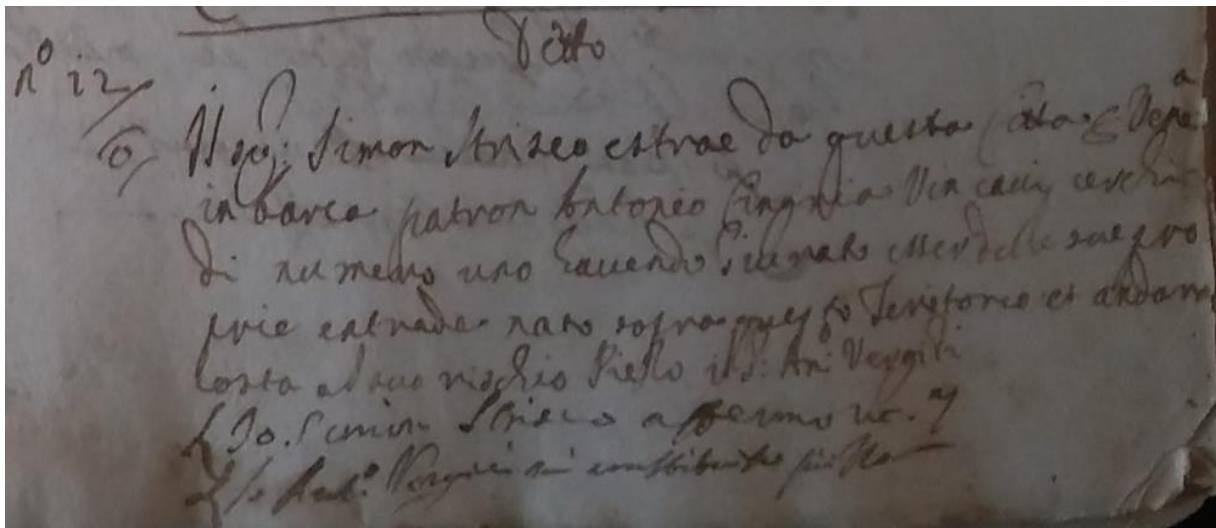
Slika 6. Izvozna dozvola broj 1 (preuzeto iz DAZD, OŠ, kut. 70, sv. 1.3.5.)

Iako je jamac u ovoj dozvoli Giacinto Ferro, vidimo da se na dnu dozvole iznad njega potpisao i izvoznik Simonig. Budući da se to ponavlja u svim dozvolama u kojima se izvoze

vino i ocat, zaključujemo da je riječ o obaveznoj praksi. Ona bi se mogla nazvati svojevrsnim dvostrukim jamstvom, budući da je izvoznikov potpis stajao upravo u svrhu potvrde da su vino ili ocat proizvedeni na njegovom posjedu.³⁹⁹ Premda se to ne može u cijelosti vidjeti iz 1. dozvole, može iz većine sljedećih pa tako i iz 12., koju možemo vidjeti na slici 7. Nakon što je napisano da *signor* Simon Striseo izvozi jedan *cavi cerchiadi* vina, slijedi formulacija *hauendo giurato esser delle sue proprie entrate nato sopra questo territorio et andaro costa al suo rischio*. Dakle, Simon Striseo prisegnuo je da je izvezeno vino „od njegove intrade“ sa šibenskoga teritorija i da se izvozi na njegov rizik.⁴⁰⁰ Na dnu dozvole vidimo najprije izvoznikov potpis, a potom jamčev (*Antonio Vergizi*), isto kao i u 1. dozvoli.

Slika 7. Izvozna dozvola broj 12 (preuzeto iz DAZD, OŠ, kut. 70, sv. 1.3.5.)

³⁹⁹ Izgleda da je u rijetkim slučajevima umjesto izvoznika netko drugi mogao potvrditi da su izvezeno vino ili ocat „s njegove intrade“. Tako u 83. dozvoli, umjesto Zuanne Vergizija koji je upisan kao izvoznik pet *cavi cerchiadi* octa, iznad jamca potpisao se Pasin Donzelli. U 308. dozvoli, umjesto biskupa Alvisea Marcella koji izvozi 17 *cavi cerchiadi* vina, potvrđuje njegov *coadiutore* (pomoćnik?) Francesco Bartiroma da je vino s njegova posjeda na šibenskom teritoriju. Francesco se i potpisao iznad jamca Ivana Crivellarija.

⁴⁰⁰ Formulacija da se vino i ocat izvoze na rizik izvoznika kasnije se bilježila samo kao *et va a suo risigo* (i ide na njegov rizik). Iako nismo posve sigurni što ona točno znači, moguće da je riječ o tome da izvoznik na sebe preuzima rizik od eventualne nesreće ili pljačke robe s broda, odnosno da u riziku ne sudjeluje zajedno s vlasnikom broda. Pitanje na koje ne možemo ponuditi odgovor je zašto se ona pisala jedino prilikom izvoza vina i octa?

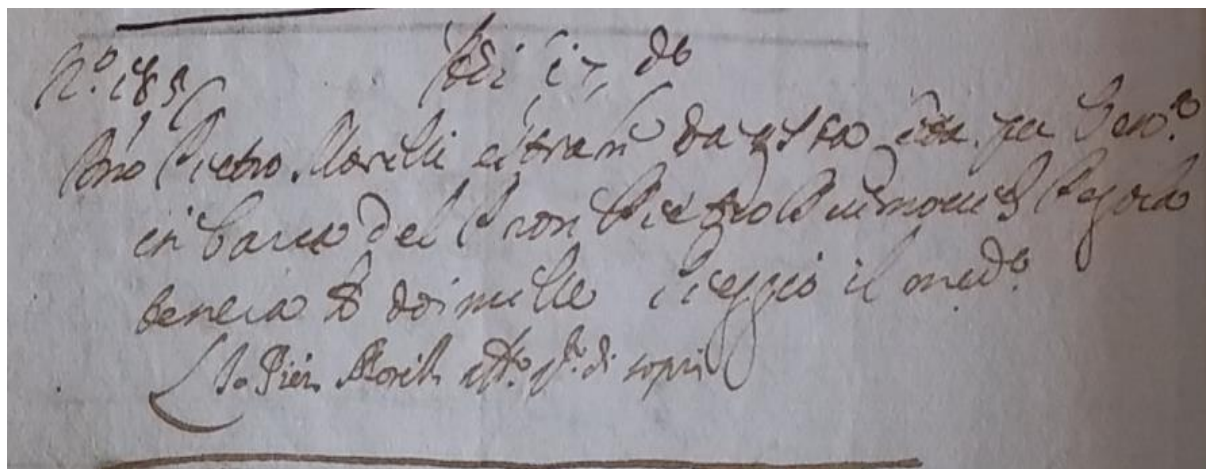
Možda je praksa dvostrukoga jamstva, koja se javljala u gotovo svim dozvolama u kojima se izvozilo vino i ocat, povezana s već spomenutom povlasticom o prodaji vina koja se nalazila u ugovoru kojim se Šibenik 1412. godine predao Veneciji. Temeljem te povlastice, carina na vino uvezeno u Veneciju sa šibenskoga teritorija i od šibenskih građana iznosila je dukat manje nego na trogirsko vino. Da bi spriječili zloupotrebe, mletačke vlasti tražile su da izvoznici imaju potvrdu od kneza da je riječ o vinu sa šibenskoga područja te da se navede izvezena količina.⁴⁰¹ Pitanje je koliko je ta odredba zaživjela u praksi jer se u radovima koji su obrađivali šibenske izvozne dozvole 1441. – 1443. godine i 1576. – 1577. godine uopće ne spominju dodatne potvrde o porijeklu šibenskoga vina, tako da je pomalo neočekivano što smo na to naišli u dozvolama iz 1642. i 1643. godine. Treba spomenuti i da smo praksu u kojoj izvoznik jamči, odnosno priseže da je izvezeni artikl sa šibenskoga područja pronašli još u tri dozvole u kojima se izvezio vosak te u jednoj u kojoj se izvozila vuna.⁴⁰² U svakoj od njih, nakon spomena tih artikala i njihove izvezene količine, slijedi klasična formulacija koja govori da su proizvedeni „u ovom gradu“ (*fatta...*), nakon čega piše *come la giurato* („kako je prisegnuo“), očito se odnoseći na izvoznika jer je njegov potpis stajao iznad jamčevoga, kao što je to bilo i prilikom izvoza vina i octa. Nejasno je zašto ovakva praksa nije nastavljena i u ostalim dozvolama u kojima su se izvozili vosak i vuna, a koje također sadrže spomenutu formulaciju (*fatta...*).

Još nešto što se javlja u velikom broju „naših“ dozvola, a što Kolanović i Barić u svojim radovima ne spominju, je pojava kada izvoznik jamči sam za sebe (*piezo lui medesimo* ili *pieggio il medesimo*). Počevši od 15. dozvole, takva praksa javlja se u njih 143.

⁴⁰¹ J. Kolanović, 1979, str. 97, 130-131.

⁴⁰² Riječ je o 30. dozvoli u kojoj su izvezena 4 karatela meda, 1 škrinja bakra težine 93 libre i 1 svežanj voska težine 171 libru, 36. dozvoli u kojoj je izvezen 1 fago voska, 39. dozvoli u kojoj je izvezen 1 milijar vune te 44. dozvoli u kojoj je izvezen 1 svežanj voska.

Slika 8. Izvozna dozvola broj 185 (preuzeto iz DAZD, OŠ, kut. 70, sv. 1.3.5.)

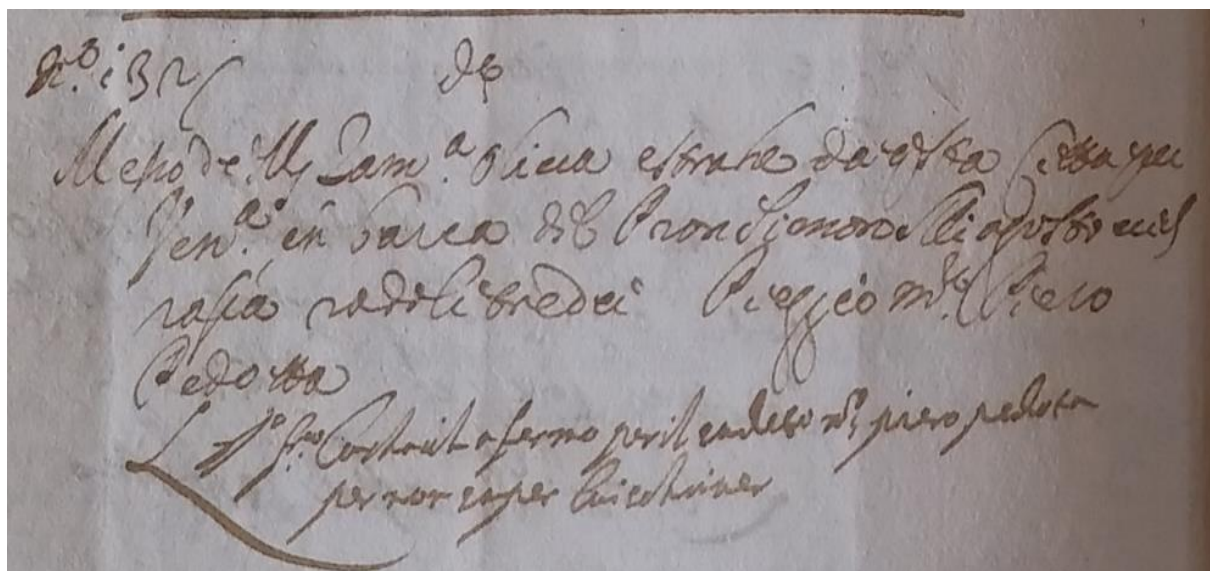

Na slici 6. nalazi se 185. dozvola u kojoj izvoznik Pietro Morelli na brodu kojim zapovijeda Petar Dujmović u Veneciju izvozi 2000 libara pakline, pri čemu se Morelli nalazi i u ulozi jamca (*pieggio il medesimo*) te se potpisao na dnu. Nismo uspjeli pronaći vezu između dozvola u kojima se javlja ovaj način jamčenja s nekim drugim elementom, bilo da je riječ o samim izvoznicima, vrsti izvoznih artikala, parunima ili pak datumima u tim dozvolama. Nikakva objašnjenja nismo pronašli ni u konzultiranoj literaturi, tako da pitanja zašto su u nekim dozvolama izvoznik i jamac ista osoba te javlja li se ta praksa samo u posebnim situacijama ostavljamo otvorenima. Jedino što u dozvolama još možemo primijetiti je da su se u takvoj ulozi najviše puta našli *signori* Christofforo Armani, Pasin Donzelli i Zuanne Prouasti, svaki u sedam dozvola. Što se tiče svih dozvola, najviše puta se u ulozi jamca, bilo da jamči za sebe ili za drugoga izvoznika, našao Ivan Crivellari u njih 35. Prate ga brat Julije Crivellari (29) te Frane Antun Tetta (24).

Primijetili smo i 55 dozvola u kojima je, umjesto jamca kojeg je naveo pisar, netko drugi potpisan u njegovo ime. Takvi slučajevi katkad se obrazlažu time što je upisani jamac nepismen, no ponekad i nema posebnih objašnjenja ili piše samo da je potpisana osoba

zamoljena to učiniti. U 132. dozvoli vidimo da je u ulozi jamca majstor Piero Pedotta, no na dnu piše da Frane Križančić (*Francesco Crisancich*) potvrđuje (*afermo*) u njegovo ime jer on ne zna pisati (*per non saper lui scriver*).⁴⁰³

Slika 9. Izvozna dozvola broj 132 (preuzeto iz DAZD, OŠ, kut. 70, sv. 1.3.5.)

Ponekad iz ovakvih dozvola saznajemo direktne podatke o obiteljskim vezama između osoba koje se spominju u nekoj od uloga.⁴⁰⁴ Gledajući ostale dozvole, vidimo da je pojedinim izvoznicima jamac često bila osoba istoga prezimena. Takvu suradnju primijetili smo među

⁴⁰³ Pogledamo li dozvole u kojima su jamci nepismeni, teško je ne primijetiti stalešku odrednicu. Nepismeni jamci mahom su nosili titule paruna, majstora ili ih uopće nisu imali, dakle uglavnom su bili iz reda pučana. Možemo saznati da su vodeći šibenski paruni Petar Dujmović, Markiol Raljević, Toma i Šimun Miagostović bili nepismeni, kao i majstori Michel Marchich, Andrea Pechich, Battista de Vico da Venetia, Giacomo Fauafi ili pak Bartholomeo Trevisan, Mattio Danilovich i Zuanne Golosnich uz koje nije navedena nikakva titula. Primijetili smo da su nepismene jamce, umjesto kojih je onda netko drugi morao potvrditi ili potpisati, često imali izvoznici iz Kotora i Chioggie. Naišli smo i na neke uglednije osobe za koje u izvoznim dozvolama piše da ne znaju pisati. Najupadljiviji je Bernardin Lion, tituliran kao *domino* i *signor*, za kojega to piše tri puta, a spominju se i *signor* Gerolamo Rucich te *strenuo capo* (vojni časnik) Zuanne Budinei.

⁴⁰⁴ U 133. dozvoli izvozi *signor* Lorenzo Simonich, koji ujedno i jamči sam za sebe, no na dnu dozvole umjesto njega potpisao se Nicolla Simonich koji kaže da potvrđuje umjesto svojega oca. U dvije dozvole umjesto jamca Pie(t)ra Toreselle potpisan je Bernardo Toresella, a kaže da potvrđuje umjesto svoga *barbe*, dakle strica.

Benovićima (Marko i Vicko), Crivellarijima (Ivan, Julije, Medoro i Narcis), Mišićima (Ivanka i Nikola), Prottijima (Gerolamo, Gregorio i Mattio), Slinešićima (Lazar i Stjepan), Stasinijima (Anastazije i Ciprijan), Tettama (Frane Antun i Lovre), Vergicijima (Antonio i Zuanne) i drugima.⁴⁰⁵ Osim privatnih, institut jamstva vjerojatno sugerira i poslovne veze. Ne možemo ne primijetiti pojavljivanje Ivana Crivellarija kao jamca u većini dozvola u kojima su izvozili podanici Osmanskoga Carstva, niti članova obitelji Toresella (Michiela, Piera i Bernarda)⁴⁰⁶ u gotovo svim dozvolima u kojima se javlja glavni izvoznik duga Nassi Imben da Venetia. Takve bi se veze zasigurno mogle dublje istražiti uz pomoć podataka iz notarskih knjiga.

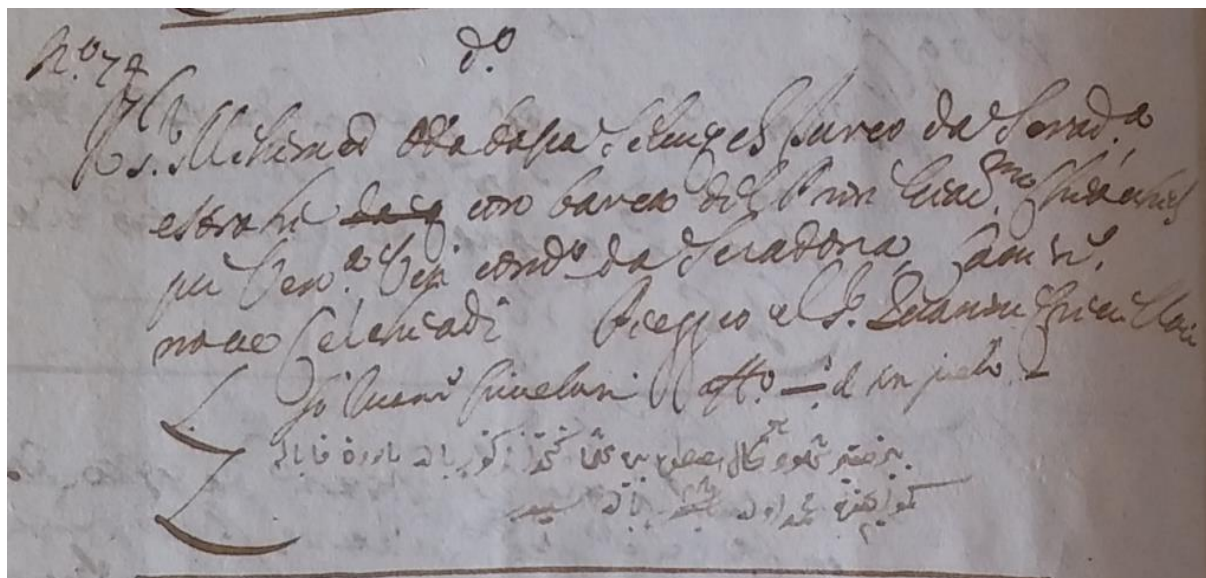
Pred sam kraj, prikazat ćemo nekolicinu zanimljivosti vezanih uz osobe koje su se našle u ulozi jamca u šibenskim izvoznim dozvolama iz 1642. i 1643. godine. Na slici 10. vidimo dozvolu pod brojem 74 koju smo već spominjali. U njoj oda-baša *Mehemed Sile(cich)* izvozi devet *cavi cerchiadi* vina donesenoga iz Skradina, bez formulacije da je ono „s njegove intrade“. Ipak, vidimo da je dvostruko jamstvo bilo obavezno i prilikom izvoza vina za osmanske podanike, tako da ispod potpisa jamca Ivana Crivellarija vidimo još jedan i to na osmanskome turskom jeziku. Premda je iz teško čitljivoga potpisa teško razaznati ime i prezime, doznali smo da se ne radi o izvozniku *Mehemedu Sile(cichu)*, već o nekoj drugoj osobi.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Iz konzultirane literature možemo saznati nešto više o njihovim vezama. Juran piše da su Lazar i Stjepan Slinešić bili otac i sin, a svećenik Vicko (*Vicenzo*) i Marko Benović braća (K. Juran, 2016, str. 156.; K. Juran, 2018, str. 275; K. Stošić, 1936, str. 89). Već smo spomenuli da su Ivan i Julije Crivellari bili braća, kao i Frane Antun i Lovre Tetta, a Nikola i Ivanka Mišić supružnici (K. Stošić, 1936, str. 90).

⁴⁰⁶ Riječ je o obitelji koja se u Šibenik početkom 17. stoljeća doselila iz Chiavenne. Petar Toresella naveden je na popisu šibenskih trgovaca 1620. – 1630., a Bernardo na popisu birača rektora crkve sv. Lovre u Morinju 1666./1667. (K. Juran, 2016, str. 335.; K. Juran, 2018, str. 268, 278).

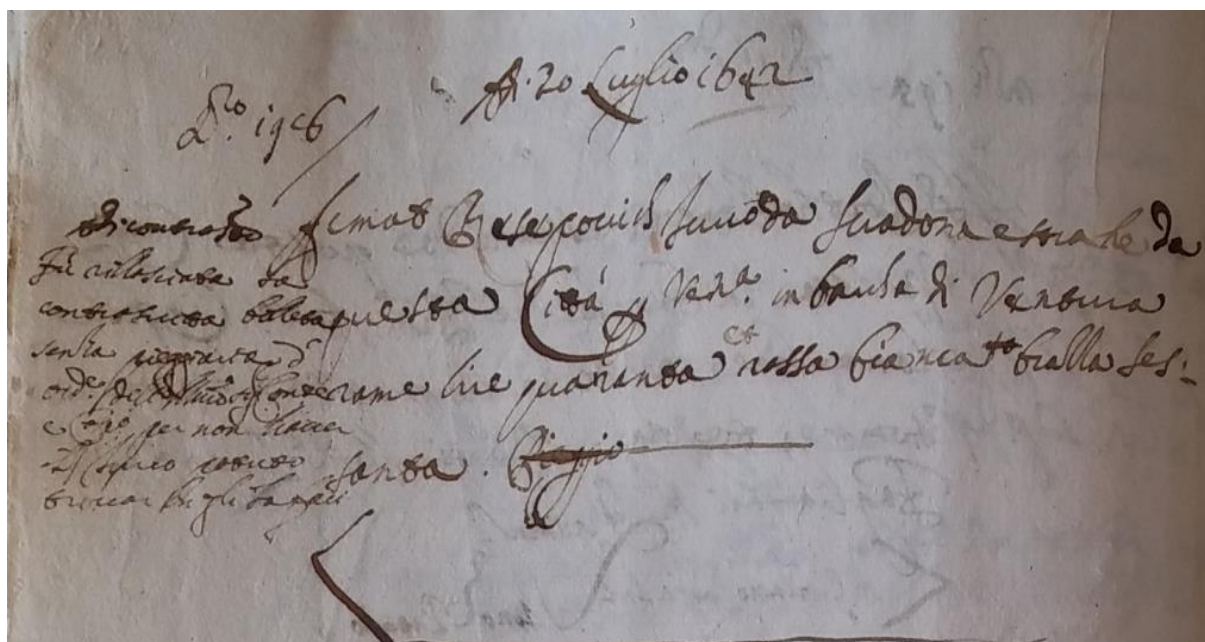
⁴⁰⁷ Ovo saznanje zahvaljujemo ljubaznosti doc. dr. sc. Vjerana Kursara s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Slika 10. Izvozna dozvola broj 74 (preuzeto iz DAZD, OŠ, kut. 70, sv. 1.3.5.)

Premda smo rekli da je jamac najvjerojatnije bio sastavni dio svake šibenske dozvole iz 1642. i 1643. godine bez kojeg se ona nije mogla izdati, pronašli smo i jednu iznimku, no mišljenja smo da ona zapravo potvrđuje ovo pravilo. Na slici 11. možemo vidjeti dozvolu pod brojem 198 u kojoj *Acmat Resepouich* na brodu kojim zapovijeda parun Ventura izvozi bakar težine 40 libara i rašu duljine 60 lakata. Kao što se vidi na slici, ova dozvola nije imala jamca, a riječ *pieggio* kao dio formulacije kojom se bilježio jamac na kraju dozvole je prekrížena. Prostor na dnu dozvole na kojem obično stoji jamčev potpis je prazan, no s lijeve strane između teksta dozvole i margine piše da je po nalogu šibenskog kneza i kapetana ova dozvola išla bez jamčevine jer izvoznik nije mogao naći onoga tko bi mu to napravio. Dakle, ova dozvola potvrđuje da je institut jamstva bio sastavni dio šibenskih izvoznih dozvola bez kojeg se one nisu mogle izdati. Kako vidimo, u slučajevima kad izvoznik ipak nije mogao pronaći jamca, šibenski knez imao je pravo samostalno mu odobriti izvoz. Međutim, zanimljivo je da je jedino takvo odobrenje u čitavom sveščiću dobio upravo osmanski podanik *Acmat Resepouich* (*Turco da Scradona*).

Slika 11. Izvozna dozvola broj 182 (preuzeto iz DAZD, OŠ, kut. 70, sv. 1.3.5.)

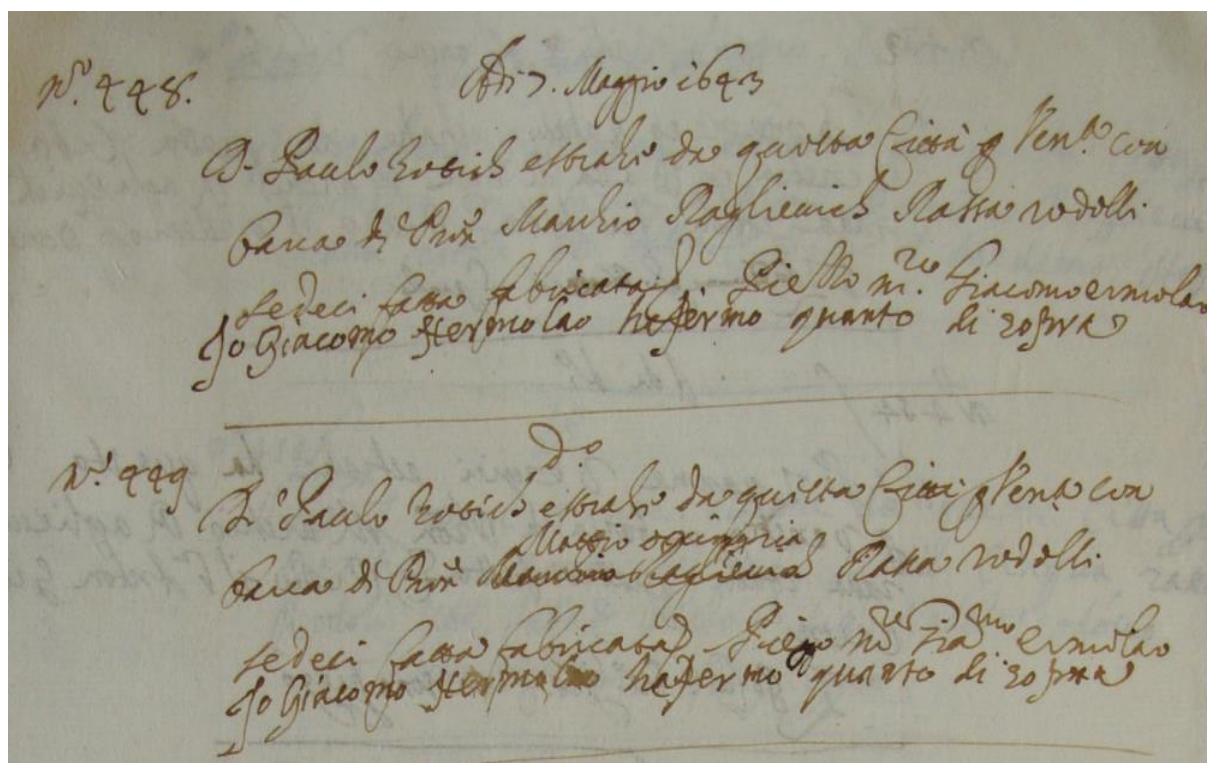

Posljednja slika koju ćemo priložiti vezana je za šibenskoga pjesnika Jakova Armolušića (*Giacomo Hermolao*). On se kao jamac spominje u dvije dozvole, pod brojem 448 i 449. U obe dozvole tituliran je kao majstor (*mistro*), što odgovara podatku koji je o njemu 1620. – 1630. pronašao Juran.⁴⁰⁸ Na slici 12. vidimo da je Armolušić bio jamac bogatom trgovcu Pavlu Zotiću koji u objema dozvolama izvozi 16 smotaka raše napravljene u ovom gradu (*fatta fabricata*), a dobro se mogu vidjeti i Armolušićevi potpisi. Obe dozvole datirane su na 7. svibnja 1643. godine. Zanimljivo da je upravo te godine u Padovi objavljeno jedino Armolušićevo pjesničko djelo *Slava ženska i protivni odgovor Jakova Armolušića Šibenčanina Cvitu šestom*.⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ K. Juran, 2018, str. 266.; Livaković spominje da je Armolušić jedno vrijeme bio orguljaš u šibenskoj katedrali te da se ponešto bavio i trgovinom. Bio je aktivnim članom bratovštine sv. Barbare (I. Livaković, 2003, str. 22).

⁴⁰⁹ I. Livaković, 2003, str. 22.

Slika 12. Izvozne dozvole broj 448 i 449

6. Zaključak

U ovom diplomskom radu analizirali smo šibenske izvozne dozvole iz 1642. i 1643. godine. Na početku rada, oslonivši se na dosadašnju razinu historiografske spoznaje, o crtali smo prilike u mletačkoj Dalmaciji prve polovice 17. stoljeća s naglaskom na trgovinu. Značajnu trgovinsku razmjenu s osmanskim zaleđem promatrali smo kao odraz egzistencijalne nužde uslijed pomanjkanja poljoprivrednih površina nastalog kao posljedica gubitka teritorija nakon poraza u Ciparskom ratu. Sužavanje teritorija na uzak priobalni pojas ostavilo je negativne posljedice i na dalmatinskom stočarstvu, tako da knezovima nije preostalo drugo nego širom otvoriti gradska vrata za osmanske trgovce. U svrhu osiguranja kakvog-takvog mira, koji je omogućavao nastavak unosne trgovinske suradnje, trebalo je popuštati kod graničnih sporova i redovito podmićivati lokalnu osmansku elitu. Da ipak sve

ne prođe mirno, „brinuli“ su se glavni remetilački faktori na pograničju, uskoci i martolosi. Pomaknuvši fokus na pomorsku trgovinu, pokušali smo kontekstualizirati položaj Dalmacije u sklopu tadašnje mletačke trgovinske politike na Jadranu, naročito u svjetlu političkih i ekonomskih promjena kao što su prestanak uskočke opasnosti, promjena svjetskih puteva i oštrija konkurencija drugih trgovačkih sila. Šibenik, pred Kandijski rat najnapučeniji grad Dalmacije, dijelio je sva glavna obilježja s ostatkom pokrajine, no njegovi trgovinski dosezi te uvozno-izvozna orijentacija nisu detaljnije istraživani. Zbog toga smo analizirali šibenske izvozne dozvole iz 1642. i 1643. godine.

Najprije smo donijeli podatke o izgledu i sadržaju šibenskih izvoznih dozvola te ukazali na mogućnost usporedbe s podacima iz radova u kojima su analizirane druge dozvole. Potom smo analizirali godišnje, mjesečne i dnevne ritmove šibenskoga izvoza. Primijetili smo vrlo velik broj izdanih dozvola u 1642. godini (375). Mjesec s najvećim brojem izdanih dozvola bio je svibanj, a nakon njega dolazi listopad i siječanj. Vidi se da je šibenski izvoz 1642. godine bio obilježen trima razdobljima u kojima je izvoz bio natprosječno visok (siječanj, svibanj i tromjesečje od rujna do studenog). U idućoj godini svibanj je također bio mjesec kada je šibenski izvoz ostvario najbolje rezultate, a u njemu je izdano čak 40% svih dozvola izdanih od početka siječnja do kraja srpnja! Nakon što smo usporedili podatke s onima iz drugih radova, vidjeli smo da je svibanj bio vrlo važan mjesec i za šibenski izvoz 1441. – 1443. godine, no s tom razlikom što se on tada nalazio unutar dužeg razdoblja u kojem je šibenski izvoz ostvarivao sjajne rezultate, a koje je započinjalo u travnju te završavalo u srpnju. Po tome se „naše“ dozvole razlikuju i od splitskih 1482. – 1499. godine. Natprosječni rezultati u šibenskim i splitskim dozvolama iz 15. stoljeća u tim mjesecima mogu se pripisati intenzivnijim trgovačkim kontaktima između tih gradova i luka Hrvatskoga primorja u vrijeme održavanja njihovih tradicionalnih sajмова. S obzirom na to da smo analizom utvrdili da je „naš“ sveščić s izvoznim dozvolama uključivao samo one namijenjene gradu Veneciji te

da su se one namijenjene za druga odredišta, po svemu sudeći, bilježile na nekom drugom mjestu, u nastavku ne bi trebali donositi zaključke o šibenskom izvozu općenito, nego samo o onom namijenjenom Veneciji. Možemo zato reći da je u šibenskom izvozu u Veneciju 1642. – 1643. godine sudjelovalo točno 200 izvoznika koji se spominju poimence te šest onih koje smo svrstali u kategoriju pravnih osoba, a riječ je o šibenskim vjerskim ustanovama. Oko tri četvrtine dozvola izdano je za pripadnike gradske elite, odnosno ugledne osobe iz redova plemstva, trgovačkoga građanstva i svećenstva. Prepoznali smo 11 najvećih izvoznika koji se zajedno spominju u čak 147 dozvola, iz čega proizlazi da je samo 5,5% izvoznika zaslužno za 28% izvoza. Izvoznik koji se spominje u daleko najviše dozvola je šibenski trgovac s prebivalištem u Veneciji, Lovre Tetta koji izvozi u 36 dozvola. On, kao i veliki dio izvoznika koji se javljaju u velikom broju dozvola ili se ističu po količini izvezene robe, pripada šibenskim građanstvu koje je, po svemu sudeći, u izvozu u Veneciju pred Kandijski rat uvelike nadmašivalo pripadnike plemstva. Čini se da je situacija dosta drukčija nego 1441. – 1443. godine kada su šibenski plemići izvozili u 48,3% svih dozvola, iako je teško do kraja biti siguran jer ne raspolažemo preciznim postocima za 1642. – 1643. godinu. Svakako je zanimljivo da su mnoge od trgovačkih obitelji, koje su pripadale šibenskom građanstvu i bile glavni oslonac izvozne trgovine s Venecijom, doselile u grad s Apeninskoga poluotoka poput obitelji Tetta, Crivellari, Facenda, Toresella, Ponte i ostalih. Dodatnu pažnju posvetili smo i svećenicima te izvoznicima koji, uz ime i prezime, imaju navedenu geografsku odrednicu. Ustanovili smo da su porijeklom s područja Venecije, njezine lagune i *Terraferme*, Dalmacije i Albanije, Cipra te obližnjega osmanskog zaleđa. Njihova izvozna djelatnost bila bi nezamisliva bez paruna, odnosno zapovjednika brodova. U šibenskim dozvolama 1642. – 1643. godine u toj ulozi prepoznali smo ukupno 53 različite osobe. Oni su uglavnom izvozili robu za druge, a u rijetkim slučajevima (12%) su se i sami nalazili u ulozi izvoznika. Najaktivniji su bili lokalni paruni Petar Dujmović, Grgur Klučić, Markiol Raljević, članovi

obitelji Miagostović i drugi, koji su uslugu prijevoza izvezene robe zajedno vršili u preko 75% svih dozvola. Što se stranih paruna tiče, primijetili smo da su nešto zastupljeniji oni iz Chioggie koji se javljaju u oko 4% dozvola. Kad je riječ o izvoznim artiklima, njih smo najprije podijelili u šest skupina. Svakome od njih izračunali smo ukupnu izvezenu količinu, težinu ili duljinu te smo je prikazali u tablicama. Nakon preračunavanja tih vrijednosti u metričkom sustavu mjera, detaljnije smo prikazali izvezene artikle u svibnju i listopadu želeći vidjeti koji su se tada najviše izvozili. Nakon što smo ustanovili da je raša u oba mjeseca bila najizvoženiji artikl te da je općenito riječ o artiklu zastupljenom u čak 61,5% svih izvoznih dozvola, prionuli smo detaljnijoj analizi, počevši od načina na koji je ona zabilježena u dozolama do spomena različitih šibenskih obrtnika koji su zasigurno sudjelovali u njezinu stvaranju. Svakako bi u budućim istraživanjima trebalo više pažnje obratiti njezinoj proizvodnji i preradi u samom gradu, koja možda nešto kaže o snazi ondašnjega šibenskog obrta. Uz ogradu, pokušali smo izvršiti podjelu izvezenih artikala na one koji su došli s područja šibenskoga distrikta te na one koji su imali tranzitni karakter, bilo da su došli s područja Osmanskoga Carstva ili susjednih mletačkih komuna. Analizu izvezenih artikala priveli smo kraju analizom prema pojedinim izvoznicima. Ustanovili smo da je Lovre Tetta, kao šibenski izvoznik koji se spominje u najvećem broju dozvola, ujedno bio i najveći šibenski izvoznik raše, vina (zajedno s bratom Franom Antunom), vune, pakline, svijeća lojanica, a najvjerojatnije i goveđih koža. Na kraju smo analizirali i jamce. Riječ je o sastavnici koja se obično nije spominjala u većini dozvola analiziranih u dosadašnjim radovima. Međutim, u „našim“ dozolama jamci su obavezna stavka koja se spominje u svakoj dozvoli, a ne samo prilikom izvoza pojedinih artikala poput žita ili srdela. U najvećem broju dozvola (35) ulogu jamca obavljao je Ivan Crivellari.

Na samom kraju valja još jedanput istaknuti važnost izvoznih dozvola koje predstavljaju vrlo dragocjen i nenadomjestiv izvor za proučavanje pomorske trgovine dalmatinskih gradova

u vrijeme mletačke uprave. Što se tiče daljnjega istraživanja šibenske pomorske trgovine u prvoj polovici 17. stoljeća, ova bi saznanja trebalo proširiti s onima iz notarskih knjiga. Tamo se vjerojatno nalaze drugi podaci koji mogu biti od značaja, kao što su cijene raznih artikala, podaci o trgovačkim društvima i slično. Kombinirajući ta dva izvora, mogli bismo doći do cjelovitije slike, ne samo o trgovini, već i o šibenskom gospodarstvu prve polovice 17. stoljeća.

7. Sažetak

Šibenske izvozne dozvole iz 1642. i 1643. godine

U ovom diplomskom radu analiziran je sveščić sa šibenskim izvoznim dozvolama iz 1642. i 1643. godine koji se čuva u Državnom arhivu u Zadru. Na početku rada problematizira se stupanj istraženost dalmatinske povijesti prve polovice 17. stoljeća, posebno tema vezanih uz gospodarstvo. Objašnjava se uloga koju su izvozne dozvole imale u provedbi mletačke trgovinske politike i carinske kontrole, kao i njihova važnost u smislu povijesnoga izvora koji omogućuje stvaranje pouzdane i utemeljene predodžbe o pomorskoj trgovini dalmatinskih gradova. Ocrtane su glavne političke i gospodarske značajke Dalmacije u prvoj polovici 17. stoljeća s posebnim naglaskom na trgovinu, kako onu s osmanskim zaleđem, tako i onu sa zapadnojadranskom obalom, naročito Venecijom. Prije analize šibenskoga izvoza, dan je pregled političkih, gospodarskih i društvenih prilika u gradu tijekom prve polovice 17. stoljeća. Najveći dio rada zauzima analiza izvoznih dozvola iz 1642. i 1643. godine podijeljena u osam potpoglavlja. Dobiveni podaci govore o velikom broju izdanih dozvola, naročito u svibnju i listopadu kao najvažnijim mjesecima za šibenski izvoz. Istaknutu ulogu u izvozu imali su pripadnici šibenskoga građanstva, a ne treba zanemariti ni domaće parune koji se spominju u preko 75% izdanih dozvola. Kao daleko najvažniji šibenski artikl, naveden u više od 50% svih dozvola, ističe se raša (grubo vuneno sukno). Ono po čemu se analizirane dozvole još ističu je ujednačenost izvoznih odredišta te uloga jamca kao sastavnoga dijela svake od njih. Provedena usporedba sa šibenskim izvoznim dozvolama iz 15. i 16. stoljeća pokazala je značajne razlike, ne samo u količini, nego i u zastupljenosti pojedinih artikala. Buduća istraživanja šibenske pomorske trgovine prve polovice 17. stoljeća zahtijevat će nadopunu ovih podataka s onima iz notarskih spisa.

Ključne riječi: Izvozne dozvole, kontralitere, pomorska trgovina, Šibenik, 17. stoljeće

8. Summary

Šibenik export licences from 1642 and 1643

In this MA thesis, a fascicule with Šibenik export licenses from 1642 and 1643, which is kept in the State Archives in Zadar, is analyzed. At the beginning of the paper, the problem of insufficiently researched Dalmatian history of the first half of the 17th century, especially topics related to the economy, is articulated. Paper explains the role that export licenses had in the implementation of Venetian trade policy and customs control, as well as their importance in terms of a historical source that allows the creation of a reliable study of maritime trade in Dalmatian cities. The main political and economic features of Dalmatia in the first half of the 17th century are outlined, with special emphasis on trade, both with the Ottoman hinterland and with the western Adriatic coast, especially Venice. Before analyzing Šibenik's export, an overview of the political, economic and social conditions in the city during the first half of the 17th century is given. Most of the paper is occupied by the analysis of export licenses from 1642 and 1643, divided into eight subchapters. The obtained data indicate a large number of issued licences, especially in May and October as the most important months for Šibenik's export. Traders who belonged to the Šibenik citizenry played a prominent role in export, as well as local patrons (sea captains) who were mentioned in over 75% of issued licences. By far the most important export item in Šibenik, listed in more than 50% of all licences, is rassa or rassa (coarse woolen cloth). What makes the analyzed licences stand out is the uniformity of export destinations and the role of the guarantor as an integral part of each licence. A comparison with Šibenik's export licenses from the 15th and 16th centuries showed significant differences, not only in quantity, but also in the importance of individual export items. Future research of the Šibenik maritime trade in the first half of the 17th century will require the expansion of these data with those from notarial records.

Key words: Export licences, *contralitterae*, maritime trade, Šibenik, 17th century

9. Popis šibenskih izvoznika iz 1642. i 1643. godine

Popis smo donijeli po abecednom redu prezimena. Svaka natuknica u popisu sastoji se od prezimena, titule i imena, iza kojih se u zagradama navodi redni broj dozvole u kojoj je osoba upisana kao izvoznik. Za one koji su izvozili više puta naveli smo redne brojeve svih dozvola u kojima su upisani. U tim slučajevima nije rijetkost da pojedinci budu zabilježeni različitim inačicama imena ili prezimena, kao i različitim titulama. Sve te oblike odvojili smo kosom crtom i naveli da bi ih čitatelj mogao vidjeti, kao u primjeru „Dobrovich/Dobrovig, s. governatore Zorzi (4., 7. i 11.)“ gdje je ista osoba zabilježena različitim inačicama prezimena, ili u primjeru „Pechich, m. Simon/s. Simon (134., 135. i 258.)“ gdje je ista osoba titulirana kao *miser* i *signor*. Na kraju napominjemo da smo imena i prezimena izvoznika donijeli u njihovom izvornom obliku.

1. Aqua/Aqua Missich, s. Nicolo (17., 20., 21., 22., 55., 314. i 366.)
2. Albicini, molto illustre s. gouvernator (374.)
3. Andreis, s. Francesco (18.)
4. Andreis, s. Michel (312.)
5. Armani, s. Christofforo/d. Christofforo (98., 111., 151., 173., 182., 219., 240., 300. i 340.)
6. Babahalilovich, Turco da Scradona Alia (415.)
7. Barizoni, s. Zan Antonio (338.)
8. Beretta/Berreta, s. Andrea (475. i 476.)
9. Beretta/Bereta, s. Steffano/m. Stefano/mistro Steffano (14., 87., 375. i 506.)
10. Benogna, s. Zuanne (61. i 422.)
11. Benovich, s. Marco (36., 37., 138., 228., 239., 257., 280., 298., 317., 327. i 341.)
12. Bisiga, mistro Michel (502.)

13. Boceti, s. Bortholo (195.)
14. Boldu, mistro Michel (483.)
15. Bortolazzi, mistro Francesco (519.)
16. Burogna, s. Zuanne (216., 261., 283., 348., 399., 434. i 442.)
17. Chaime/Caime, p. Marco (196., 358. i 509.)
18. Callighereto, mistro Nicolo (252.)
19. Capis, rev. s. dom. Allexandro (326.)
20. Capuan, s. Marco (167.)
21. Cecconi, s. Fabrizio (404.)
22. Chiachich, p. Giacomo (72.)
23. Cluchich/Chluchich, p. Gregorio (63, 321., 508. i 514.)
24. Cimegotto da Muran, Menego (118.)
25. Clissanin, mistro Mattio (328. i 461.)
26. Colletti, d. Rocco (325.)
27. Coppessich, s. Lorenzo (307. i 359.)
28. Coradis, mistro Michel (489.)
29. Cortellin/Cortelin/Cortellini, s. Zuanne (30., 59., 89., 244., 245., 401. i 472.)
30. Cossirich, s. Marchiol (343.)
31. Cossirich, s. Michiel (371.)
32. Criuellari/Criuellaro, s. Giulio/d. Giovanni Giulio (44., 57., 179., 278., 286., 331., 357., 400., 407., 420., 436., 437. i 465.)
33. Criuellari/Criuellaro, s. Narciso (19., 166., 172., 217., 290. i 294.)
34. Criuellari/Criuellaro, s. Zuanne (73., 80., 288., 332., 407., 420., 436., 438. i 466. i 512.)
35. Cuncich, p. Antonio (23., 27. i 486.)

36. da Cipro, capo Christofforo (201.)
37. da Treviso, mistro Lorenzo (477.)
38. Imben/Inben da Venetia, mistro Nassi (?) / Nassimben (?) da Venezia (24., 188., 194., 203., 220., 221., 233., 247., 318., 346. i 398.)
39. Dalben, s. Alvise (50., 150. i 251.)
40. de Bortolo, messo del s. Zuanne (333.)
41. de Thomaso del Friuli, m. Giacomo (336.)
42. de Vincenzo da Cataro, p. Mattio (498.)
43. de Vincenzo da Cataro, p. Piero (497.)
44. de Zuanne da Selve, p. Mattio (211. i 451.)
45. de Zuanne, p. Elia (215)
46. Deanovich, m. Antonio (103., 105. i 384.)
47. Dedich, Turco da Scardona Imbraim (100.)
48. Di Antonio da Cattaro, p. Nicolo (229. i 381.)
49. di Antonio da Selve, p. Lorenzo (380.)
50. di Bovi, m. Vintura (507.)
51. di Triffon, p. Gregorio (211.)
52. di Vincenzo, p. Pasqual (137.)
53. Difnico, s. Daniel (418.)
54. Difnico, s. Francesco (423.)
55. Difnico, s. Nicolo (142.)
56. Difnico, Eccelentissimo s. dottor Simon (496.)
57. Dobroevich, s. Francesco (478.)
58. Dobrovich/Dobrovig, s. governatore Zorzi (4., 7. i 11.)
59. Donzelli, s. Pasin/d. Pasin (8., 25., 155., 234., 250., 287., 302., 467., 468. i 515.)

60. Doreseo, s. Mattio (99., 174. i 364.)
61. Dorizeo, mistro Piero (385.)
62. Duimouich, p. Piero (68., 88., 410. i 516.)
63. Duimouich, p. Pietro (480.)
64. Durini, capo Antonio (230. i 255.)
65. Dusizza, s. Zuanne (117., 146., 254., 459. i 513.)
66. Facenda, s. Alvise (76., 119., 120., 159., 231., 427., 445. i 446.)
67. Favati, mistro Antonio (510.)
68. Fratelli, s. Giacomo (361.)
69. Galiotovich da Scradona, Marco (316.)
70. Galzigna/Galzignia, s. Steffano (164. i 458.)
71. Giachigich, Turco da Scradona Sadich (414.)
72. Girardi, s. Andrea (469.)
73. Golosnich, Zuanne (411.)
74. Guarda, s. Francesco (370.)
75. Gussoni, p. Zuanne (227.)
76. Hoza, s. Turco da Scradona Hnasuf (?) (81.)
77. Ilinich, Martin (79.)
78. Ivanovich, molto reverendo s. padre Marchiol (112.)
79. Ivicich, mistro Mattio (284. i 389.)
80. Lion, d. Bernardin/s. Bernardin (148., 199., 270. i 428.)
81. Lisato, p. Anzolo (197.)
82. Lissizarich, reverendo s. padre Bartol (58.)
83. Locatelli, s. Anibal (238.)
84. Locatello, s. Alessandرو (208.)

85. Madalina/Madalena/Mandalena da Chioza, p. Alessandro (124., 126., 481. i 482.)
86. Madalina/Maddalena, p. Domenico/Domenego (136., 193., 224., 225., 424., 425., 504. i 505.)
87. Malipiero, illustrissimo s. Alvise (491.)
88. Manfre, messo del s. Giacometto (168.)
89. Marcello, illustrissimo monsignor Alvise (319.)
90. Marcich/Marchich, mistro Michiel (156., 157., 160., 281., 412. i 433.)
91. Martinelli, s. Gabriel/d. Gabriel (26., 70., 94., 96. i 97.)
92. Mechiavich, m. Vincenzo (426.)
93. Menaro da Chiozza, p. Gaspa (125.)
94. Miagostouich/Miagustouich, p. Zuanne (9., 177. i 517.)
95. Miagostouich, p. Simon (154., 356. i 501.)
96. Miagostouich, p. Thomaso (115.)
97. Micheteo/Michetteo, s. Giacinto (402., 403. i 452.)
98. Millo, reverendo don. Mattio (518.)
99. Minelli, s. Francesco (40.)
100. Missich, la signora Margarita (75.)
101. Missich, s. Antonio (28. i 47.)
102. Missich, s. Gerolamo (52. i 113.)
103. Missich, signora Giovanna (285.)
104. Morelli, d. Anzolo (3. i 499.)
105. Morelli, d. Pietro (90., 147., 185., 206., 324. i 345.)
106. Morelli, s. Piero (259., 362. i 444.)
107. Muraro, p. Gasparo (503.)
108. Nadali/Natali, s. Domenico (130., 276., 337., 360. i 453.)

109. Oliva, s. Zamaria/m. Zamaria (132. i 432.)
110. Ongaro, molto illustre s. gouvernator (367.)
111. Orsin, il molto reverendo monsignor pre Francesco Orsin (108.)
112. Orsini, s. capitano Zan Paolo (91. i 279.)
113. Palladin/Paladin, p. Zuanne (181. i 397.)
114. Papali, s. Zorzi (161., 306., 320., 430. i 470.)
115. Papali, s. Zuanne (109. i 460.)
116. Parchiuscich, Gregorio (490.)
117. Paulutti, s. Ciprian (413.)
118. Pechich, m. Simon/s. Simon (134., 135. i 258.)
119. Pechich, mistro Sipio (439.)
120. Pechich, messo del reverendo don Donato (153.)
121. Penzo, p. Santo (484.)
122. Perchich, s. Michiel (207.)
123. Pestaxini (?), p. Baldi (218.)
124. Petrassich, mistro Simon (493.)
125. Picini, messo per s. Giovanni Antonio (5. i 6.)
126. Ponte, Giovanni Battista (143., 214., 275., 292., 391. i 447.)
127. Ponte, Zuanne (84.)
128. Pozzini, s. Lorenzo (77., 78., 82., 92., 93., 152., 184., 222. i 408.)
129. Praculig/Prahulich, d. Luca/s. Luca (2., 293. i 405.)
130. Pridcovich/Pritcovich, s. Zorzi/m. Zorzi (282., 323. i 457.)
131. Prochich, d. Vicenco (267.)
132. Protti, s. Gerolamo (53.)
133. Protti, s. Gregorio (29., 41., 299., 301. i 473.)

134. Protti, s. Mattio (376.)
135. Prouasti, s. Zuanne (86., 102., 190., 205., 235., 344., 369. i 416.)
136. Rachich, s. Mattio/d. Mattio (54., 183., 296. i 441.)
137. Rachich, s. Andrea (246.)
138. Radmanovich da Scardona, Michiel (95.)
139. Raglievich, m. Gerolamo/Gierolimo (131., 295., 387. i 443.)
140. Raglievich, p. Marchio (39., 46. i 396.)
141. Rancolin, p. Luca (417.)
142. Renier, p. Iseppo (226.)
143. Resepouich, Turco da Scradona Acmat (198.)
144. Reverendo Padre Guardian di S. Francesco (500.)
145. Rochich, p. Roco/s. Rocco (209., 274. i 291.)
146. Roveri, s. Gierolamo (475. i 476.)
147. Rucich, s. Gerolamo (158.)
148. Sabanovich, Ahmet (395.)
149. Salamon, messo del s. illustrissimo Filippo (200.)
150. Santa Trinita, s. Zorzi/d. Zorzi (67., 69. i 363.)
151. Scarpa, p. Tomio (265, 271)
152. Scarpona, Martin (64.)
153. Scozzi, s. Bernardo (311., 373. i 471.)
154. Semonich, s. Andrea (351.)
155. Semonich, s. Lorenzo (349.)
156. Sile(cich), s. oda bassa Turco da Scradona Mehemed (71. i 74.)
157. Simeonich, rev. p. fra. Francesco (334. i 419.)
158. Simeonich, s. Alvise (354.)

159. Simeonich, s. Giacinto (386.)
160. Simonich, s. Francesco (141.)
161. Simonich, s. Giacinto (139., 140., 431. i 440.)
162. Simonich, s. Lorenzo (133.)
163. Simonig, d. Pietro (1.)
164. Sisgoreo, s. Zorzi (335.)
165. Slinessich, s. Lazaro (303. i 474.)
166. Slinessich, s. Steffano (236. i 339.)
167. Stanich, s. Fiorin/d. Fiorin (60., 65. i 365.)
168. Stanicich, reverendo s. padre Antonio (62. i 394.)
169. Stasini, s. Anastasio/d. Anastasio (13., 49., 165., 204., 223., 248., 260., 390., 406., 429., 464. i 485.)
170. Striseo, s. Simon (12.)
171. Strizoevich, Michiel (178.)
172. Suttina, messo del reverando padre Zuanne (56. i 304.)
173. Tetta, s. Lorenzo (16., 31., 32., 33., 34., 35., 38., 116., 127., 128., 129., 143., 145., 163., 171., 176., 180., 186., 212., 214., 237., 249., 266., 275., 292., 308., 342., 368., 378., 391., 393., 447., 455., 456., 479., 511.)⁴¹⁰
174. Tetta, s. Francesco Antonio (34., 35., 85., 175., 213. i 494.)
175. Theodosio, s. Iseppo (51., 110., 162., 262., 315., 330., 350. i 383.)
176. Thomichich, capo Zorzi (256.)
177. Torcellan/Torcelan, p. Vincenzo (192. i 495.)
178. Torresella, s. Bernardo (114. i 388.)
179. Toresella/Torresella, s. Piero (232., 297. i 492.)

⁴¹⁰ Moguće da se Lorenzo spominje još i u 213. dozvoli u kojoj njegov brat Francesco Antonio izvozi s nekim u paru, ali zbog oštećenja nismo uspjeli pročitati o kome se radi.

180. Toresella/Torresella, s. Pietro (149., 272. i 273.)
181. Tossich , Zuanne (101.)
182. Totto, s. Filippo (409.)
183. Tranquil, s. Andrea (379.)
184. Turco da Cnin, Halil (107.)
185. Turco da Scradona, Zulle (104. i 106.)
186. Urich, miser Marco (10.)
187. Urmanneo, s. Antonio (15.)
188. Vergici/Vergizi/Vergizzi, s. Zuanne (43., 83., 144., 169., 170., 263., 309., 313., 377.,
382., 454., 462., 463. i 487.)
189. Visentin, p. Michiel (253.)
190. Vizzardi, s. Gracioso (450.)
191. Vuchovich/Vucovich, s. Zuanne/m. Zuanne (45., 241., 269. i 322.)
192. Vucsich, Mattio (355.)
193. Zambon, messo del d. Giacomo (305.)
194. Zambon, s. Vincenzo (202.)
195. Zavoreo, s. Michiel (289. i 372.)
196. Zefra da Cattaro, p. Vincenzo (191.)
197. Zoggia, s. Lorenzo (347.)
198. Zoriceo, molto reverendo s. padre Zuanne (42.)
199. Zotich/Zottich, d. Paulo/s. Paolo (66., 121., 122., 123., 242., 243., 268., 329., 392.,
435., 448, 449,)
200. Zuffo, p. Gasparo/m. Gasparo (187. i 189.)

10. Izvori

Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar – fond 17 – Općina Šibenik (HR-DAZD-17-OŠ).

Mletačka uputstva i izvještaji, 1972. – *Mletačka uputstva i izvještaji (Commissiones et relationes Venetae)*, sv. 7, ur. G. Novak, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1972.

11. Literatura

D. Babić, 2012, Opis Trogira i njegova teritorija s kraja XVI. stoljeća, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, 24, Split, 2012, str. 9-53.

N. Bajić-Žarko, 1988, Prilog proučavanju trgovačkih veza Splita i Bosne krajem XVIII i početkom XIX stoljeća, *Kulturna baština*, 18, Split, 1988, str. 90-93.

T. Barić, 2017, *Šibenske i trogirke izvozne dozvole 1576. – 1577.*, Diplomski rad: Sveučilište u Zadru, 2017.

N. Bezić-Božanić, 1988, Unutrašnjost hvarske kuće u 17. stoljeću, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, god. 27, broj 1, Split, 1988, str. 281-292.

N. Bezić-Božanić, 1992, Nekoliko podataka o dotama u Staromu gradu na otoku Hvaru, *Ethnologica Dalmatica*, 1, Split, 1992, str. 77-90.

G. Boerio, 1867, *Dizionario del dialetto Veneziano*, Venecija, 1867.

B. Brakus, 2019, *Šibensko solarstvo. Sol kao izvor bogatstva Šibenika*, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2019.

G. Cozzi, 2007, Venecija u europskim okvirima (1517. – 1699.), *Povijest Venecije*, sv. 2., ur. A. Goldstein, Zagreb, 2007, str. 25-236.

L. Čoralić, 1992, Jedan neobjavljeni dokument o suživotu na mletačko-turskoj granici u zadarskom području u XVII. stoljeću, *Historijski zbornik*, 45, Zagreb, 1992, str. 213-218.

L. Čoralić, 2001a, Iz pomorske prošlosti istočnog Jadrana: tragovima hrvatskih kapetana i paruna brodova u Mlecima, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 19, Zagreb, 2001, str. 143-182.

L. Čoralić, 2001b, Prilog životopisu ninskoga biskupa Šimuna Divnića (1646. – 1649.), *Croatica Christiana periodica*, god. 25, broj 47, Zagreb, 2001, str. 265-270.

L. Čoralić, 2003, *Šibenčani u Mlecima*, Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2003.

F. Dujmović, 1962, Urbanistički razvoj šibenske luke, *Pomorski zbornik II*, ur. G. Novak – V. Maštrović, Zagreb – Zadar, 1962, str. 1440-1451.

F. Dujmović, 1974, Šibenčani i njihova galijska bitka u Lepantskoj bitki, *Lepantska bitka: udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, ur. G. Novak – V. Maštrović, Zadar, 1974, str. 119-130.

N. Filipović, 1989, Rudnici i kovnice novca u Rumeliji i Bosni krajem XVI i u prvoj polovini XVII stoljeća, *Balkanica. Annuaire de l'Institut des études balkaniques*, 20, Beograd, 1989, str. 243-259.

S. F. Fabijanec, 2002, *Le développement commercial de Split et de Zadar aux XVe et XVIe siècles*, Doktorska disertacija: Département d'histoire, 2002.

S. F. Fabijanec, 2007, Trgovački promet Kvarnera na Jadranu krajem srednjeg vijeka, *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 25, Zagreb, 2007, str. 103-152.

S. F. Fabijanec, 2012, Pomorstvo na istočnom Jadranu: trgovački promet i pomorske opasnosti krajem srednjega vijeka i početkom modernoga doba, *Historijski zbornik*, god. 65, broj 1, Zagreb, 2012, str. 41-64.

S. F. Fabijanec, 2013, Proizvodnja i trgovina sira u Dalmaciji krajem srednjeg i početkom ranog novog vijeka, *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 31, Zagreb, 2013, str. 127-160.

S. F. Fabijanec, 2014, Od sajma do sajma: pomorski obalni promet u ritmu svetaca zaštitnika na Jadranu krajem srednjega vijeka, *Croatica Christiana periodica*, god. 38, broj 74, Zagreb, 2014, str. 23-40.

S. F. Fabijanec, 2015, Uloga životinja u gospodarskome životu srednjovjekovnih dalmatinskih komuna, *Animalia, bestiae, ferae...: o životinjama u povijesti na jadranskom prostoru*, ur. M. Mogorović Crljenko – E. Uljančić-Vekić, Poreč, 2015, str. 69-100.

S. F. Fabijanec, 2016, Fishing and the fish trade on the Dalmatian coast in the late Middle Ages, *The Inland Seas: Towards an Ecohistory of the Mediterranean and the Black Sea*, ur. T. Bekker-Nielsen – R. Gertwagen, Stuttgart, 2016, str. 369-386.

G. Franov-Živković, 2017, Stanje na mletačko-turskoj granici na području Vrane u 17. st. na temelju dokumenata pisanih hrvatskom ćirilicom (bosančicom) i glagoljicom, *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti*, ur. B. Došen, Zadar, 2017, str. 411-438.

I. Glavaš – I. Šprljan, 2016, Utvrde u šibenskom "campo di sotto" - ostaci kaštela Vrpolje i kule Parisotto, *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*, 7, Zagreb, 2016, str. 135-146.

S. Grubišić, 1974, *Šibenik kroz stoljeća*, Šibenik: Povremena izdanja Muzeja grada Šibenika, 1974.

Z. Herkov, 1977, Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu – nastavak, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 8, Zagreb, 1977, str. 143-215.

M. Ivanišević, 1963, Porušena kula-zvonik šibenske stolne crkve, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, god. 15, broj 1, Split, 1963, str. 84-110.

R. Jelić – I. Zorić, 1978, Dalmatinsko-bosanski sanitarni kordon, *Sanitarni kordon nekad i danas*, ur. J. Vodopija, Zagreb, 1978, str. 33-66.

K. Juran, 2014, Doseljavanje Morlaka u opustjela sela šibenske Zagore u 16. stoljeću, *Povijesni prilozi*, god. 30, broj 46, Zagreb, 2014, str. 129-158.

K. Juran, 2015, Morlaci u Šibeniku između Ciparskog i Kandijskog rata, *Povijesni prilozi*, god. 30, broj 49, Zagreb, 2015, str. 163-208.

K. Juran, 2016, *Stari i novi stanovnici Šibenika i njegovih predgrađa u drugoj polovici 17. i početkom 18. stoljeća*, Šibenik: Državni arhiv, 2016.

K. Juran, 2017, *Otok Murter u 16. i 17. stoljeću*, Murter: Narodna knjižnica i čitaonica Murter: Ogranak Matice hrvatske Murter, 2017.

K. Juran, 2018, Trgovci, pomorci, obrtnici i medicinski djelatnici u Šibeniku od 1620. do 1630. godine, *Šibenik od prvog spomena. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "950 godina od prvog spomena Šibenika"*, ur. I. Kurelac, Šibenik, 2018, str. 263-299.

V. Kapitanović, 2005, Crkvene prilike na području župa Konjevrate i Mirlović Zagore u prošlosti, *Konjevrate i Mirlović Zagora, župe Šibenske biskupije*, ur. Ante Gulin, Zagreb, 2005, str. 351-370.

J. Kale, 2010, *Narodne nošnje i kultura odijevanja u sjevernoj Dalmaciji*, Doktorska disertacija: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2010.

M. Knapton, 2007, Između Vladarice i njezina posjeda (1517. – 1630.), *Povijest Venecije*, sv. 2., ur. A. Goldstein, Zagreb, 2007, str. 237-563.

J. Kolanović, 1979, Izvori za povijest trgovine i pomorstva srednjovjekovnih dalmatinskih gradova s osobitim obzirom na Šibenik (contralitterae), *Adriatica maritima*, 3, Zadar, 1979, str. 63-150.

J. Kolanović, 1994., Šibenski metrološki sustav u XV. stoljeću, *Arhivski vjesnik*, 37, Zagreb, 1994, str. 189-207.

J. Kolanović, 1995, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb: Školska knjiga, 1995.

V. Kursar, 2017, Rat i mir na šibensko-zadarskom području u drugoj polovici 16. stoljeća i politika osmanske Porte, *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti*, ur. B. Došen, Zadar, 2017, str. 395-410.

H. Kurtanović, 2017, *Vojna terminologija u Osmanskom Carstvu i Republici Turskoj*, Završni diplomski rad: Univerzitet u Sarajevu: Filozofski fakultet, 2017.

K. Kužić, 2005, Povijest župa Konjevrate i Mirlović Zagora u razdoblju 1463. - 1718., *Konjevrate i Mirlović Zagora, župe Šibenske biskupije*, ur. Ante Gulin, Zagreb, 2005, str. 167-182.

Z. Ladić, 2018, O šibenskim hospitalima i leprozorijima kasnog srednjeg vijeka prema bilježničkim spisima, *Šibenik od prvog spomena. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "950 godina od prvog spomena Šibenika"*, ur. I. Kurelac, Šibenik, 2018, str. 153-174.

I. Livaković, 2003, *Poznati Šibenčani: šibenski biografski leksikon*, Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2002.

B. Martinac, 2012, Konzervatorsko restauratorski radovi na slici Bogorodica s Djetetom i svecima iz šibenske crkve Sv. Nikole, *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*, 3, Zagreb, 2012, str. 123-130.

N. Moačanin, 1999, *Turska Hrvatska*, Zagreb: Matica hrvatska, 1999.

J. Neralić, 2018, Slike iz svakodnevnoga života u Šibeniku prema vizitaciji apostolskoga vizitatora Agostina Valiera 1579. godine, *Faust Vrančić i njegovo doba: Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa održanoga u povodu 400. obljetnice objavljivanja Novih strojeva Fausta Vrančića*, ur. Z. Blažević – M. Borić – B. Marotti, Prvić Luka, 2018, str. 187-218.

G. Novak, 1976, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412.-1797. godine, *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, ur. Slavo Grubišić, Šibenik, 1976, str. 134-288.

I. Ostojić, 1980, Prodaja državnih mlinica u Pantanu kod Trogira privatnicima, *Prilozi*

povijesti umjetnosti u Dalmaciji, god. 22, broj 1, Split, str. 151-173.

W. Panciera, 2013, *Building a Boundary: the First Venetian-Ottoman Border in Dalmatia, 1573-1576*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 45, broj 1, Zagreb, str. 9-37.

I. Pederin, 1990, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797)*, Dubrovnik: Časopis Dubrovnik, 1990.

I. Pederin, 1996, *Jadranska hrvatska u povijesti staroga europskog bankarstva*, Split: Književni krug, 1996.

Š. Peričić, 1975, *Prilog poznavanju brodarstva i pomorske trgovine šibenske regije u XVIII stoljeću*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 7, broj 1, Zagreb, 1975, str. 187-218.

Š. Peričić, 1992–1993, *Prilog upoznavanju pomorsko-trgovinskih veza Dalmacije i Istre u XVII. i XVIII. stoljeću*, *Vjesnik istarskog arhiva*, 2-3, Pazin, 1992-1993, str. 65-81.

Š. Peričić, 2001a, *Proizvodnja i prodaja paške soli u prošlosti*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43, Zagreb – Zadar, 2001, str. 45-83.

Š. Peričić, 2001b, *Prinos poznavanju hercegovačke trgovine u XIX. stoljeću*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43, Zagreb – Zadar, 2001, str. 341-354.

Š. Peričić, 2016, *Prinosi povijesti gospodarstva Šibenika i njegova područja do 1940. godine*, Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2016.

J. Perić, 1955, Kuća u Šibeniku od najstarijih vremena do konca XVIII. stoljeća, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, ur. G. Novak – V. Maštrović, Zagreb, 1955, str. 233-271.

T. Perinčić, 2008, *Dalmatia between Ottoman and Venetian rule. Contado di Zara 1645 – 1718*, Roma: Viella, 2008.

S. Perojević, 2019, Splitska luka u vrijeme mletačke uprave, *Pomorski Split do početka XX. stoljeća*, ur. N. Cambi – A. Duplančić, Split, 2019, str. 97-116.

T. Raukar, 1977, Venecija i ekonomski razvoj Dalmacije u XV. i XVI. stoljeću, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 10, broj 1, Zagreb, 1977, str. 203-225.

T. Raukar, 1982, Komunalna društva u Dalmaciji u XV. i prvoj polovini XVI. stoljeća, *Historijski zbornik*, 35, Zagreb, 1982, str. 43-118.

T. Raukar, 2000, Jadranski gospodarski sustavi: Split 1475. – 1500. godine, *Rad hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*, 38, Zagreb, 2000, str. 49-125.

- K. Stošić, 1936, Turski robovi iz XVII. vijeka u Šibeniku, *Bogoslovska smotra*, god. 24, broj 1, Zagreb, 1936, str. 87-101.
- K. Stošić, 1955, Šibenski škver, galija i galioti, *Šibenska revija*, 4-5, Šibenik, 1955, str. 12-16.
- P. Strunje, 2018, *Splitska skala (1566. – 1700.)*, Diplomski rad: Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet, 2018.
- B. Šebečić, 1996, O trgovini bitumenom u Dalmaciji od XIII. do XVIII. stoljeća, *Rudarsko-geološko-naftni zbornik*, 8, Zagreb, 1996, str. 129-138.
- F. Taslidža, 2011, Trgovina hercegovačkog sandžaka u prvim decenijama XVII stoljeća, *Prilozi*, 40, Sarajevo, 2011, str. 55-76.
- S. Traljić, 1962, Trgovina Bosne i Hercegovine s lukama Dalmacije i Dubrovnika u XVII i XVIII stoljeću, *Pomorski zbornik*, 1, Zagreb, 1962, str. 341-371.
- S. Traljić, 1975, Dva priloga povijesti šibenske trgovine sredinom XVII stoljeća, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti*, god. 14, broj 6, Zadar, 1975, str. 567-574.
- M. Vlajinac, 1964, *Rečnik naših starih mera u toku vekova*, II. sv., Beograd: Posebna izdanja SANU: Odeljenje društvenih nauka, 1964.

J. Vrandečić, 1994-1995, Had an Ottoman combatant any chance to win the love of the daughter of the rector of the Dalmatian town Zadar?, *Radovi. Razdio povijesnih znanosti*, god. 34, broj 21, Zadar, 1994-1995, str. 163-184.

J. Vrandečić – M. Trogrlić, 2007, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*, Zagreb: Leykam International: Barbat, 2007.

N. Zahirović, 2017, Tragom jedne karijere: Halil-beg (Halil-paša) Memibegović od Like preko Jegra do Banje Luke, *Historijski zbornik*, god. 70, broj 2, Zagreb, 2017, str. 353-364.

M. Zaninović-Rumora, 1997, Stare mjere za tekućine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 39, Zagreb – Zadar, 1997, str. 183-193.

M. Zaninović-Rumora, 1998, Zadarske i šibenske mjere za težinu kroz stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 40, Zagreb – Zadar, 1998, str. 161-172.

M. Zaninović-Rumora, 2003, Mjere dalmatinskih luka u priručnicima XVI. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 45, Zagreb – Zadar, 2003, str. 129-135.

M. Zenić, 2010, *Stari Šibenik: kalama, skalama i butama*, Zagreb: AGM, 2010.